

TC
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**ERGENLERDE İÇ GRUP DIŞ GRUP AYRIMININ
DAYANDIĞI KALIP YARGILARIN
SOSYAL ALAN KURAMI BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ**

MERCAN ATALAY
2502130273

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖKLEM TEKDEMİR YURTDAS

İSTANBUL- 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Mercan ATALAY

Numarası : 2502130273

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : Psikoloji

Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Göklem TEKDEMİR
YURTDAŞ

Tez Savunma Tarihi : 29.01.2019

Saati : 11:00

Tez Başlığı : "Ergenlerde İç Grup Dış Grup Ayrımının Dayandığı Kalıp Yargıların Sosyal Alan Kuramı
Bağlamında İncelenmesi"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Sevim CESUR		
2- Prof. Dr. Gülden GÜVENÇ		Kabul
3- Doç. Dr. Şerife Sema KARAKELLE		Kabul
4- Doç. Dr. Ferzan CURUN		Kabul
5- Dr. Öğr. Üyesi Göklem TEKDEMİR YURTDAŞ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Elif YAVUZ SEVER		Kabul
2- Dr. Öğr. Üyesi Umut ŞAH		

ÖZ

ERGENLERDE İÇ GRUP DIŞ GRUP AYRIMININ DAYANDIĞI KALIP YARGILARIN SOSYAL ALAN KURAMI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Mercan ATALAY

Bu çalışmanın amacı, sosyal alan ihlallerinin olduğu bağlamlarda farklı düzeydeki ahlaki muhakeme ve olumlu sosyal davranış eğilimi etkisindeki ergenlerin, dış gruplara yönelik kalıpyargıları açıklarken sosyal alanları değerlendirmelerindeki (ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alan) farklılıkları incelemektir. Araştırma, bu amacı gerçekleştirmek için iki çalışmadan (karma desen) oluşmaktadır. İlk çalışma, iki aşamayı içermektedir. Birinci aşamada, 10-15 yaş aralığında 18 çocuk ile yapılan odak grup görüşmeleri ile çocukların sosyal gruplara, arkadaşlarına yönelik toplumsal davranışlarının türleri, ahlaki ve sosyal uzlaşımsal alan ayırımına göre tespit edilmiştir. Tespit edilen davranış türleri, sosyal alan ihlal hikayeleri içeren muhakeme ölçeğinin oluşturulmasında kullanılmıştır. İlk çalışmanın ikinci aşamasında ise, çalışma grubu 2017-2018 eğitim yılında dört farklı okul türünde öğrenim gören yaşları 11 ile 15 yaş arasında değişen toplam 300 ergen oluşturmuştur. Olasılıklı olmayan örnekleme türlerinden (Ort. = 13,9; SS = 1.11) “gelişigüzel örnekleme” kullanılmıştır. Katılımcılar, Sosyodemografik Formu, Sosyal Alan İhlal Hikayeleri Muhakeme Ölçeğini, Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Ölçeğini cevaplamışlardır. İkinci çalışmada, ölçek uygulaması sonrasında amaçlı örnekleme yöntemi ile ahlaki ihlal alanındaki muhakemeleri (düşük, orta ve yüksek) ve olumlu sosyal davranış eğilimleri düzeylerinin farklılaştığı ergenlerle odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Odak grup görüşmeleri ve açık uçlu soruların analizi sonucunda; 1) İç gruba yönelik olumlu kalıpyargılar, 2) Dış grupla ilişkilerde tehdit algısı, 3) Kalıpyargı ve önyargıların sosyal uzlaşım ihlalleri vurgulanarak belirginleşmesi 4) Dış grup ilişkilerinde kültürel farklılık, 5) Kalıpyargı ve

önyargıların, ahlaki ihlaller vurgulanarak belirlenleştirilmesi 6) Temas sonrası dış grup ilişkilerinde bireysel değişim temaları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler; sosyal alan kuramı, ahlaki muhakeme, kalıpyargılar, gruplararası ilişkiler, olumlu sosyal davranışlar.

ABSTRACT

THE STUDY OF STEREOTYPES RELATED TO THE DISTINCTION OF INGROUP OUTGROUP IN ADOLESCENTS IN TERMS OF SOCIAL DOMAIN THEORY

Mercan ATALAY

The aim of this study is to evaluate the stereotypes of adolescents who have different levels of moral reasoning and prosocial behavior tendencies in the context of social groups, in relation to the differences in social domains (moral, social conventions and personal choices). Two studies were carried out to achieve this goal. The first study includes two stages. In the first stage, the focus group interviews were made with 18 children between the ages of 10 and 15 and the characteristics of their social behavior towards social groups, their friends, and moral and social mediation were determined in accordance with definitions of moral versus social conventional domains. In the second phase of the first study, the sample consisted of 300 adolescents aged between 11 and 15 years in four different school types and the data was collected during the 2017-2018 school year. Random sampling was used for non-probabilistic sampling types ($M = 13.9$, $SS = 1.11$). The participants responded to Sociodemographic Form, Social Domain Transgression Stories Reasoning Scale and Positive Social Behavior Tendency Scale. In the second study, based on levels of reasoning in the field of moral transgressions (low, medium and high) and positive social behavior scores, a purposeful sampling methodology was used to choose the adolescents to be included in focus group interviews. The analysis of focus group interviews and open-ended questions were as follows: 1) Positive stereotypes for in-group 2) Threat perceived from out groups 3) Emphasis of stereotypes/prejudices within the explanations of social conventions transgressions 4) Cultural relations with out groups 5) Emphasis of stereotypes/prejudices within the explanations of

moral transgressions 6) Relations with out groups after contact.

Keywords; social domain theory, moral reasoning, stereotypes, intergroup relations, prosocial behaviors.

ÖNSÖZ

Sosyal alan kuramı, gelişim psikolojisi anlayışı çerçevesinde ahlak gelişim çalışmalarında ele alınan konulardan biri olduğu söylenebilir. Sosyal psikoloji literatüründe ise bu alanda yapılan çalışmaların sayısının az olduğu ve çalışma grubu olarak yetişkin grubunun tercih edildiği görülmektedir. Alan dediğimiz şey ahlaki gelişimin evrensel basamaklardan ziyade muhakemenin farklı alanlarının gelişimde birarada var olduğunu varsaymaktadır. Ahlaki alan ile birlikte sosyal uzlaşım ve kişisel alan, kuramın sosyal bilgi alanlarını oluşturmaktadır. Bu çalışmada ergenlerin farklı düzeyde ahlaki muhakeme ve olumlu sosyal davranış eğilimi etkisinde olduklarında, dış gruplara yönelik kalıpyargıları açıklarken sosyal alanlara ilişkin değerlendirmeleri ve bu sosyal alanların (ahlaki, uzlaşım ve kişisel alan) gruplararası ilişkilerde, önyargılı tutumlar, ayrımcılık ve dışlama davranışlarındaki rolünün anlaşılması amaçlanmıştır. Ergenlerin dış gruplarla ilişkilerini değerlendirirken sosyal olayları yorumlamalarında onların farklı muhakeme alanlarını işaret ettiği bu çalışmada görülmüştür. Bu çalışmada ele alınan konu ve sorulan sorular, toplumsal yaşam içerisindeki, sosyal olayları yorumlayan ergenlerin anlam dünyalarını gösteren bir kesit sunacağı, kalıpyargı ve önyargı ile sosyal alan kuramını birlikte çalışmak isteyen araştırmacılara bir başlangıç olanağı sağlayacağı için değerli buluyorum.

Bu çalışmanın her aşamasında emeği olan çok değerli insanlar var. Öncelikle yüksek lisans hayatımdan itibaren, sosyal psikoloji alanında zihnimi açan, ufkumu genişleten, bana her konuda güven veren ve destekleyen, üzerimde emeği çok olan değerli hocam, Göklem Tekdemir Yurtdaş'a teşekkür ederim. Yine yüksek lisans hayatımdan itibaren, her zaman özverili davranan ve güven veren desteği için Sevim Cesur'a, tez izleme komitemde başlangıç aşamasından itibaren titiz ve yapıcı değerlendirmelerinden dolayı Gülden Güvenç'e ve özverili yaklaşımlarından dolayı Sema Karakelle ve Ferzan Curun'a teşekkür ederim. Doktora tez sürecinde desteklerini eksik etmeyen meslektaşlarım Fatma Kahraman, Büşra Alparslan ve Selver Özgür'e, araştırmam boyunca manevi destek sunan arkadaşlarım Rahşan Bağcı ve Pınar Aydoğdu'ya teşekkür ediyorum. Zorlu doktora sürecinin her

aşamasında yanımda olan, hayatıma anlam ve sevgi katan sevgili eşime, destekleri için eşimin anne ve babasına, ve en önemlisi hayatım boyunca desteklerini ve sevgilerini hep hissettiğim biricik anneme, babama ve abime teşekkürler.

İstanbul, 2019
Mercan ATALAY

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR VE SEMBOLLER LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Ahlak Kavramı	5
1.2. Ahlaki Muhakeme	7
1.2.1. Ahlaki Yargı ve Ahlaki Muhakemeleri Açıklayan Kuramlar	11
1.2.1.1. Psikanalitik Kuram.....	11
1.2.1.2. Davranışçı Kuram	13
1.2.1.3. Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı	13
1.2.1.4. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı	15
1.2.1.5. Kohlberg'in Bilişsel Gelişim Kuramı	18
1.2.1.6. Gilligan'ın Ahlak Yaklaşımı	21
1.3. Sosyal Alan Kuramı	23
1.3.1. Sosyal Bilginin Alanları	25
1.3.1.1. Ahlaki Alan	26
1.3.1.2. Sosyal Uzlaşım Sal Alan	28
1.3.1.3. Kişisel Alan (Kişisel Tercihler)	29
1.3.2. Kültür Vurgusu; Sosyal Pratikler ve Kültürel Uyum	31
1.3.3. Sosyal Alan Kuramı İle İlgili Yapılan Çalışmalar	33
1.4. Olumlu Sosyal Davranış ve Ahlaki Muhakemeler Arasındaki İlişkiler.....	36
1.4.1. Eisenberg'in Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı	37
1.4.2. Yaş Dönemleri Bağlamında Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler	42
1.4.2.1. Erken Çocukluk Döneminde Ahlaki Muhakemeler	44

1.4.2.2. Çocukluk Döneminde Ahlaki Muhakemeler	44
1.4.2.3. Genç Ergenlik Döneminde Ahlaki Muhakemeler ve Olumlu Sosyal Davranışlar	45
1.5. Sosyal Kimlik Kuramı	48
1.6. Gruplararası İlişkiler ve Kalıpyargılar	51
1.6.1. Önyargı.....	57
1.6.2. Gerçekçi Çatışma Kuramı	58
1.6.3. Bütünleşik (Tümleşik) Tehdit Kuramı	60
1.6.4. Gruplararası İlişkileri Geliştirme ve Temas Hipotezi	61
1.6.5. Ayrımcılık	62
1.7. Kalıpyargılar ve Sosyal Alan Kuramı İlgili Yapılan Çalışmalar	63
1.8. Amaç	65
1.8.1. Hipotezler.....	69
1.9. Tezin Önemi.....	70

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1 Araştırma Modeli	73
2.1.1. Açıklayıcı Desen	74
2.1.2. İlişkisel Araştırma Yöntemi	76
2.2. Birinci Çalışma	76
2.2.1. Çalışma Grubu	76
2.2.2. Veri Toplama Araçları	79
2.2.2.1. Demografik Bilgi formu.....	79
2.2.2.2. Sosyal Alan İhlal Hikayeleri Muhakeme Ölçeği (S.A.İ.H.M.Ö).....	79
2.2.2.2.1. Sosyal Alan İhlal Hikayeleri Muhakeme Ölçeği (S.A.İ.H.M.Ö) Geçerlik Güvenirlik Çalışmaları	81
2.2.2.3. Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Ölçeği	82
2.2.2.3.1. Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Ölçeği Geçerlik-Güvenirlik Çalışmaları	83
2.3. İkinci Çalışma	85
2.3.1. Çalışma Grubu	85
2.3.2. Veri Toplama Araçları	87

2.3.2.1. Açık Uçlu Soru Formu ve Odak Grup Görüşme Soruları.....	87
2.3.2.1.1. Nitel Verilerin Geçerlik Güvenirliğinin Sağlanmasına Yönelik Çalışmalar	88
2.3.3. İşlem.....	92
2.3.3.1. Birinci Çalışma: İşlem.....	92
2.3.3.2. İkinci Çalışma: İşlem	93
2.4. Veri Analizi.....	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Birinci Çalışma Bulguları	96
3.1.1. Olumlu Sosyal Davranışlarda Yaş ve Cinsiyet Farklılıkları	96
3.1.2. Ahlaki Muhakeme Boyutları ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkiler	98
3.2. İkinci Çalışma Sonuçları.....	102
3.2.1 Odak Grup Görüşmelerine İlişkin Nitel Analiz Sonuçları.....	103
3.2.1.1. Düşük Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcı Bilgileri ve Nitel Analiz Sonuçları.....	103
3.2.1.2. Orta Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcı Bilgileri ve Nitel Analiz Sonuçları.....	106
3.2.1.2. Yüksek Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcı Bilgileri ve Nitel Analiz Sonuçları.....	109
3.2.2. Odak Grup Görüşmelerinin Tematik Analizi.....	111
3.2.2.1. Kişisel ve Toplumsal Açından Deneyimler	111
3.2.2.2. Temas	113
3.2.2.3. Dış Gruplarla İlişkiler	114
3.2.3. Beliren Temaların Sosyal Alan Kuramı Açısından Analizi.....	117
3.2.3.1. İç Gruba Yönelik Olumlu Kalıpyargılar	117
3.2.3.2. Dış Gruplarla İlişkilerde Tehdit Algısı	118
3.2.3.3. Kalıpyargı ve Önyargıların, Sosyal Uzlaşım İhalleri Vurgulanarak Belirginleşmesi.....	119
3.2.3.4. Dış Grupla İlişkilerde Kültürel Farklılıklar.....	120

3.2.3.5. Kalıpyargı Ve Önyargıların, Ahlaki İhlaller Vurgulanarak Belirginleştirilmesi.....	121
3.2.3.6. Temas Sonrası İlişkilerde Bireysel Değişim	122

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE TARTIŞMA

4.1. Ergenlerin Olumlu Sosyal Davranışlarda Cinsiyet ve Yaş Farklılıklarına İlişkin Bulguların Tartışılması	124
4.2. Sosyal Alanları (Ahlaki Alan ve Sosyal Uzlaşımsal Alanı) İçeren Ahlaki Muhakeme Boyutları ile Kamusal ve Özgeci Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkiler.....	127
4.3. Ergenlerin Dış Grup Olarak Gördükleri Sosyal Gruplara Yönelik Kalıpyargıları Açıklarken Sosyal Alanları (Ahlaki, Sosyal Uzlaşımsal ve Kişisel Alan) Değerlendirmeleri	130
4.4. Sonuç ve Öneriler.....	138
KAYNAKÇA	141
EKLER	158
ÖZGEÇMİŞ.....	179

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1.	Ahlaki Yargının Altı Basamağı	8
Tablo 1.2.	İç -gruba ve Dış- gruba Etnikmerkezci Yaklaşımlar	50
Tablo 2.1	Çalışma Grubunu Oluşturan Ergenlerin Demografik Özellikleri.....	78
Tablo 2.2.	Çalışma Grubunu Oluşturan Ergenlerin Özellikleri	86
Tablo 2.3.	Nitel Araştırmaların İnanırcılığı İçin Kullanılan Yöntemler.....	89
Tablo 3.1.	Ergenlerin Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları ve Standart Sapmaları.....	96
Tablo 3.2.	Ergenlerin Cinsiyetine Göre Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları ve Standart Sapmaları.....	97
Tablo 3.3.	Ergenlerin Yaşına Göre Kamusal Olumlu Sosyal Davranış Alt Ölçeğinden Aldıkları Puanların Ortalamaları ve Standart Sapmaları	98
Tablo 3.4.	Ahlaki Alan İçeren Muhakemeler Alt Ölçekleri ile Olumlu Sosyal Davranışların İlişkisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi	99
Tablo 3.5.	Sosyal Uzlaşım Alan İhlali İçeren Muhakemeler Alt Ölçekleri ile Olumlu Sosyal Davranışların İlişkisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi.....	101
Tablo 3.6.	Devlet Ortaokulu Odak Grup Katılımcı Seçim Ölçütü	104
Tablo 3.7.	Düşük Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Ailelerinin Sosyo- Ekonomik Ve Eğitim Düzeyi.....	104
Tablo 3.8.	Düşük Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Bilgileri.....	105
Tablo 3.9.	Düşük Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Grup Atıfları İçerik Analizi	105
Tablo 3.10.	İmam Hatip Ortaokulu Odak Grup Katılımcı Seçim Ölçütü.....	106
Tablo 3.11.	Orta Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Ailelerinin Sosyo- Ekonomik Ve Eğitim Düzeyi.....	107
Tablo 3.12.	Orta Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Bilgileri.....	108

Tablo 3.13.	Orta Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Grup Atıfları İçerik Analizi	108
Tablo 3.14.	Lise Odak Grup Katılımcı Seçim Ölçütü	109
Tablo 3.15.	Yüksek Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Ailelerinin Sosyo- Ekonomik ve Eğitim Düzeyi.....	109
Tablo 3.16.	Yüksek Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Grup Atıfları İçerik Analizi	110
Tablo 3.17.	Yüksek Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Bilgileri.....	110

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 2.1.** Açımlayıcı (Açıklayıcı) Desen Kullanılan Bu Çalışmanın Diyagramı 75
- Şekil 3.1.** Görüşmelerde Türkiye’de Tehdit Olarak Düşünülen Gruplar..... 114
- Şekil 3.2.** Görüşmelerde Türkiye’de Rahat Olduğu Düşünülen Gruplar..... 115

KISALTMALAR VE SEMBOLLER LİSTESİ

Akt.	: Aktaran
A.e.	: Aynı eser
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Diğ.	: Diğerleri
M	: Ortalama
OSD	: Olumlu Sosyal Davranış
S.A.İ.H.M.Ö	: Sosyal Alan İhlal Hikayeleri Muhakeme Ölçeği
SS	: Standart Sapma
SH	: Standart Hata

GİRİŞ

“Mutlak bir doğru yoktur, ancak bu doğruya en yakın bir şey var ki, o da toplumsal yaşamdır.” (Alfred Adler, 2001: 9)

Toplum kavramı, içerisinde birçok pratiği barındırır. İnsanlar çeşitli yollarla ve çeşitli amaçlar için birleşir, biraradalık meydana getirir. Biraradlığın olduğu ortamlarda, insanlar etkileşime girerler. Bu ortamlarda insanlar toplumsal yapıya ilişkin sosyal bilgilere maruz kalırlar. Küçük yaşlarda çocukların bu farklı sosyal bilgilere maruz kaldıkları zaman, toplumsal dünyaları hakkında farklılaştırılmış alanlara yönelik sistematik düşünceleri gelişmektedir (Killen ve Smetana, 2006). Turiel’in (1978) sosyal alan kuramı modelinde tanımlanan bu alanlar, ahlak (adalet, eşitlik, hak ve diğerinin refah, örneğin fiziksel veya psikolojik zarar görmeme), sosyal-uzlaşımsal (sözleşmeler, grup çalışması, sosyal işlevler kurumlar, grup normları, gelenekler ve kültürel ritüeller) ve kişisel (kişisel hedefler, özerklik, kimlik ve bireysel ayrıcalıklar) alanlardır.

Turiel (1978) yapılan eylemin türünün, bir insanı öldürmek veya hırsızlığın ahlak alanının bir parçası olduğunu, iş veya dini yerlere uygun kıyafetler giymek gibi belirli bir zaman diliminde bir işleve sahip olan ve toplum tarafından standartların belirlendiği, uzlaşılan yarı resmi kuralların sosyal uzlaşımsal alanı oluşturduğunu belirtmiştir. Ahlak alanını içeren ihlallere verilen tepkilerin şiddeti, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alanla ilgili ihlallere verilen tepkilerden daha fazla olduğu görülmüştür (Turiel, 1998).

Ahlaki ihlal olarak nitelendirilebilecek ve ayrımcılık tarihinde en bilinen “Rosa Parks” olayı ahlaki alanı içeren ırkçı bir uygulamadır. Sosyal hayatta ayrımcılığın hat safhada olduğu yıllarda, Montgomery’deki otobüslerin büyük bir kısmı beyaz ırktan kişilere ayrılmaktaydı. Otobüste siyahların oturabileceği alanlar farklı renklerle belirlenmişti. Beyazlar için ayrılan yerler dolmuşsa siyahiler beyazlara yer vermek ve hatta otobüsten inmek zorundaydı. Bu ahlak ihlali olan uygulamada, siyahiler önden ücretlerini ödeyip otobüse arka kapıdan

binebiliyorlardı. Bir gün iş dönüşü otobüste beyazlara yer vermeyen Rosa Parks polis tarafından tutuklandı. Rosa Parks kendisine ve siyahilere yapılan ahlaki ihlale karşı tutuklanacağını bilmesine rağmen şiddetli bir tepki göstermiştir. Bu olay siyahilerin geniş çaplı protestolarına ve eylemlerin ülkenin her yanına yayılmasına neden olmuştur. Rosa Parks olayı adalet, eşitlik sağlama ve başkalarına adil olma konularını gündeme getiren ahlaki ihlal durumu olarak akıllarda kalmıştır.

Rosa Parks olayı, toplumsal hiyerarşide daha aşağıda olarak konumlanan gruplara yönelik yapılan ayrımcı uygulamaların, sosyal yaşamdaki olaylara yönelik ahlak anlayışının, ahlaki muhakemelerin ve gruplararası ilişkilerin sorgulanmasına yol açmıştır.

Bu bağlamda Rose Parks olayı gibi kalıpyargılar ve etnik ayrımcılık durumları içeren sosyal olaylar, sosyal alan yaklaşımına göre, grupların beklentilerinin, kurallarının ve buna yönelik ihlallerin olduğu sosyal uzlaşım alanıdır. Siyahilere karşı yapılan otobüste oturma kuralı, beyazların grupları için oluşturdukları uzlaşılara ve normlara örnektir. Böylece o dönemde beyazlar grup işleyişini bu davranış ve kurallar ile devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla kalıpyargılar, grup kuralları ve normlar ihlal edildiğinde, grup işleyişini ve sosyal olayı gerekçelendirmek için kullanılmaktadır (Horn, Killen ve Stangor, 1999).

Kalıpyargıların, suçlanan bireylerin cezalandırılması ya da ayrımcılığa uğraması gibi önemli sosyal kararları etkileyebileceğini göstermesine rağmen, kalıpyargıların kullanımının nasıl yapıldığını, gerekçelendirmelerde hangi sosyal alanlara dayandığını gösteren yöntemler için net bir açıklama yapılmamaktadır. Sosyal alan kuramı (Turiel, 1983;1998) bu açıklamayı sağlaması için bu çalışmada bir kriter olarak kullanılmıştır. Sosyal alan yaklaşımında kalıpyargılar, sosyal uzlaşım alan ile ilgili gerekçelendirmelerdir (Horn vd., 1999). Aynı zamanda kalıpyargılar bir grup için normatif davranış veya faaliyetlerle ilgili beklentileri ifade edebilir. Gruplararası davranışlarda kalıpyargılar diğer grupların vasıflarına ilişkin toplumsal temsillerdir (Hogg ve Vaughan,2014). Yapılan araştırmalar, kimi kalıpyargıların 10 yaşını geçtikten sonra kristalleştğini ortaya koymaktadır (Rutland, 1999).

Bir diğer sosyal alan olarak, ahlaki alanı ele alan bir çalışmada “parkta protesto amaçlı konuşma yapan” kişinin davranışının katılımcılar tarafından

değerlendirilmesi incelenmiştir. İhlaller hakkında değerlendirmeler yapan yedinci ve on birinci sınıftaki çocukların konuşma özgürlüğü ve haklara ilişkin yargılara sahip oldukları görülmektedir. Konuşma özgürlüğüne ilişkin değerlendirmelerde psikolojik zarar, fiziksel zarar ve eşitlik konuları yer almıştır (Turiel, 1998). Ergenler ve çocuklar ihlallere dair değerlendirmelerinde ahlaki düşünceye sahiptir. Yaşla birlikte toplumsal yarara, süreçlere ve gruba dair düşüncelere daha fazla yönelim olduğu görülmüştür. Sosyal sistemde bireyin etkileşimlerini düzenleyen, kurallar, normlar hakkında değerlendirmeler sosyal uzlaşım alanı oluşturmaktadır (Turiel, 1998).

Özetle, sosyal alan kuramı, sosyal olaylara ilişkin yargı sistemi ve bilgi kaynağının ahlaki, sosyal uzlaşım alan ve kişisel alanlardan oluştuğunu ve bu olayları küçük yaşlardan itibaren bu ayrım çerçevesinde değerlendirdiğimizi savunmaktadır. Ayrıca küçük çocuklar sosyal olayları ahlaki açıdan değerlendirirken başkalarının varlığına, iyiliğine önem vermekte, küçük yaşta yardım etme, paylaşma, işbirliği gibi olumlu sosyal davranışta bulunma eğiliminde olmaktadır (Turiel, 1998). Bu nedenle sosyal alanları değerlendirme (ahlaki olan ve olmayan şeklinde), olumlu sosyal davranış için bir motivasyon kaynağı olarak düşünülmektedir.

Dolayısıyla sosyal olayları, olumlu sosyal davranışları, çatışma durumlarını değerlendirme, hak, eşitlik, grup işleyişi, grup normları gibi konuları içermesi nedeniyle sosyal alan yaklaşımının, sosyal psikolojik açıdan değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın konusu, sosyal psikolojik perspektiften ahlaki, kişisel ve sosyal uzlaşım alan (yargı) alanları içeren sosyal olaylarda farklı düzeydeki ahlaki muhakeme ve olumlu sosyal davranış eğilimlerin etkisindeki ergenlerin, ötekilerine (dış grup) yönelik kalıpyargıları açıklarken sosyal alanları değerlendirme biçimlerinin incelenmesidir. Yapılan çalışmalar ergenlerin sosyal olayları değerlendirirken ahlaki olan ve olmayan şeklinde yargılarının olduğunu göstermiştir (Turiel, 1998). Olumlu sosyal davranışların ahlaki nedenlere dayanarak yapıldığı bilinmektedir (Killen ve Turiel 1998; Neff, Turiel ve Anshel, 2002). Gruplararası ilişkilerde, sosyal uzlaşım alanı açıklarken kalıpyargıların bilgi kaynağı olarak kullanılmasına dair ergenler dışında yetişkin grubu ile yapılan çalışmalar bulunmaktadır (Horn ve diğ., 1999). Sosyal alan kuramı gruplararası ilişkiler ve kültür vurgusu yapmasına rağmen çoğunlukla gelişim psikologları tarafından

araştırılmıştır (Killen ve Smetana, 2006; Nucci, Camino ve Sapiro, 1996; Smetana, 2001).

Bu bağlamda bu çalışmanın hedefi, sosyal psikolojik perspektiften sosyal alan kuramındaki alanları (ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alan), farklı düzey ahlaki muhakemeler ve olumlu sosyal davranış etkisinde olan ergenlerin, iç grup dış grup ayrımlarına dayandırdıkları kalıpyargıları açıklarken, değerlendirmelerini incelemektir. Bu çalışmada sosyal alanları içeren hikayelerle, ergenlerin ahlaki muhakeme düzeyleri ve olumlu sosyal davranış eğilim ilişkileri ölçülmüştür. Ergenlerden ahlaki ihlal muhakeme düzeyleri (yüksek, orta, düşük) ve olumlu sosyal davranış eğilimlerine (kamusal davranış eğilimi yüksek, orta, düşük) göre odak gruplar belirlenmiştir. Farklı düzeylerdeki ergen grupların, kalıpyargıları açıklarken sosyal alanları değerlendirme biçimleri ve yorumlamaları odak grup görüşmeleri sonucunda analiz edilmiştir.

Özetle ergenlerin kalıpyargılarına ilişkin yoğun çalışmaların yapılmadığı ülkemizde, farklı muhakeme düzeyi ve olumlu sosyal davranış eğilimi etkisindeki ergenlerin, dış gruplarla ilgili bazı genelleyici özellikleri ve beklentileri açıklayan kalıpyargıları ile sosyal alanları değerlendirmeleri, toplumdaki sosyal bilgilerin niteliklerini, kalıpyargıların yönünü ve gruplararası ilişkilerin anlaşılmasını sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Kalıpyargıların sosyal alan kuramı bağlamında tartışılması ile ilgili alan yazına katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde ahlak kavramı ve ahlaki muhakemeyi açıklayan kuramlardan bahsedilmiştir. Daha sonraki bölümlerde, sosyal alan kuramı ve kuramın içindeki kavramlar olan sosyal bilginin kaynakları, ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alanlar açıklanmış ardından, olumlu sosyal davranışlar ve ahlaki muhakemeler, sosyal kimlik kuramı, gruplararası ilişkiler, kalıpyargılar ve önyargı açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Ahlak Kavramı

Literatürde ahlak kavramına ilişkin çok sayıda tanımlar mevcuttur. Ahlak nedir? sorusu başka birçok soruyu ve soruların yanıtlarına ilişkin açıklamaları beraberinde getirmektedir. Ahlakın doğası ile ilgili tartışmalar Yunan filozoflarından kalma uzun bir tarihe sahiptir. Aristoteles ahlakı iyi kavramı üzerine temellendirmiş olup, insanın iyi hayat yaşaması olarak açıklamıştır. Platon, erdem temelli bir ahlak anlayışından bahsetmiş olup, ahlaki düşünce ve davranışların en temel amacının mutluluk ve iyi oluş olduğu vurgusunu yapmıştır.

Sözlüklerde yer alan tanımlara bakıldığında ahlak, Arapça’da, huy, mizaç, karakter anlamına gelen hulk sözcüğünden türemiştir (Cevizci, 2002). Osmanlıca sözlükte (Ozon, 1988 akt.: Cesur, 2018) ahlak, “insanın yaratılıştan veya eğitimle kazandığı ruh ve kalp halleri, huylar, töre” olarak tanımlanmıştır. Felsefe Terimleri Sözlüğünde ahlakın “belli bir toplumun belli bir döneminde bireysel ve toplumsal davranış kalıplarını saptayan ve inceleyen bilim” şeklinde tanımı yapılmıştır (Hancerlioglu, 1989 akt.: Cesur, 2018). Latince kelime olan “*moralis*” sözcüğünün ilk hecesi olan Latince’de “mor; mizaç, terbiye, ahlak” anlamlarına gelmektedir. Başka bir tanımda, “Ahlak, bir kişinin, bir grubun, bir halkın, bir toplumsal sınıfın, bir ulusun, bir kültür çevresinin belli bir tarihsel dönemde yaşamına giren ve eylemlerini yönlendiren inanç, değer, norm, buyruk, yasak ve tasarımlar topluluğu ve ağı” olarak belirtilmiştir (Özlem, 2004 akt.: Behçet, 2010). Bir başka tanımda ise, “ahlak; bireyin, toplumun ve özel bir grubun doğru-yanlış standartlarını içselleştirmesi ve bu standartlara uyum sağlamasıdır” (Reber, 1985 akt.: Kapıkıran, 2008). Cevizci (2010) ahlakı, mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kuralları ve insanların kendisine göre yaşadıkları, rehber aldıkları ilkeler bütünü olarak açıklamıştır.

Kant ödev temelli ahlak anlayışında ödevin, yaşayan saygıdan doğan bir eylemin zorunluluğu olduğunu, evrensel olduğunu ve koşula bağlı olmadığını ifade eder; bu bağlamda, ödev bireyin ahlaki eylemlerde bulunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır, eylemdeki niyet kişisel çıkarlardan bağımsızdır (Hançerlioğlu, 2008 akt.: Erzi, 2016).

Hume (1739) ahlak felsefesinden yola çıkarak ahlakı, insan doğasının bir parçası olarak görmekte, ahlakın duygusal temelini vurgulamaktadır. Ahlak sadece akıl tarafından değil sempati-duygudaşlık tarafından düzenlenmiş olmasının önemine vurgu yapmıştır (Smetena, 2015).

Ahlak psikolojisi alanında ahlaki yargı ve ahlaki muhakeme ile ilgili çalışmalar yapan, diğer ahlak kuramlarını etkileyen en etkili kuramcı Kohlberg olmuştur. Kohlberg (1986 akt. Cesur, 2018) ahlak araştırmalarında adalet işlemlerini ve kişiler arası işlemlerini, Piaget'nin bilişsel işlemler kuramıyla bağlantılandırmış olup, ahlaki basamakların duygusal güdülerle ilerlemediğini, temel güdü kaynağının, doğru olanı yapmak, olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda Kohlberg ahlakı, adalet kavramı üzerine temellendirmiş, ahlak gelişiminin ana hedefini “adalet erdemine ulaşmak” olarak belirlemiştir. Bu erdeme ve evrensel ilkelere ulaşırken, hak-haksızlık, iyi-kötü ve doğru-yanlış konularında bilinçli bir ahlaki muhakeme ve karar vermenin olduğu bilişsel yapıyı ahlak olarak görmüştür. Kohlberg ahlakı, eylem ve düşünceler içerse de; olayların ahlaki nitelik taşımasının nedenini, ahlaki muhakeme olarak vurgulamıştır (Çinemre, 2012). Kohlberg'in kuramını oluştururken etkilendiği Piaget'e çalışmalarında ahlakı, kural, yasa ve ilkeleri edinen bireylerin, bunlarla ilişkisini gelişimsel açıdan inceleyerek açıklamıştır. Bilişsel gelişim kuramlarının gelişimsel olarak ulaşıldığını iddia ettiği bir nokta olarak ahlakın aksine, Smetana (2006) ahlakı, otorite ve sistemden bağımsız evrensel olarak uygulanabilir, normatif olarak bağlayıcı ve sosyal ilişkileri düzenleyen iyilik (zarar), adalet ve haklar kavramlarına dayanan kurallar çerçevesinde açıklamaktadır (akt.: Killen ve Smetana, 2013).

Bu bölümde filozof ve sosyal bilim kuramcılarının, ahlaka ilişkin açıklamalarında, doğru olana, adalete, ödev dayanan, eylemler, kurallar, ilkeler, muhakeme, yargılama, kavramlarıyla ahlakı tanımladıkları söylenebilir. Sosyal psikolojideki ahlak araştırmalarının gündemindeki konulardan biri, davranışları iyi

ve doğru eyleme problemi olmaktan öte yapılan eylemlerde ahlaki muhakeme yani ahlaki sorgulamadır.

Sonraki bölümlerde ahlaki muhakeme, ahlaki muhakemeyi açıklayan kuramlara, sosyal alan kuramına, olumlu sosyal davranışlar ve ahlaki muhakeme ilişkisine yer verilecektir.

1.2. Ahlaki Muhakeme

Son yıllarda farklı yaklaşımlarla birlikte ahlak çalışmaları çeşitlenmiştir. Ahlakla ilgili yapılan çalışmalarda, bir meselenin ahlaki olarak doğru veya yanlış olduğundan çok ahlaki muhakemenin önemine vurgu yapan en önemli isim Kohlberg olmuştur. Yetişkin ve çocuğun çalma davranışının yanlış olduğunu söyleyebileceğini ve çalma davranışı yapmayacağını, bu konuda yetişkin ve çocuğun aralarında bir fark olmadığını söyleyen Kohlberg, ahlaki olgunluğu gösteren şeyin, hırsızlığın nasıl kötü olduğuna dair yapılan gerekçelendirmeler; yani muhakemeler olduğuna vurgu yapmıştır (Cesur, 2018). Kohlberg çalışmalarında çocukları ahlaki ikilemleri kapsayan durumlara sokarak, bu durumlar karşısında nasıl tepkilerde bulunacaklarını sormuş, ahlaki muhakeme düzeylerine göre hangi ahlaki yargı basamağında çıktıklarını tespit etmiştir (Kohlberg, 1976).

Kohlberg ahlak kuramını otuz yıllık ampirik araştırma sürecinden sonra geliştirmiştir. Kültürler arası çalışmalar sürecinde, Kohlberg ahlaki yargıda 6 evrensel gelişim basamağı belirlemiştir. Bir sonraki bölümde Kohlberg'in bilişsel gelişim kuramından ayrıntılı şekilde bahsedilecektir.

Tablo 1.1. Ahlaki Yargının Altı Basamağı
(Kohlberg, 1981 akt.: Cesur, 2018: 56-60)

Seviye A.	Uzlaşım Öncesi Seviye
Basamak 1.	Cezalandırma ve İtaat Basamağı
İçerik	Doğru olan, cezadan ve fiziksel zarardan kaçınarak kurallara ve otoriteye itaattir.
Sosyal Bakış Açısı	Eylemler, başkalarının psikolojik ilgileri açısından değil, fiziksel sonuçlar açısından yargılanır.
Basamak 2.	Bireysel Hedefler ve Değiş Tokuş Basamağı
İçerik	Doğru olan, kişinin ve diğerlerinin ihtiyaçlarına hizmet etmek ve somut anlamda adil değiş- tokuş yapmaktır.
Sosyal Bakış Açısı	Somut bireyselci bakış açısı vardır.
Seviye B.	Uzlaşım Seviye
Basamak 3.	Karşılıklı Kişilerarası Beklentiler, İlişkiler ve Uyma Basamağı
İçerik	Doğru olan, iyi (hoş) bir rol oynamak, diğer insanlarla ve onların duygularıyla ilgilenmek, eşleriyle sadakat ve güveni korumak ve kuralları ve beklentileri takip etme motivasyonunda olmaktır.
Sosyal Bakış Açısı	Bireyin bakış açısı diğer bireylerle ilişkisiyle dikkate alınır.
Basamak 4.	Sosyal Sistem ve Vicdanın Korunması Basamağı
İçerik	Doğru olan, toplumda görevini yerine getirmek, sosyal düzeni korumak ve grubun toplumun iyiliğini sağlamaktır.
Sosyal Bakış Açısı	Kişi, rolleri ve kuralları tanımlayan sistemin bakış açısını alır. Bireysel ilişkileri sistemdeki yeri üzerinden dikkate alır.
Seviye C.	Uzlaşım Sonrası ve İlkeli Seviye
Basamak 5.	Öncelikli Doğrular ve Sosyal Sözleşme veya Yararlılık Basamağı
İçerik	Doğru olan, grubun somut kuralları ve yasalarıyla çelişse dahi temel doğruları, değerleri ve toplumun yasal sözleşmelerini korumaktır.
Sosyal Bakış Açısı	Kişi, uzlaşma, sözleşme, nesnel tarafsızlık gibi süreçlerle bakış açılarını bütünleştirir.
Basamak 6.	Evrensel Etik İlkeler Basamağı
İçerik	Bütün insanlığı takip etmesi gereken evrensel etik ilkelerin rehberliğini içerir.
Sosyal Bakış Açısı	Sosyal anlaşmaların temellenmesinden ahlaki bir bakış açısı alır.

Kohlberg (2008 akt. Cesur, 2018) çalışmalarında, Piaget'nin kullandığı hipotetik ahlaki ikilemlerini de kullanmış ve Piaget'nin kuramından etkilenmiştir. Piaget çocuk, akran ve yetişkin etkileşimlerini gözlemleyerek bilişsel bir gelişim

kuramı geliştirmiştir. Piaget, duygu ve dűřűncenin paralel gelişimini vurgulayarak ahlak gelişiminin de bilişsel gelişim ile paralel olduğu varsayımını ortaya atmıştır. Ayrıca bilişsel gelişim anlayışına dayalı olarak Piaget, ocukların “ahlaki muhakemesini, ahlaki yargısını” ele alarak ahlaki muhakeme gelişimini açıklamaya çalışmıştır. Piaget ocukların ahlak gelişimini anlayabilmek için, onların oyunlarını gűzlemleme, onlarla oyun oynama, oyunlar ve oyunlardaki kurallar hakkında sorular sorma, hırsızlık, yalan sűyleme, ilahi adalet, cezalandırma ve eşitlik anlayışı ile ilgili yaşamdan kısa űrnek hikayeler anlatıp bunlar hakkında dűřűncelerini alma yollarını kullanmıştır (am, avdar, Seydooğulları ve çok, 2012). Piaget bu űrnek hikayeler karşısında çocukların davranışlarını değil ahlaki yargılarını değerlendirmiştir. Bu hikayelerdeki hangi davranışın daha kűtű olduğunu sormuştur. Bu hikaye çiftlerinden ikisi uyarlanmış şekliyle aşağıdaki gibidir:

"Ařı, mutfakta annesine yardım etmeye çalıřırken yumurta sepetini dűřűrerek 22 tane yumurtanın kırılmasına neden olmuřtur. Daha sonra Can ise, yumurtalarla oynarken 2 yumurtayı elinden dűřűrerek kırmıřtır" "Bu çocuklardan hangisi daha suçludur?" sorusu sorulmuřtur. Bařka bir hikűyede, "Ali, aritmetikten orta aldıęı halde annesine pekiyi aldıęını sűylemiřtir. Can, okuldan eve dűndűęűnde, inek kadar bir kűpeęin kendisini kovaladıęını sűylemiřtir. "ocuklardan hangisi bűyűk yalan sűylemiřtir? Bu yalan niçin bűyűktűr soruları sorulmuřtur (Piaget, 1932).

Piaget, ocukların ahlak geliřimlerini anlamada kuralları nasıl yorumladıklarının, muhakeme ettiklerinin űnemli olduęunu dűřűnműřtir. Piaget ocukların deęerlendirmelerinden yola çıkarak; ahlak geliřimini baęımlı (*heterenom*) ve űzerk (*otonom*) olmak űzere iki dűneme ayırır (apan, 2015). Ahlaki muhakemede daha fazla etkenin dikkate alındıęı dűnem űzerk ahlak ya da karřılıklılık ahlaki evresidir. Bir eylemin doęru ya da yanlıř olduęunu sűylerken çocuklar durumsal ve içsel etkenleri de gűz űnűnde bulundururlar. Bir sonraki bűlűmde Piaget'nin biliřsel geliřimsel kuramına daha ayrıntılı yer verilecektir.

Sosyal alan kuramı, Kohlberg ve Piaget'nin bilişsel gelişim kuramlarının aksine sosyal durumların ahlaki olan ve olmayan şeklinde farklı içeriklere sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu kuramda ahlaki muhakemeler, başkalarının iyiliği, adalet, haklar ve zorunluluklar gibi eylemlerle ilgili sonuçları içerecek şekilde yapılmaktadır (Killen ve Smetana, 2006).

Ahlaki yönelim ve ahlaki muhakemelerle ilgili çalışmaların çoğunda kurallar, kanunlar ve resmi yükümlülükleri merkeze alan ahlaki ikilemlerle ahlaki muhakeme belirlenmeye çalışılmıştır (Eisenberg, Miller, Shell, McNalley ve Shea, 1991). Eisenberg ve Miller (1987), olumlu sosyal konulara ilişkin ahlaki muhakemelerde yaşla gelen değişimi, otoritenin dayattıklarını, yükümlülükler ve yasal zorunlulukları minimuma indiren ve bireyin ihtiyaçlarının ve arzularının diğerleriyle çatışmasını ele alan konulardan ahlaki ikilemler oluşturmuşlardır (Eisenberg, Carlo, Murphy ve Court, 1995). Bu ahlaki ikilemler “olumlu sosyal ahlaki muhakeme düzeyini” belirlemek amacıyla birçok çalışmada kullanılmıştır (Carlo, Koller, Eisenberg, Silva ve Frohlich, 1996; Eisenberg, Zhou, ve Koller, 2001; Kumru, Carlo ve Edwards, 2004; Erzi, 2016). Eisenberg ve ark (1979) çocukların olumlu sosyal konularla ilgili muhakeme becerileri ve bunun özgeci davranışlarla ilişkisini açıklayabilmek üzere oluşturdukları ikilemlere göre, ahlaki muhakeme düzeylerini sınıflandırmışlardır. Buna göre, birinci evre, hazvericilik (*hedonistic*) ve kendine odaklı dönem olarak adlandırılır. Bu düzeydeki bireyler, kendine odaklıdır ve yardım etme davranışını sadece kendisi yarar göreceği zaman yapma eğilimindedir. İkinci evre, ihtiyaç odaklı dönemdir. Bu evredeki birey için yardım etme davranışı sadece ihtiyaca odaklıdır ve yardım etmediği zaman suçluluk hissine ya da sempati duygusuna rastlanmaz. Üçüncü evre, onay odaklı evredir; bu evrede birey, öncelikli olarak toplum tarafından onaylanmayı, diğer insanların onun yaptığı özgeci davranışı takdir etmesini bekler. Dördüncü evre, empatik ve geçişsel evre olarak adlandırılır. Bu evrede birey, ihtiyaca cevap veremediğinde suçluluk ve üzüntü hisseder, doğru olan eylemi gerçekleştiğinde iyi hisseder ve eylemlerini soyut prensipleri, ödevleri ve değerleri referans göstererek gerçekleştirir. Beşinci ve son evre; içselleştirilmiş evredir. Bu evrede birey, yardım etme davranışını, güçlü biçimde içselleştirilmiş değerlere, norm ve ilkelere dayandırmaktadır (Erzi, 2016).

Carlo, Eisenberg ve Knight (1992) tarafından yapılan çalışmada, olumlu sosyal davranışlarda ahlaki muhakemeler, ergenlerin muhakeme düzeylerini belirleyebilecek bir ölçüm aracı haline getirilmiştir. Bu ölçüme göre, olumlu sosyal davranışlarda ahlaki muhakemeler beş ayrı evreden oluşmaktadır. Bu evreler sırasıyla, hazvericilik (hedonistik) muhakeme, onay odaklı muhakeme, gereksinim yönelimi (ihtiyaç odaklı), kalıpyargısal muhakeme ve içselleştirilmiş muhakemedir.

Kalıpyargısal muhakeme, kalıpyargılarla düşünerek, yardım etme kararının verilmesini ifade etmektedir, diğer muhakeme biçimleri Eisenberg, Lenon ve Roth (1983) tarafından tanımlanan biçimdedir.

Olumlu sosyal davranışlar ile ahlaki muhakemeyi inceleyen Fabes, Carlo, Kupanoff ve Laible (1999) ahlaki muhakemeyi, ahlaki çelişik değerler, normlar, kurallar, yasalar, arzular olduğu durumlarda kararlar alma ve üzerine düşünme eğilimi ve yeteneği olarak tanımlamıştır.

Ahlaki muhakemenin psikometrik ölçümlerinde adalet odaklı ahlaki muhakeme ölçekleri uygulanmıştır (Kohlberg,1981; Gibbs ve diğ.1984; Rest, 1979). Gelişim psikologları ise ahlaki muhakeme konulu çalışmalarında bağlam içindeki bireylerin ihtiyaçlarını ve diğerlerinin ihtiyaçlarını, kural, yasa ve norm yönelimlerini incelemişlerdir (Carlo, 1998). Eisenberg ve arkadaşları (1991) olumlu sosyal davranışlardaki ahlaki muhakeme çerçevesi içinde, ahlaki muhakemenin bakım, ilgilenme, kişilerarası bağlar ve diğerleri odaklı olma vurgusuna yer vermişlerdir.

Ahlaki muhakeme üzerinde yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak ahlaki muhakemelerin olumlu sosyal davranışlarla ilişkisi incelenmiştir (Eisenberg, Zhou ve Koller, 2001; Kumru, Carlo ve Edwards 2004, akt. Erzi, 2016). Ahlaki muhakeme ile olumlu sosyal davranış arasındaki ilişkinin ve sosyal alan kuramının bu çalışma kapsamında daha iyi anlaşılması için, ahlaki muhakemeyi açıklayan kuramlara yer verilmesi önemli görülmektedir.

Bir sonraki bölümde, ahlaki yargı ve ahlaki muhakemeyi açıklayan; psikanalitik kuram, davranışçı kuram, sosyal bilişsel öğrenme kuramı, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramı, Kohlberg'in bilişsel gelişim kuramı, Gilligan'ın ahlak yaklaşımı ve sosyal alan kuramı açıklanacaktır.

1.2.1. Ahlaki Yargı ve Ahlaki Muhakemeleri Açıklayan Kuramlar

1.2.1.1. Psikanalitik Kuram

Sigmund Freud ahlaka ilişkin açıklamalarını kapsamlı şekilde toplum içindeki bireyin gelişim evrelerini anlattığı kuramına dahil etmiştir (Turiel, 1998).

Freud'un görüşünün merkezinde vicdan kavramı ve birey-toplum arasındaki eşzamanlı gerilim mevcuttur. Bu gerilimin kökeninde bireylerin psikolojik ve biyolojik ihtiyaçların uyumsuzluğu ve bireylerin uzun süre hayatta kalma mücadelesi vardı (Turiel, 1998). Kollektivite (bütünlük) insanların birbirine saldırma (zarar verme) eğilimlerini engelleme ve hayatta kalmayı sağlama işlevine sahiptir. Kollektivitenin etkileri ailede yeniden üretilir, içgüdüsel hazları için bireyin ihtiyaçları, gelişim sürecindeki davranışları düzenlemek için içselleştirilmiş duygusal mekanizmalara ve içselleştirilmiş standartlara dönüşür ve yer değiştirir. Bu dönüşüm toplumun temsilcileri olan ebeveynler aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bireyin yaşadığı bu dönüşümde, korku ve kaygı duyguları vardır, bu duyguların etkisi sevgi, bağlılık gibi olumlu duygular ile hafifletilmiştir (Turiel, 1998).

Freudyan bakışta, ahlak edinimi, bireyin süper ego ve içgüdüsel haz ihtiyacının yarattığı ikililiğin baskısından kaynaklanmaktadır. Bu ikililiğin ahlaki tarafı, toplumsal normları onaylamak/kabul etmek gibi görevleri kapsamaktadır (Turiel, 1998). Freud (1930, 1961 akt.:Killen ve Smetana, 2015) vicdanı, ebeveyn (toplumsal) normlarına uyma ile bu uyumun içselleştirilmesi olarak tanımlamaktadır.

Freud'un ahlaki gelişimi, ebeveyn-çocuğun ilişkilerindeki sosyal-duygusal yönlerine dayanmaktadır (Killen ve Smetana, 2015). Özdeşleşme yoluyla kazanılan süper egonun oluşumu anne babanın otoritesine göre oluşmaktadır. Bu özdeşleşme vicdan gelişimine neden olmaktadır. Freud'a göre çocuk,

“Bağımlı olduğu kişinin sevgisini kaybedecek olursa, çeşitli tehlikelerden korunması da ortadan kalkar. Her şey bir yana, bu güçlü kişinin üstünlüğünü cezalandırma biçiminde göstermesi tehlikesiyle karşı karşıyadır. Dolayısıyla başlangıçta sevgiyi kaybetme riski içeren şey kötüdür... Kişinin kötü şeyi fiilen yapmasıyla sadece yapmaya niyetlenmesinin pek fark yaratmamasının nedeni işte budur. Her iki durumda da sadece otorite bunu keşfettiği takdirde ve keşfettiği zaman tehlike ortaya çıkar ve otorite her iki durumda da aynı şekilde davranır. “(Budak, 1995: 30)

Böylece psikanalitik yaklaşımda otorite etkisi içselleştirildikten sonra, bireyler toplumun normlarını kendi normları gibi benimsemekte ve içgüdüsel ihtiyaçlar ve bunların kontrolü arasında çatışmalar devam etmektedir (Turiel, 2002).

1.2.1.2. Davranışçı Kuram

Watson (1930) tarafından açıklanan ve daha sonra Skinner (1971) tarafından genişletilen davranışçı kuramda psikolojik olguların yalnızca gözlemlenebilir davranıştan kaynaklanması gerektiği belirtilmiştir.

Skinner ahlakın, kültürel normlarla ilişkili değer yargılarla pekiştirilmiş (olumlu ve olumsuz) davranışları yansıttığını vurgulamıştır. Davranışçı yaklaşımda, eylemlerin özünde (doğası gereği) iyi ya da kötü olmadığı bunların pekiştirme koşullarının sonuçlarına göre kazanılmakta ve gösterilmekte olduğu belirtilmiştir (Turiel, 1998). Grubun gelenekleri ile tutarlı olan bazı koşullar diğerleriyle olan ilişkilere ait oldukları için sosyaldır ve iyi-kötü, doğru-yanlış gibi sözel pekiştireçler tarafından yönetilirler. Özellikle kurumsal güçler tarafından davranış üzerine sosyal kontrol uygulaması daha etkilidir (örn. dini, hükümet, ekonomik veya eğitsel kurumlar). Çünkü yapılan yasal, yasa dışı, dindar ya da günahkar türdeki eylemler iyi ve kötü pekiştireçler ile ödül ve cezalar alırlar. Geleneksel pratiklerden gelen öğrenilen davranışlar değişmediği için pekiştirme koşulları da aynı şekilde sürdürülür. Skinner'a göre, öğrenilen bu davranışlar bir görev ya da yükümlülük olmadığı ve bir kişinin karakterini yansıtmadığı sadece etkili sosyal durumları düzenlemeyi sağlamaktadır (Turiel, 1998). Watson (1924, akt.: Turiel, 1008) klasik koşullanma davranışsal yaklaşımıyla, çevrenin davranışı etkilediğini, biçimlendirdiğini savundu. Bu yaklaşım sayesinde, öğrenme ilkeleri ve çocuğun ahlak gelişimi (kazanımı) birlikte araştırıldı. Skinner (1971 akt.: Killen ve Smetana, 2015), ahlaki değerlerin diğer öğrendikleriyle yani dil öğrenimi ve bisiklet sürme gibi davranışların kazanılması gibi aynı çevresel koşullara tabi olduğunu iddia etmiştir Bu davranışların kazanılmasında ödüller ve cezaların verilmesi yeterli görüldü.

1.2.1.3. Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı

Skinner'ın temel araştırmasını genişleten Bandura ve McDonald (1963) gelişimi ele alan sosyal öğrenme kuramı önerdiler. Bu yaklaşıma göre insan davranışları genellikle tek yönlü nedensel sonuç ilişkisi ile açıklanamamakta,

davranış, çevresel etkiler ve içsel durumlar tarafından biçimlenmekte ve kontrol edilmektedir. Sosyal bilişsel yaklaşım, psikososyal işlevselliği üç yönlü karşılıklı nedensellik (neden-sonuç ilişkisi) terimleri ile açıklamaktadır (Bandura, 1986). Karşılıklı nedensellik modelinde, bilişsel, duyuşsal ve biyolojik olaylar şeklindeki kişisel içsel faktörler; davranışsal kalıplar ve çevresel olaylar birbirlerini çift yönlü olarak etkileyen etkileşimli belirleyiciler olarak işlev görür. Bu doğrultuda sosyal bilişsel öğrenme yaklaşımının, ahlaki olguları, etkileşimsel bir bakış açısıyla ele aldığını söyleyebiliriz.

Bandura ve McDonald (1963), sosyal öğrenme yaklaşımını açıklamak üzere edimsel koşullanma ve taklit ilkelerini birleştiren bir araştırma yapmışlardır. Deneysel araştırmalar sonucunda; ailelerin desteklediği durumlar ve desteklemediği durumlara göre çocukların ahlaki yargılarında farklılıklar olduğunu bulmuşlardır. Bandura ve McDonald'ın (1963) "yasak oyuncak" hikayelerinde (çocuklardan yetişkin olmadığı zaman bir oyuncığa dokunmaması istenmesi gibi) çocukların ahlakı, yetişkin görevlerinden ve yetişkin modellerden doğru davranış öğrenerek edindiği bulgulanmıştır. Bu çalışma ile birlikte, genel sosyal davranış kalıplarını öğrenmede model almanın yani başkalarının davranışlarını gözlemlemenin ve taklit etmenin önemi ortaya konmuştur.

Bandura (1999), sosyal bilişsel kuramda çevreyi tek parça varlık gibi olmasından öte, dayatılan çevre (maruz kalınan), seçilen çevre ve inşa edilen olarak üç çeşit çevre yapısı belirtmiştir. Dayatılan çevre, insanların neyi beğenip beğenmeyeceğine mecbur bırakmaktadır. O çevrede çok az kontrole sahip olmalarına rağmen insanların olayları yorumlamak ve tepki vermekte rahat alanları vardır. Ama çoğunlukla bu çevrenin istenen, beklendik eylemleri ödüllendirme ve cezalandırma yönleri ortaya çıkar. Seçilen çevre türünü ise, iş ortaklıkları, aktiviteler ve sosyal çevrelerin tercihi oluşturmaktadır. Bu çevre, potansiyel olarak seçilmek ve etkinleşmek için halihazırda bulunmaktadır. Bunlardan farklı olarak inşa edilen çevre, insanların sosyal ortamları ve kurumsal sistemleri kendi üretken çabaları ile inşa etmeleri sonucu oluşmaktadır. Seçilmiş ve inşa edilmiş çevreler, kişisel, davranışsal ve çevresel faktörler arasındaki karşılıklı etkileşimin doğasını etkilemektedir. Sosyal bilişsel yaklaşım, insanların bu çevrelerde uyaranları seçmesinin, organize etmesinin, olayların önemini anlamasının, eylemlerini motive

etmesinin, kendini düzenlemesini ve benlik temelli tepki vermesinin önemini vurgulamıştır (Bandura, 1999). İnsan motivasyonu ve eylemlerinin, tahmin etme ve ileri görüşlü özelliğine göre düzenlendiğinden bahsedilmiştir. Böylece sosyal bilişsel öğrenme yaklaşımı insanların failliğini açıklarken, insanların eylemlerinde muhtemel sonuçları öngörebilecekleri, kendileri için hedefler belirleyecekleri ve istenen sonuçları veren eylemleri yapabilecekleri ve zarar verici davranışlardan kaçınacakları doğrultusunda eylemleri planladığını belirtmiştir (Bandura, 1999). Dolayısıyla bu kuram ile paralel olarak, ahlaki fail olarak insanların eylemlerinin ahlaki standartlarını düşündüklerini, ahlaki standartlarını ihlal eden eylemlerden kaçındıklarını ve olumlu ahlaki standartları uygulamayı çalıştıkları ve bu doğrultuda eylemleri seçtiklerini söyleyebiliriz.

1.2.1.4. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı

“Çocuk oyunları en hayran olunan sosyal kurumları oluşturur” diyen Piaget'nin çocukların düşüncelerini, yargılarını merkeze alan gözlemleriyle geliştirdiği bilişsel gelişim kuramı, ahlaki muhakemenin tanımlanması ve gelişimi konusundaki güncel araştırmalar için temel oluşturmaktadır (Piaget,1932). Ahlak ile ilgili yapılan çalışmaları ve kuramları en çok etkileyen isimlerden biri Piaget ve diğeri Kohlberg olmuştur.

Ahlak nerede başlar? sorusunu soran Piaget (1970), ahlaki bilginin biyolojik iradelerin ve çevresel etkilerin etkileşimi (akran ve yetişkin-çocuk etkileşimleri) yoluyla nasıl ortaya çıktığı üzerine odaklanmıştır. Kuram, bilginin eylemden kaynaklandığına ve ahlaki bilginin edinilmesinin sürekli bir süreç olduğu bilgisine dayanıyordu. Ahlaki bilgi edinme, deneyim, soyutlama, yansıtma ve değerlendirme süreçlerinden oluşmaktadır (Killen ve Smetana, 2015).

Piaget ve arkadaşları (1932), mermer oyunu oynayan çocukları gözlemlemişler ve mermer oyununun kurallarını ahlaki gerçeklere benzeterek nesilden nesile aktarılan ve sadece hissedilen saygıyla korunduğunu belirtmişlerdir. Çocukların dünyasından, çocuk ahlakını anlamaya çalışan Piaget, çocukların başlangıçta ahlakı aynı oyun olayındaki gibi daha yaşlı olanlardan kademeli olarak

eğitilerek öğrendiğini ve yetişkin müdahalesinin ilk zamanlar kaçınılmaz olduğunu ifade eder.

Çocukluktaki ahlaki muhakemeyi ve ahlaki gelişimi araştıran Piaget ve arkadaşları, Cenevre ve Neuchatel'in yoksul bölgelerinde yaşayan çocuklara bazı toplum tarafından hoş görülmeleyen durumlar hakkında sorular sormuşlar ve onların karar verme sürecini ve kural algılarını incelemişlerdir. Çocukların verdikleri yanıtlara göre, ahlaki muhakemenin iki evrede oluştuğunu belirlemişlerdir. Bu evrelerden birincisi, dışa bağımlı (*heteronom*) tutumun olduğu zorlayıcı/baskı altındaki ahlak (*morality of constraint*) olarak, ikincisini özek (otonom) bakışın olduğu kabullenici/işbirlikçi ahlakıdır (*morality of cooperation*).

1.evrede olan çocuklar; Piaget'in öykülerinin, arkasındaki amaçtan bağımsız olarak maddi sonuç temelinde değerlendirmişlerdir. Çocuk, kendi bakış açısını diğerlerinden ayırt edemediği egosentrik (benmerkezci) dönemde olduğu için, ahlaki bir duruma bakmanın birden fazla yolu olabileceğini ve davranışların arkasındaki niyet düzeyini değerlendirememektedir. Bu dışa bağılı dönemdeki çocuklar, kuralların esnek olmadığını ve davranışların doğru ya da yanlış olduğuna inanırlar ve durumlara yönelik müzakere ve uzlaşmaya yer yoktur (Lush, t.y). Çocuklar davranışları sonuçlarına göre değerlendirirler. Örneğin 5 yaşındaki bir çocuk gezi sırasında bir çocuğun kazara sandalye ile camı kırdığını, ertesi günde başka bir çocuğun cama taş atarak camı kırdığını görür. İlk olay kazara olmasına rağmen çocuk her iki olayın da yanlış olduğunu ve cezalandırılması gerektiğini düşünür. İlk olaydaki camın daha fazla hasarı olduğunu gören çocuk, ilk olaydaki çocuğun daha yaramaz olduğunu ve daha çok cezayı hakettiğini belirtir (Lush, ty). Piaget bunu “ahlaki gerçeklik ilkesi” olarak adlandırmıştır (Berkowitz, 1964 akt. Çapan, 2015). Yedi, sekiz yaşına kadar çocuklar bilişsel becerilerinin gelişimine bağılı olarak kuralları kutsal ve değişmeyen bir şey olarak görürler. Çocuklar kurallara ve yetişkinlere büyük saygı duyarlar. Bu saygı tek yönlüdür, itaat etme eğilimi vardır ve ilişkide karşılıklılık göremezler.

Piaget, çocukların başlangıçtaki bağımlı (dışa bağılı) dönemi, otorite tarafından belirlenen kurallara uyma olarak tanımlar ve daha sonra çocuklar 8-10 yaşında özerk hale gelir. Bu geçişin ebeveynlerden değil, çocukların akranları ile etkileşime girmeleri yoluyla ortaya çıktığı düşünülmektedir (Killen ve Smetana,

2015). Ginsburg ve Oppenheimer'e göre (1969, akt.: Cesur, 2018), çocukların mutlakçı ahlaki dönemden esnek ahlaki döneme geçmesinde, okula başlamaları, yetişkin kontrolünden kurtulmaları, akranları ile olan temasın artması ve başka bakış açılarının varlığını kabul etme faktörleri etkili olduğunu belirtmiştir.

2. evre olan özerk (otonom) dönemde; Piaget (1932), sekiz yaşından sonra çocukların eşitlik ve adalet kavramlarını destekleyen eşit, karşılıklı ilişkiler, etkileşimler oluşturduğunu belirtmektedir. Çocukların ahlak anlayışının gelişmesinde akran ilişkileri ve özellikle arkadaşlığın önemli rol oynadığı görülmektedir (Killen ve Smetana, 2015). Çocukların olgunlaşması, bilişsel becerilerinin gelişmesi, okul, komşu ve arkadaşlardan oluşan geniş bir çevre ile günlük etkinliklerde karşılaşması, onların farklı bakış açılarına temas etmesini sağlamaktadır. Çocuklar bu dönemde olayları egosantrik bakış açısı yerine sosyosantrik yani başkalarının bakış açılarından anlamaya başlamaktadır. Böylece çocuklar davranışların altındaki niyete dayanan ahlaki muhakemeler yapabilmekte, kendi ahlaki standartlarını belirleyebilmektedir. Özerklik geliştikçe, çocuklar kuralların değişebileceğini, doğru ve yanlış tanımlarının göreceliliğini kabul ederler. Abartılmış bir adalet (hak) duygusunun olduğu ve başkalarının haklarının farkında olunan bir dönemden geçebilirler (Çapan, 2015). Karşılıklılık ve işbirliğinin olduğu bu dönemde, kuralların kutsal olma kabulünden çok karşılıklı rıza, müzakere ile değişebileceği düşüncesi gelişir. Bu dönemde çocuklar, cezanın adil ve suça uygun olması gerektiğine inanırlar. Dolayısıyla, hak ihlali yapanlarla ilgili yargıda bulunurken onların niyetleri ve bulundukları durumlar da dikkate alınır (Çapan, 2015).

Adalet algısına vurgu yapan Piaget'e göre, ahlaklılığının esasını bireyin sosyal kurallara tepkisi ve kendi adalet duygusu oluşturur. Çocukların ahlak gelişimi ile birlikte adalet anlayışı da gelişmektedir. Piaget adalet anlayışını ahlak gelişimi içinde incelemiştir. Adalet anlayışının iki boyutta ele almıştır.

Birinci boyutta, cezalandırıcı adalet (retributive justice), çocuğun yapmış olduğu eylemler ve cezaları arasındaki orantı ile tanımlanır. İkinci boyutta, dağıtımsal adalet (distributive justice), eşitlikle ve çocuklar arasında eşit dağıtımla tanımlanır (Arı, Çağdaş ve Seçer, 2002; Cesur, 2018; Çapan, 2015).

Piaget'in ahlak hakkındaki ilk kuramları, araştırmacıları 1960'larda ve 1970'lerde ahlak ile ilgili olarak, niyet, bilişsel gelişim, işbirliği ve zihin teorisi gibi alanlara yöneltmiştir.

1.2.1.5. Kohlberg'in Bilişsel Gelişim Kuramı

Kohlberg ahlak psikolojisinde yaptığı çalışmalar ile kendi dönemine ve sonrasındaki araştırmacılara ilham veren, büyük iz bırakan en önemli kuramcılardan biridir. Kendi yaşam hikayesinden bahsederken Kohlberg, savaş sonrasında 1947 yılında, gönüllü mühendis olarak görev yaptığı gemide Yahudi mültecileri yasadışı olarak Filistin'e kaçırmaya yardım ettiğini, İngiliz yasalarına karşı geldiğini ve bu olayda herhangi bir ahlaki ikilem ve pişmanlık yaşamadığını ifade etmiştir. Yaşadığı bu olaydan sonra Kohlberg'in zihninde, masum insanları siyasi amaçlar uğruna öldürmenin adil olup olmadığı gibi ahlaki sorular belirmiştir. Kohlberg güncel ve tartışmalı konularla ilgilenmiş, meselelere psikolojik ve felsefi bakış açıları ile yaklaşmıştır. Üniversite öğrenimi sırasında ünlü düşünürlerin ahlaki olaylara ilişkin fikirlerini okumuştur (Çinemre, 2012: sf.23)

“Öncelikle erdem, tektir. Kültür ve iklime göre değişmez. İkinci olarak da, bu erdemın adı, adalettir. Üçüncü olarak, erdem sadece iyi olan değil, iyinin bilgisidir. İyiyi bilen, iyiyi seçer. Dördüncü olarak, erdem olan iyinin bilgi çeşidi, felsefi bilgi ya da iyinin ideal biçiminin sezgisidir. Doğru fikir ya da geleneksel inançların kabulü değildir.”

şeklinde Platon'un görüşlerini özetleyen Kohlberg ahlak çalışmalarını ve kuramını felsefi bir bakış açısı ile temellendirmiştir. Kuramının felsefi arka planı irdelendiğinde, Sokrates, Platon, Kant Dewey, James Mark Baldwin, John Rawls, Jürgen Habermas, gibi filozoflar Kohlberg'i etkileyen isimler olmuştur. Kohlberg, Kant'tan yaptığı okumalarda her bir insan onuruna duyulan saygının, herkese eşit değer vermenin bir ölçüt olduğu ve ahlakın özü olduğunu düşünmüştür. Sokrates ve Platon, insan düşüncelerinin ve eylemlerinin değerlendirilebileceği mutlak standartların olduğuna ve evrensel “iyi” yi kendi muhakemesi ile keşfedebileceğine inanmışlardır (Çinemre, 2012). Kant ise ahlaki davranışı belirlemek için evrensel ilkeyi, bağımsız ve rasyonel düşüncenin sonuçlarına bakılmaksızın zorunlu ve yeterli

olarak tanımlayan “mutlak etik” kavramıyla ifade etmiştir. Bu yaklaşıma paralel Dewey ve Rawls, ahlaki muhakemenin merkezinde “sosyal adalet” kavramını görmüşlerdir (akt.: Çinemre, 2012). Kohlberg bu felsefelerden etkilenerek, ahlak çalışmalarında asıl vurguladığı konular; ahlaki olgunluk ve ahlaki muhakeme olmuştur (Kohlberg, 1986).

Kohlberg kuramının şekillenmesinde Kant, Sokrates, Platon, Dewey ve Rawls gibi filozofların yanı sıra, James Mark Baldwin, William McDougall, George Herbert Mead, Werner ve Piaget gibi sosyolog ve psikologların da çalışmalarını temel almış ve onlardan etkilenmiştir (Kohlberg and Kraner 1969; Kohlberg, 1971). Piaget’nin çocukların ahlaki muhakeme üzerine yaptığı çalışmaları, Kohlberg’in bilişsel gelişim kuramını oluşturması aşamasında ilk yaptığı araştırmalarının temelini oluşturmuştur. Kohlberg (1963) çalışmasında, çocuklarla gerçekleştirdiği hipotetik ahlaki ikilem içeren mülakatların içeriğini ve kullandığı yöntemi Piaget’nin görüşmelerinden esinlenerek yaptığını belirtmiştir.

Ahlaki yargının geliştirilmesi için gerekli olan temel rasyonel düşüncüyü tanımlamak için bilişsel gelişim kuramı, Kohlberg’in kuramında ahlaka uygulanmıştır (Colby ve Kohlberg, 1987). Kohlberg’in ahlak gelişim kuramı, üç seviye ve her bir seviyenin içinde iki basamağın olduğu altı basamaklı bir yapıdır. Kohlberg bu ahlaki basamaklarda niceliksel değil niteliksel boyutta ahlaki muhakeme yapısının değişimini belirtmiştir. Ayrıca bireyin bu basamaklardan diğerine geçişinin sıra ile olduğu ve basamakların mantıksal olarak atlanamadığına işaret etmektedir. Kohlberg’in altı basamaktan oluşan ahlaki yargı gelişimi kuramının özeti şu şekildedir (Kohlberg ve Kramer, 1969):

1. Uzlaşım öncesi seviye

Bu düzeyde çocuk iyi ve kötünün, doğru veya yanlışın kültürel değerlerine ve etiketlerine göre davranır. Eylemlerini hedonistik veya fiziksel sonuçları (ceza, ödül, mükafat) açısından veya kuralları ve etiketleri belirleyen kişinin fiziksel gücüne göre değerlendirir. Bu seviye iki basamağa ayrılır:

Basamak 1: Ceza ve itaat yönelimi. Eylemin fiziksel sonuçları, bu sonuçların insanlığın anlamı ve değerlerinden bağımsız olarak, iyiliği ve kötülüğü belirler. Ceza ve fiziksel zararlardan kaçınma, kural ve otoritenin desteklediği ahlaki düzene itaat vardır.

Basamak 2: Araçsal göreceli yönelim. Doğru eylem, araçsal olarak kendi ihtiyaçlarını ve bazen diğerlerinin ihtiyacını karşılamasına bağlıdır. İnsan ilişkileri pazar yeri gibi görünür. Adaletin, karşılıklılığın ve eşit paylaşımın unsurları orada mevcuttur ve onlar daima fiziksel pragmatik (faydacı) açıdan değerlendirilir. Bu karşılıklılık “Sen benim arkamı kolla, ben de seninkini kollayacağım” şeklindedir, eşitlik, bağlılık, minnettarlık ve adalet anlamında değildir.

2.Uzlaşımsal Seviye

Bu seviyede, birey ailesinin, çevresinin ve milletin beklentilerini sürdürmeyi, hemen ve belirgin sonuçlarını gözetmeksizin, kendi hakkı olarak değerli görür. Bu tutum sadece kişisel beklentilere ve sosyal düzene uyma değil, düzeni sürdürme, destekleme ve savunma ayrıca grupla veya kişilerle özdeşleşmedir. Bu seviyede iki basamağa ayrılır:

Basamak 3: Kişilerarası uyum ya da “iyi erkek-hoş kız” yönelimi. İyi davranış başkalarını memnun etme ve yardım etmedir ve ayrıca onlar tarafından takdir edilen davranıştır. Çoğunluğun doğal davranışlar olarak gördüğü kalıpyargısal anlayışlara uyum fazladır. Buradaki davranışın asıl niyeti sorgulandığında “o herkese iyi davranır”ın asıl amacı “iyi bir insan” olarak onaylanmaktır.

Basamak 4: Yasa ve düzen yönelimi. Burada yönelim otoriteyi, belirlenmiş kuralları ve sosyal düzeni sürdürmektir. Doğru davranış, bireyin kendi görevini yapması, otoriteye saygı göstermesi ve kendi için kurulan sosyal düzeni sürdürmesidir.

1. Uzlaşım sonrası, Özerk ve İlkeli Seviye

Bu seviyede, ahlaki değer ve ilkeleri belirlemek için açık bir çaba mevcuttur. Burdaki ilkeler ve değerler, elinde bulunduran kişi veya grupların otoritesinden ve kişinin özdeşleştiği gruplardan da ayrı geçerliliği ve uyarlaması olan ilkelerdir.

Basamak 5: Sosyal sözleşme yasalarına harfiyen uyma yönelimi ve ima edilen (altında yatan) yararlılık yönelimi. Doğru eylem, toplumun tümünün ciddi bir şekilde incelediği ve üzerinde anlaştığı genel insan hakları ve standartları açısından belirlenir. Kişisel değerlerin, fikirlerin ve uzlaşmaya varmak için vurgu yapılan prosedür kurallarının göreceliliğine ilişkin farkındalık açıktır. Anayasal ve demokratik bir şekilde üzerinde belirlenenler dışında, doğru olan, kişisel değerler ve fikirler meselesidir. Sosyal yararın, rasyonel düşünceler açısından, yasaların değişme

olasılığına vurgu yapılır. Yasal kuralların dışında, özgür anlaşma ve sözleşme, yükümlülüğün bağlayıcı unsurudur.

Basamak 6: Evrensel etik ilkesi yönelimi. Doğru olanı, kendi vicdanının kararı ile mantıksal bütünlüğe, evrenselliğe ve tutarlılığa çağrıda bulunan etik ilkeleri seçerek tanımlamasıdır. Bu ilkeler soyut ve etiktirler. Özünde, insan haklarının eşitliği, karşılıklılığın adaleti, bireylerin onuruna saygı gösterme evrensel ilkeler vardır.

Kohlberg ahlaki basamakları belirlemek amacıyla, çoğunluğu 10-17 yaş arasında olan ergenlerle Amerika, İsrail, Türkiye, Tayvan gibi ülkeler olmak üzere farklı kültürlerde boylamsal ve kesitsel çalışmalar gerçekleştirmiştir (Nisan ve Kohlberg, 1982). Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı bir kaç on yıl boyunca, ahlaki gelişim çalışmalarının araştırma gündemi oldu. Ahlaki muhakeme ve ahlaki davranış arasındaki kopukluğun olduğu iddiaları, basamaklarının evrensel ve değişmezliği ilkesini içermesi, ahlaki muhakemede duygu boyutunun ihmal edilmesi, ve cinsiyet yanlılığı açısından Kohlberg'in ahlak gelişim kuramına eleştiriler yöneltmiştir. Adalet odaklı ahlaki yargı gelişiminde, Kohlberg'in cinsiyet yanlılığı oluşturduğu fikrini savunan psikolog Carol Gilligan ahlak anlayışında, kadın sesinin de aktif olduğu, adalet ve ilgi (bakım) gibi iki farklı alanı öne sürmüştür.

1.2.1.6. Gilligan'ın Ahlak Yaklaşımı

Carol Gilligan ahlak gelişimini toplumsal cinsiyet bakış açısından anlatan Kohlberg'in öğrencisi, aktivist bir psikologtu. "Farklı Bir Sesle (*In a Different Voice*)"adlı kitabıyla ahlaki gelişime farklı bir yorum getirmiştir. Kitabının başlangıcında ahlaki ikilemler hakkında konuşan kişilerin konuşma temalarındaki farklılığı gözlemleyen;

"Ahlak ve kendileri hakkında konuşan insanlara kulak verdim. Konuşmanın yarısında, bu seslerde bir farklılık duymaya başladım, ahlaki sorunlardan konuşurken, kendileri ve diğerleri arasındaki ilişkileri tarif ederken iki türde konuştular."

Şeklinde ifade eden Gilligan (1982) bu tanımladığı farklı sesi, cinsiyete göre değil temalara yani ahlaki muhakemenin içeriği ve kullandıkları dile göre sınıflandırmıştır. Kadınlarla ilişki kurarak ve ampirik gözlem yaparak, kadın seslerinin gelişimini izlemiştir.

Gilligan (1982) ilişkiler ve özellikle bağlanma konusunu, kadın ve erkeklerin farklı şekillerde yaşadıklarını vurgulamıştır. Erkek çocukları için ayrılma ve bireyselleşme toplumsal cinsiyet kimliği ile bağlıdır ve anneden ayrılma erkeklik gelişimi için gerekli bir süreçtir. Kadınlar için, kadınlık (kadınsı) kimliği, anneden ayrılmanın meydana gelmesi veya bireyselleşme sürecine bağlı değildir. Erkeklik ayrılmanın sonucu olarak kadınlık bağlanmanın sonucu olarak tanımlanmaktadır. Erkek kimliği yakınlık/yakın ilişki (*intimacy*) tarafından, kadınlık kimliği ise ayrılma ile tehdit edilmektedir. Böylece erkekler ilişkilerinde zorluklar, kadınlar ise, bireyselleşmede zorluklar yaşamaktadır. Sosyal etkileşim ve kişisel ilişkilerde gömülü olan yapı, kadınların yaşamlarını erkeklere göre sınıflandırır ki bu sadece tanımlayıcı bir farklılığı oluşturmaz; ayrıca çocukluk ve ergenlikte artan ayrışmaların olduğu belirleyici gelişimsel sorumluluklardan oluşur. Böylece erkeklerdeki ahlaki yönelim bağımsızlık ihtiyacından dolayı, adalet ve hak odaklı olurken, kadınların, bağlanma ile ilişkili olan ilgilenme odaklı bir ahlak yönelimi gelişir. Gilligan (1982), Kohlberg'in çalışmasında kadın ve erkeklerin farklı evrelerde puan almasının nedenini ahlaki yönelim farklılıklarının olmasına bağlamaktadır.

Gilligan yöntemsel olarak Kohlberg'in çalışmalarından farklı olarak katılımcılarının kadın olmasını ve kullandığı ikilemlerinin içeriğinin kişilerin kendi yaşamlarından seçilmesini tercih etmiştir.

Bununla birlikte Gilligan'ın kuramı ahlaki gelişimin bencillikten, sosyal olmaya ve daha sonra ilkel ahlaksallığa doğru gelişim göstermektedir. Bu kuram, üç ayrı basamağın olduğu ilgilenme etiği basamaklarını kapsamaktadır. İlk basamakta, benliğe benmerkezci bir odaklanma söz konusudur, ahlaki ilgiler faydacıdır, kişinin mutluluğunu ve acıdan korunmayı hedefler. İkinci basamak ilgilenmede, iyilik üzerine normatif veya uzlaşım sal seviyedir ve başkaları için kendini feda etmeyle tanımlanmıştır. Üçüncü basamak ilgilenme hem kendine hem de başkalarına yönelik, her ikisi arasında dengeyi sağlayan bir ilgilenme içerir. Bu basamakta şiddetsizlik ilkesi, kendine ve başkasına yönelik sorumlulukta ahlaki bir eşitlik mevcuttur (Cesur,

2018).

Gilligan kuramında cinsiyet önyargısı açısından Kohlberg'in kuramını geniş açılardan yorumlamıştır. Özellikle Gilligan (1982) hipotetik durumların olduğu bağlamlarda kadınların yargılarının, gerçek yaşam durumları bağlamındaki yargılarından farklılık gösterebileceğine dikkat çekmiştir. Sosyal bağlamın farklılığına (çeşitliliğine) göre ahlaki yargılardaki farklılaşmaya dikkat çeken başka bir kuramcı Turiel olmuştur.

Bir sonraki bölümde Turiel'in sosyal alan kuramı, sosyal bilginin alanları, kültür vurgusu; sosyal pratikler ve kültürel uyum, sosyal alan ile ilgili çalışmalardan bahsedilecektir.

1.3. Sosyal Alan Kuramı

Sosyal alan kuramı, toplumsal yaşam içerisinde, sosyal etkileşimlerin, deneyimlerin ve sosyal olayların değerlendirilmesi ile inşa edilen sosyal bilgileri ve muhakemelerin alanlarını içermektedir (Turiel, 1978; 1983; 2008). Alan kuramının kurucusu olan Turiel (2008), Kohlberg'in tezini ve diğer çalışmalarını, alandaki baskın yaklaşımları çürütmesi ve ahlak konusunda sosyal gelişim ve çocuğun sosyal çevre ile etkileşimini ele alması bakımından etkili ve olumlu bulmuştur. Turiel (2003) bir makalesinde, yüksek lisans öğrencisi olduğu dönemde, Kohlberg'in kendisinin öğretmeni ve akıl hocası olduğunu ve birlikte araştırmalar yaptıklarından bahsetmiştir. Turiel, ahlak gelişimi üzerine yoğunlaşması ve araştırma yapmasında Kohlberg'in yaklaşımının etkisinin büyük olduğunu belirtmiştir.

Turiel (1993/2000 akt. Cesur, 2018), insanın sosyal etkileşimleri sonucunda düşüncelerinin türediğinden; ama bağlam ötesinde de geçerliliği olan bilgi türlerinin ve evrensel ahlak ilkelerinin varlığından bahsetmiştir. Turiel kuramında hem sosyal uzlaşımın hem de ahlak ilkelerinin bir arada, sosyal bilgiler alanını oluşturduğunu ama aralarında bir ayrım olduğunu ve aynı tür sosyal bilgi (toplumsal bilgi) olmadığını vurgulamıştır. Bu yaklaşımın temel görevi sosyal bilginin alanlarının tanımlamaktır. Sosyal alanların genel bir sınıflandırması, birey-çevre etkileşimlerinin bir parçası olan sosyal olayların türlerinin değerlendirmesinden ortaya çıkmaktadır

(Turiel, 1978). Bu yaklaşımda bağlamın etkisi ve sosyal çevrenin önemli olduğu görülmektedir (Smetana, 1997).

Smetana (1997), sosyal alan kuramının geleneksel yapısal kuramlardan farklılaştığı özellikleri gelişimsel açıdan açıklamıştır. Geleneksel sosyalleşme kuramlarında anne babalara sosyalleştirici rollerinden dolayı daha fazla odaklanılmaktadır. Diğer yetişkinler, öğretmenler, medya ve kültüre bazen odaklanılmakta ve çocukların akranlarıyla etkileşiminin rolü genellikle gözardı edilmektedir. Sosyal alan yaklaşımı ise, yetişkinler gibi akranların da dahil olduğu, farklı arkadaş etkileşimleri ve sosyal deneyimleri sonucu çocuğun bilgiyi aktif inşasına odaklanmaktadır. Geleneksel kuramlar sosyalleşmeyi yetişkinlerden çocuğa doğru giden gelen tek yönlü bir süreç olarak varsaymaktadır. Sosyal alan kuramında ise, ebeveyn ve çocuk arasında sosyal deneyimin parçası olan karşılıklı ilişkiler ve çocukların bunu nasıl yorumladıkları, müzakere ettiği, bazen kural ve normları, standartları sorguladıkları ele alınmaktadır. “Sosyalleşme” kavramı yetişkinlerden çocuğa tek yönlü olan açığı işaret ettiğinden dolayı Smetana, sosyal alan kuramında “gelişim” ve “kazanım” kavramlarını kullanmayı tercih etmektedir (Killen ve Smetana, 2006).

Bahsedilen diğer bir farklılık, geleneksel kuramlardaki içselleştirme yaklaşımları, çocuğun gelişimsel durumuna ve dönemlerine yeterince ilgi göstermemektedir. Alan yaklaşımı ise, çocuğun gelişimsel durumunun dikkate alınması gerektiğini ve sadece erken çocukluk dönemine değil, geç (ileri) çocukluk ve erken ergenlik dönemi gibi geniş yaş aralığına da odaklanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Gelişimsel sıra izleyen geleneksel kuramların aksine sosyal alan kuramında sosyal bilgi alanları, gelişimsel olarak sıralanmayan ayrı, kendi kendini düzenleyen gelişimsel sistemler olarak görülmektedir. Dahası, erken çocukluktan beri var oldukları varsayılmaktadır. Bununla birlikte, her alandaki kavramların niteliksel olarak yaşla birlikte değiştiği görülmektedir.

Turiel (1979, 1983, 2006) ile birlikte Smetana (2006) ve Nucci (2001) tarafından son 40 yılda yapılan çalışmalar sonucu biçimlendirilen sosyal alan kuramı ahlakı, sosyal etkileşimlerden inşa edilen sosyal bilgilerin üç alanından biri olduğunu iddia etmiştir. Ahlak, bireylerin sosyal olayları değerlendirmesi ile ortaya çıkar. Alan dediğimiz şey ahlaki gelişimin evrensel basamaklardan ziyade muhakemenin farklı

alanlarının gelişimde bir arada var olduğunu varsaymaktadır. Ahlaki alan ile birlikte sosyal uzlaşımsal ve kişisel alanda bu kuramın sosyal bilgi alanlarını oluşturmaktadır.

Bir sonraki bölümde sosyal alan kuramının açıkladığı sosyal bilgi alanları ele alınacaktır.

1.3.1. Sosyal Bilginin Alanları

Sosyal alan kuramı içinde, sosyal dünyanın merkezi ve tek tip olmadığı, çocukların farklı nitelikteki kurallar, olaylar veya eylemlerle, farklı sosyal etkileşimlere sahip olduğu öne sürülmüştür. Bu farklı sosyal etkileşimler, farklı sosyal bilgi sistemlerinin veya sosyal bilginin oluşmasına yol açar (Turiel, 1979, 1983, Turiel ve Davidson, 1986; Smetana, 1997).

Sosyal alan kuramı içinde, ahlak (adalet, eşitlik, hak ve başkasının refahı, iyiliği; örneğin fiziksel ve psikolojik zarar vermeme), sosyal-uzlaşımsal (sözleşmeler, grup çalışması, sosyal işlevler, grup normları, gelenekler ve kültürel ritüeller), ve psikolojik (kişisel hedefler, özerklik, kimlik ve bireysel ayrıcalıklar) alanları içermektedir (Nucci, 2001). Bu muhakeme ve sosyal etkileşimlerin alanı bireylerin gelişiminde erken yaşlarda ortaya çıkmakta ve farklı gelişimsel yörüngeleri takip etmektedir. Küçük yaşlardaki ahlak gelişimini açıklayan geleneksel bilişsel gelişimsel yaklaşımların aksine, sosyal alan kuramı küçük çocukların ahlaki suçları, ceza ve otorite yetkileri olmaksızın yanlış olarak değerlendirdiklerini göstermiştir. Sosyal alan kuramında ahlak gelişimi kendi odaklı (benlik odaklı) bir seviyeden, uzlaşım öncesi seviyeye (Kohlberg'in 1. ve 2. evre) ve uzlaşımsal seviyeden (3. ve 4. evre) adalet düzeyinde (5. ve 6.evre) sonuçlanacak şekilde ortaya çıkmamaktadır. Bunun yerine bilimsel çalışmalar, ahlaki, sosyal uzlaşımsal, kişisel (*psikolojik*) yönelimlerin bireylerde hem karmaşık hem de basit olaylarda bir arada var olduğunu göstermektedir (Killen ve Smetana, 2015).

İlk önce, çocuğun sosyal ortamında diğer bireyler ve onlarla etkileşimleri vardır ve bu sosyal deneyimlerde insanlar hakkında bilgiler üretilir. Bu sosyal deneyimler sadece insanlara yönelik eylemlerle sınırlı olmamakta, birey kuralcı ve

tanımlayıcı çeşitleri olan sosyal ilişki kalıplarıyla etkileşmektedir. Turiel'in çalışma modeli olarak ifade ettiği farklı sosyal alanlar, üç sosyal anlayış kategorisi temel alınarak belirlenmiştir. Bunlardan ikisinde tanımlayıcı anlayışın olduğu "kişisel (kişisel tercih, psikolojik) ve sosyal uzlaşım alanları" ve diğeri kuralcı anlayışın olduğu "ahlaki alan"dır (Turiel, 1978). Kişisel alan, çocuğun kendi ve diğerlerinin ayrımını yapması, kendi isteklerini ihtiyaçlarını öğrenmesi ile başlar. Kişisel (psikolojik) alan, mahremiyet, kişisel seçimler ve tercihleri gibi kişisel alana dair meseleleri kapsamaktadır. Otorite, gelenek ve sosyal normlar gibi sosyal etkileşimleri düzenleyen ve üzerinde uzlaşılan beklentiler sosyal uzlaşım alanı oluşturmaktadır. Ahlaki alan ise başkalarının hakları, adalet ve iyilik gibi ahlaka ilişkin düşüncelerdir.

Turiel (1978) yapılan eylemin türünün, bir insanı öldürmek veya hırsızlığın ahlak alanının bir parçası olduğunu, iş veya dini yerlere uygun kıyafetler giymek gibi belirli bir zaman diliminde işleve sahip olan ve uzlaşılan yarı resmi kuralların sosyal uzlaşım alanı oluşturduğunu belirtmiştir. Sosyal uzlaşım alanındaki kurallar, sosyal durumlarının olduğu bağlamlarda, çocukların niteliksel olarak farklı sosyal deneyimleri yaşamaları sonucu oluşmaktadır. Bu uzlaşım kuralları, grubun düzgün işleyişi için önemlidir. Grubun üyeleri için üzerinde anlaşılmış ve öngörülebilir davranışlar sosyal alışverişi düzenlemenin yolunu sağlamaktadır.

Gelişimsel yaklaşım, sosyal bilgi alanlarını, çocuğun küçük yaşlarda ebeveynle başlayan ergenlikte akran etkileşimleri ile devam eden sosyalleşmesinde, sosyal alanlara ilişkin düşünce sistemindeki farklılaşmalar olarak belirtmiştir. Buna karşın bu çalışma kapsamında sosyal bilginin adalet, eşitlik, başkalarının iyiliği gibi ahlaki alana ve grup normları, kuralları, amaçlarını içeren sosyal uzlaşım alanına dair anlayış geliştirmesi bu kuramın sosyal psikolojik boyutunu göstermiştir.

Çalışmanın bu bölümde sosyal bilginin, ahlaki alan, sosyal uzlaşım alan ve kişisel alanları açıklanmıştır.

1.3.1.1. Ahlaki Alan

Sosyal alan kuramına göre ahlak, sosyal etkileşimleri ve sosyal ilişkileri

düzenleyen kurallar sistemidir. Toplumlarda ahlak, refah (zarar), güven kavramlarına dayanır; adalet, haklar ve bireylerin birbirlerine karşı nasıl davranmaları gerektiğine dair kuralcı anlayışlardır. Ahlaki yargıların zorunlu, evrenselleştirilebilir, değiştirilemez olduğu ileri sürülmüştür (Smetana, 1997). Ahlaki yargılar, eylemlerin diğerleri için doğuracağı sonuçlarla ilgilidir. Başkalarının zararı veya rehafı, adalet ve haklarla ilgili endişeleri, yükümlülükleri düşünülmektedir. Turiel (2008), çocukların ahlaki alanlar ve diğer toplumsal alanlardaki sosyal yargılarda ayırım yaptıkları, ahlaki düşüncenin maddi ve bağımsız bir alan olduğunu daha erken yaşta başta ahlaki yargılamaların başladığını söyler. Ayrıca Turiel (2008) ahlaki kavramların, bireylerin anlık ilişkileriyle, başkalarıyla, sosyal ortamlar ve kültürel pratikleriyle bağlantıları olduğunu söylemektedir. Özetle ahlaki yargı ve duyguların, yapılan sosyal eylemle ilişkili olduğu belirtilmektedir (Turiel, 2008).

Turiel (1983; 2002; 2006) çocukların deneyimlerinin adil olan-adil olmayan ve doğru-yanlış hakkında kanılar oluşturmalarına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Böylece çocuklar zarar verici ya da adil olmayan durumlara ait doğrudan deneyimleri ile ahlaki sorunlara ilişkin bir sosyal bilgi inşa ederler. Böylece başka bireylerin iletişimlerinde ortaya çıkan zarar verici davranışlardan da ahlaki sorunlara yönelik bir anlayış ve değerlendirme geliştirmektedirler.

Turiel (2008) küçük yaşlardan itibaren, ahlakın gerekli yönlerinin kazanıldığını ifade etmektedir. Çocuklar büyüdükçe ve sosyal deneyimler yaşadıkça ahlak anlayışları değişebilir. Küçük yaşlarda ahlak kavramlarına başvurabilirler. Küçük çocuklar kardeşleri ve diğer aile üyeleri ile yaşadıkları somut, kişisel zarar ve adaletsizlik içeren kişisel deneyimler sonucunda ahlak kavramlarını oluştururlar. Yaşla birlikte çocuklar büyüdükçe daha geniş bir çevrede ahlaki yargıları kullanırlar. Alışılmadık ve daha soyut sosyal olaylarda bu ahlaki yargılar ortaya çıkar. Başkalarının eylemlerinin sonucu ve tanıdık olmayan bireyler, gruplara ait veya tarihsel olarak ve kültürel olarak daha fazla uzakta olan kültürlere karşı (soykırım kurbanları , Boşnaklara yapılan saldırı) ahlaki yargılar oluşur (Smetana, 1997).

Tisak ve Turiel (1988) tarafından yapılan bir çalışmada yaşları altı buçuk ile on iki buçuk arasında değişen bir grup çocuğa ahlaki durumlara ait küçük ihlaller (örn. bir silginin çalınması) ve sosyal uzlaşım alanına ait daha önemli sayılabilecek bir

kural ihlali (örn. okula pijama ile gelmek) durumları sunmuşlardır. Bu durumda öğrenciler, ahlak alanında yer alan görece önemsiz sayılabilecek bir ihlal olayına, sosyal uzlaşım sal alandan daha fazla tepki uyandırabilecek bir olaya kıyasla daha şiddetli bir tepki göstermişlerdir. Ayrıca çalışma kapsamında çocuklara neden bu şekilde düşündükleri de sorulmuştur. Bu durumda çocuklar, sosyal uzlaşım sal alana ilişkin ihlallerin, ahlak alanına ait ihlallerden daha az yanlış olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Çünkü çocuklara göre ahlak alanına ait bir ihlal, kişisel rahat ve mutluluk üzerinde daha önemli bir etki yaratmaktadır. Yine Tisak (1993) tarafından yapılan bir çalışmada çocuklara hayali (hipotetik) hikayeler üzerinden davranışların değerlendirmesi yaptırılmıştır. Bu çalışmada Tisak (1993) çocuğa, sunulan hayali hikayede bir çocuk başka diğer çocuğu başkalarını bir zarardan korumak için bir yerden atmıştır, diğerinde ise amaçlı bir şekilde çocuğu bir yerden atmıştır. Her iki durumda da hayali çocuklar zarar görmüşlerdir. Bu durumda gerçekleşen eylemlerin ahlaki niteliği çocuğa sorulmuştur. Çocuklar, çocuğun zarar görmesine karşın eylem, tedbir amaçlı yapıldığı için durumun bir ahlak ihlali içermediğini ifade etmişlerdir. Ancak kasıtlı olarak çocuğun atıldığı durumlarda ise eylemin ahlaki olmadığı ifade edilmiştir. Buna dayalı olarak Tisak'a (1993) göre her ne kadar bir eylem benzer sonuçlar içerse de ya da bir eylemin sonucu diğerinden ağır olsa bile çocuklar eylemin arkasındaki niyeti fark etmektedirler. Buna bağlı olarak bir eylemin tedbir amaçlı ya da keyfi oluşu çocuklar tarafından fark edilmekte ve ahlaki değerlendirmeler buna göre yapılmaktadır.

Çocukların akranları ile etkileşimleri sırasında maruz kaldıkları ahlaki ya da ahlaki olmayan durumlar ile olumsuz sonuçlara yol açan eylemler, ahlak alanına ait düşüncenin gelişiminde etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal uzlaşım sal alana ilişkin düşüncelerin gelişimi ise daha çok çocukların farklı sosyal ortamlarda bulunmaları ve bu ortamlardaki deneyimleri ile gerçekleşmektedir.

1.3.1.2. Sosyal Uzlaşım sal Alan

Sosyal uzlaşım sal alan, bireylerin sosyal sistemlerdeki etkileşimlerini ve ilişkisini düzenleyen bağlamsal olarak göreceli, paylaşılan kurallar ve normlar olarak

tanımlanmıştır. Sosyal uzlaşım alan, bireylere farklı sosyal bağlamlarda uygun davranış konusunda beklenti sağlar. Sosyal sistemin düzgün ve verimli çalışmasını kolaylaştırmaya yardımcı olur (Turiel, 2015).

Bununla birlikte, sosyal olarak inşa edilen tüm sosyal kavramlar ahlaki olmamakta, bireylerin sosyal ilişkileri anlamalarına, sosyal örgütler ve sosyal sözleşmelere ilişkin endişeler, ahlak anlayışından farklılaşmaktadır (Davidson, Turiel ve Black, 1983; Nucci, 1981; Smetana, 1983, 1995b; Turiel, 1979, 1983; Turiel ve Davidson, 1986; Turiel ve diğ., 1987). Uzlaşım kuralları, üzerinde anlaşılan, keyfi olarak kabul edilen, sosyal sistemlerdeki bireylerin etkileşimlerini düzenleyen kuralları, normlar ve davranışlardır (Smetana 1997). Toplumun üyeleri arasında paylaşılan bilgiyi temsil ederler veya sosyal birim ve bireylere uygun bir takım davranış beklentilerini oluştururlar. Sosyal uzlaşım, bağlamsal olarak göreceli ve otorite kurallarına bağlı olarak değiştirilebilir (Helwig, Tisak ve Turiel, 1990; Smetana, 1995,; Smetana ve diğ., 2006; Turiel, Killen ve Helwig, 1987).

Ayrıca sosyal uzlaşım alan, sosyal ortamdaki tekdüzeliklerin tanınması, ortamlardaki beklentilerdeki farklılıklar ve çevreleri ilgilendiren sosyal bağlamın farkına dayanan gözleme dayalı niteliksel bilgidir (Smetana, 1995, 1997; Turiel, 1983). Kişisel meseleler, kişinin özel hayatı ve kişisel tercihler devreye girdiğinde ise sosyal bilgi alanının diğer bileşeni olan kişisel alandan bahsedilmektedir.

1.3.1.3. Kişisel Alan (Kişisel Tercihler)

Kişisel alan, ahlaki ve sosyoutlaşım alanlarla ilgili sosyal etkileşimlerin aksine, kişisel meselelere, ihtiyaçlara ve tercihlere odaklanır (Nucci ve Weber, 1995). Ahlaki ve uzlaşım alanlardaki muhakeme gelişimi ile birlikte, çocukların özerklik ve kişisel yargılar hakkındaki muhakemeleri (yargılar) gelişir. Zarar verme, hak ve adalet ihlali gibi durumları içermeyen ve uzlaşım yollarla düzenlenmeyen aktiviteler (etkinlikler) kişisel alanın parçası olarak değerlendirilir. Kişisel olarak sınıflandırılan bu etkinlikler bağlam ve kültüre göre değişiklik gösterebilir. Belirli etkinliklere ilişkin uzlaşım sınırlılıklar getirilmesi bir kültürden diğerine göre farklılık gösterebilir. ABD'deki araştırmalarda, arkadaşların seçimi,

haberleşmenin/yazışmanın içeriği, yaratıcılıkta kendini ifade etme çalışmaları, eğlence etkinlikler, ve kişinin kendi bedeninin durumu gibi konular kişisel seçim ve kişisel yargılarının sınırlarının içinde değerlendirilmektedir. Bu tür etkinliklere uygulanan ölçütler, ahlaki ve uzlaşımsal konulara uygulanan ölçütlerden farklıdır (Nucci, 1981, 1996, 2001). Kişisel alan olarak gruplandırılan etkinlikler, bağlam ve kültüre göre değişebilmektedir (Turiel, 2002).

Kişisel alanın kapsamını ve içeriğini belirlemede her ne kadar kültür ve bağlam önemli görülse de bu alan, kişisel seçimlerle, kendini başkalarından ayırmak için temel bir insan ihtiyacını ifade etmektedir (Nucci ve Weber, 1995). Kişisel yargı alanı, bireysel otoritenin sınırlarını tanımlamakta, birey ve grup arasında ayırım yapmaktadır (Turiel, 2002). Kişisel alan, görgü kurallarını, sigara içme davranışı, dövme yaptırma ve beden mahremiyeti gibi meseleleri içermektedir.

Birçok kültürden insanlar, kişisel yargı alanlarını içeren eylem alanlarını değerlendirmektedir (Nucci, 1996). Kişisel yargı alanı çocuklukta oluşmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren kişisel ayrı (ayrılık) olma durumu, kişisel ihtiyaç, amaç ve ilgilerinin algısı hakkındaki yargıları içeren kişisel faillik fikri kabul görmektedir. Bu noktada Batılı olmayan kültür olarak tanımlanan toplulukçu kültürler kişilerin ayrı olma özelliğini (ayrılık) yani özerkliğini ve sınırlı benlik kavramının Batıya ait bir fikir olduğunu ifade etmektedirler. Turiel (2002) failliğin kültüre özgü olduğunu, Batı kültürlerinde bağımsızlığın karşılıklı bağımlılığı geçersiz kıldığını iddia etmektedir. Dolayısıyla, kişisel alan olarak değerlendirilen etkinliklerin kültürel çeşitlilik üzerinden okunması ve kültürel bağlamın anlaşılması oldukça önemli hale gelmektedir.

Sosyal alan kuramının, kültürlerarası ve sosyal psikolojik açıdan yorumlanmasını kolaylaştıran en önemli özelliği kültüre dair yaptığı vurgu, ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alanların kültürel çeşitlilikler içermesidir.

Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde sosyal alan kuramını kültür vurgusu, sosyal pratikler ve kültürel uyum yönü açıklanmıştır.

1.3.2. Kültür Vurgusu; Sosyal Pratikler ve Kültürel Uyum

Turiel (2002) yaklaşımını *“insanların ahlak kuralları, sosyal uzlaşımlar ve kişisel tercihlerine ilişkin yargılarının gelişimi ve bu yargıların sosyal sözleşmeler (düzenleme) ve kültürel pratiklerle olan ilgisi ve sonucunda oluşan sosyal yaşam içinde uyma, çatışma ve karşı çıkma durumlarının psikolojik analizlerini içerir”* şeklinde ifade etmiştir. Turiel sosyal sözleşmelerin, sosyal kuralların, normların ve kültürel pratiklerin insanların birbirleri ile ilişkide adaletli davranma, başkalarının refahına saygı göstermeyi içerdiğini belirtmektedir. Bu sosyal sözleşmelerin ve kültürel pratiklerin aynı zamanda sosyal hiyerarşide alt düzeyde olan insanların refahına zarar verecek ve haksızlıklara izin vermek şeyleri de kapsayabildiğini vurgulamıştır.

Turiel ahlaki muhakemeyi kültürel bağlam, toplum ve görelilik meseleleri üzerine temellendirmiştir. Turiel (2003) bir makalesinde, kendisinin farklı şehirlerde yaşadığından ve sürekli g   etmiş bir ailede büyüdüğünden bahsetmiştir. Turiel Yunanistan’ın Rodos adasında doğmuş 6 yaşına kadar orada yaşamıştır. Daha sonra annesinin doğduğu şehir olan İzmir’de iki yıl yaşamış, Türk ve Yunan kültürlerinin pratiklerini öğrenme imkanı olmuştur. Türkiye’den sonra New York’a göç eden büyük bir gruba dahil olmuşlar ve New York’a taşınmışlardır. Farklı kültürler, Turiel’in kültürel çeşitlilik, pratiklerdeki farklılıkları gözlemlemesini ve kuramının şekillenmesindeki arka planını oluşturmuştur. Ahlaki yönelimlerde ve ahlaki değerlendirmelerde kültürel anlamlar oldukça önemlidir. Wilson, Etzioni ve Bellah gibi sosyologların toplum ve kültür, karakter ile ahlak arasında ilişki ve bireyci söylemin kültürel pratikler ve ahlaki değerlere yansımaları üzerine olan fikirleri Turiel’i oldukça etkilemiştir. Bellah ve arkadaşları “tipik Amerikan görevi kendini bulmaktır” sözü ile bireyci kültürün iyi yaşam hedefinin kişisel hedeflere ulaşmak olduğunu ve insanların yaşamlarının anlamının kendi kişiliğine dönüştüğünü belirtir (Turiel, 2002).

Sonuç olarak Amerikalıların kişilerarası ilişkilere bağlılıklardan yoksun oldukları, estetik zevkler ve teknik becerilerin elde edilmesinin ahlaki standartlarda öncelik olarak gördükleri ifade edilmiştir. Bireyci toplumlarda birey, kültürel olarak

bağımsızlık ve hedefine ulaşmak için davranışlarını organize etmekte ve kendi eylemlerini yorumlamaktadır. Böylece kişi eylemlerini açıklarken kendi düşünce, duygu ve eylem repertuarlarına atıfta bulunmaktadır. Bireyci kültürlerde birey, kişisel hedefleri olan bağımsız bir fail olarak merkezi konumdadır (Turiel, 2002). Toplulukçu kültürlerde ise, birbirine bağlı ilişkiler ve bu ilişkilerin ağı olan grup merkezdedir. Toplulukçu kültürlerde geleneğe, görevlere, otoriteye, karşılıklı bağımlılığa ve sosyal uyuma bağlılık söz konusudur. Amerika ve Hindistan arasında karşılaştırmalı değerlendirmelerde “hak temelli” ve “görev temelli” ahlaklar arasında bir ayrıma dikkat çekilmiştir. Batı kültürlerinde ahlaki otorite bireylerde bulunmakta, esas olan haklar düşüncesiyle, gönüllü olarak sözleşmelere ve vaatlere girmektedirler. Bunun karşıtı olan görev temelli ahlakta, sosyal düzen, toplumsal yapıdaki roller ve statüye dayalı görevler belirlenmiştir (Turiel, 2002). Görev temelli kültürde, bireylerin kurallardan sapma konusunda özgür olmadıkları ve serbest konuşma gibi doğal hakkın az olduğuna yönelik anlayış vardır.

Shweder ve arkadaşları (1987 akt.: Turiel, 2002), özerk olan bireylerin seçim yaptıkları, ahlak ve sosyal uzlaşım arasındaki ayrımın bu bireylerin yaşantısında belirginleştiği ve sosyal ilişkilerini bu şekilde yapılandıklarını öne sürmüşlerdir. Bireyci kültürler ve toplulukçu kültürleri karşılaştıran çalışmalarda kişisel özgürlük, mahremiyet ve eşitlik Amerikalılar için merkezi tema olarak kabul görürken, kutsallık, namus, statüye saygı aile ve sosyal yaşam pratikleri de Hintliler için merkezi konular olmuştur. Amerikalılar davranışlarını gerekçelendirirken özellik (nitelik) atıflarında bulunurken, Hintliler daha çok bağlamdan bahsetmişlerdir.

Turiel ve Smetana (1997) davranışsal durumların, yalnızca bu durumdaki sosyal yargı alanlarının ve kültürel içeriğin karşılıklı ilişkiler bağlamında anlaşılabilirliğini ifade ederek kültürün önemine vurgu yapmışlardır. Sosyal alanın kültürlerarası araştırmalarında, kültürel uygulamadaki farklılıkların, bireylerin ahlaki muhakemelerinde ve yargılarına ilişkin açıklamalarında çeşitliliğe neden olduğu görülmüştür.

Özetle bireyci ve toplulukçu kültürlerin etkisi ile grupların ve bireylerin ahlaki, sosyal uzlaşım ve kişisel alan anlayışları çeşitlenmekte, sosyal davranış ve gruplararası ilişkileri değerlendirirken yapılan açıklamaların ve psikolojik atıfların

kültürlerarasındaki farklılıkları belirginleşmektedir. Bu bağlamda kuramın sosyal psikolojik açıdan ele alınabileceği görülmektedir.

Sosyo kültürel bağlamlar dışında, sosyal alanlarla birlikte en çok araştırma yapılan değişkenler durumsal bağlamlar, ebeveynle ilişkiler, yaş, geçmiş deneyimler dışlama ve kalıpyargılar değişkenleri olduğu literatürde görülmüştür (Astor, 1994; Nucci ve Turiel, 2009; Smetana ve Gaines, 1999; Smetana, 2000; Turiel, 2002).

1.3.3. Sosyal Alan Kuramı İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Nucci ve Turiel (2009) durumsal ve bağlamsal faktörlerin, bireyler arası kültürel çeşitliliklerin ahlaki muhakemenin karmaşıklığını etkileyen faktörler olduğunu söylemişlerdir. Nucci (2009) çalışmasında, hipotetik hikayelerde yer alan kişilerin sahip olduğu özellikler değiştiğinde, yargılarında değiştiğini bulgulamıştır. (örn. engelli birinin mağdur olduğu durumlarda herkes yardım etme niyetindedir).

Davidson, Turiel, and Black (1983) 7 yaşına kadar ahlaki yargıların temel olarak iyiliği düşünme ve zarar vermeme endişeleriyle düzenlendiğini ve doğrudan erişilir (yapılan) eylemlerle sınırlı olduğunu bulmuştur. Küçük çocukların ahlak anlayışı henüz karşılıklı adalet anlayışı olarak yapılandırılmamıştır.

Erken ergenlik, gençlerin bireysel iyiyi kötüyü ayırma yeteneğinin, kişisel meseleler olarak gördükleri şeylerin değiştiği ve genişlediği bir dönemdir (Killen ve Smetana, 2006). Bu yaştaki eğilim, kişisel tercihin ahlaki bir hak ile aynı olduğu fikrinin kişisel tercih ile birleştirmektir. Ergenler ahlaki olmayan eylem tercihini seçmenin “hak” olduğunu tatışmaya eğilimlidir.

Ergenlerin ahlaki konularda ebeveynle ilişkiler üzerine yapılan çalışmalarda, ebeveynlerinden gelen bilgilerin karar verme süreçlerindeki etkileri ve ebeveyn ve ergenlerin ahlaki meseleleri yorumlamaları üzerine odaklanılmıştır. Afrikalı Amerikalı ebeveynler ırkçılık ve önyargının olduğu “çocuklarının güvenliği için riskler”in olduğunu düşündükleri ortamda koydukları kuralların uygulanması konusunda katı tutuma sahiptirler. Ergenler ise ebeveynlerinden gelen kısıtlayıcı sosyal uzlaşım alanların yerine yönelik kişisel yargı alanına odaklanmışlardır (Smetana ve Gaines, 1999; Smetana, 2000).

Astor (1994) çocukların ahlaki muhakemelerinde geçmiş deneyimlerinin etkisini gösteren çalışmasında şiddet içeren bir eylemde bulunma öyküsü olan çocuklarla, şiddet öyküsü olmayan çocukların ahlaki yargılarında farklılaşmanın olduğunu vurgulamıştır. Şiddet öyküsü olmayan çocuklarda başkasına fiziksel zarar verme eylemi çocuğun provoke edilmesinden daha kötü olduğu gerekçesiyle daha yanlış bir eylem olarak değerlendirilmiştir. Şiddet öyküsü olan çocukların ise adil olunmayan durumlarda, adaletin sağlandığı gerekçesi ile provoke edilmiş eylemi meşrulaştırma açıklamaları yaptıkları tespit edilmiştir.

Ünlü deney olan Milgram'ın otoriteye itaatla ilgili deneyini sosyal alan kuramının öngördüğü şekilde incelendiğinde, katılımcıların bireylere zarar vermekten kaçınmaları ve geleneksel otorite ilişkilerine bağlı kalmak arasında seçim yapmaları, belirsizliklere, duygusal ve bilişsel çatışmalara ve uzayan karar vermeye yol açmıştır. Böylece katılımcılar ahlaki ve sosyal uzlaşım kararları verirken zorluk yaşamışlardır (Turiel ve Smetana, 1984).

Birden fazla belirgin özellikleri olan yargı alanlarını içeren durumların incelendiği çalışmalar yapılmıştır. Killen (1990) “prototip” ve “karma- alanı” içeren durumları bir çalışmada çocuklara sunmuştur. Prototip durumlar hakkında çocukların yargıları benzer olmakla birlikte, karma alanı içeren durumlara ilişkin yargılarında ahlaki olan veya ahlaki olmayan özelliklere verilen öncelik farklılıkları incelenmiştir. Dahası, karma durumlarda alınan kararlar, çatışmanın ifadeleri ile farklı bileşenlerin dikkate alınmasını içermiştir (Turiel, 2002). Daha büyük yaştaki çocukların, değişen bileşenleri küçük çocuklardan daha iyi düzenledikleri bulunmuştur (Turiel, 2002).

Sosyal bilginin alanlarının eşyumu sosyal dışlama ve dahil etme hakkındaki kararlar vermeyi ve değerlendirmeler yapmayı sağlamıştır (Turiel, 2002). Okul öncesi çocuklar, okul çağı çocukları ve ergenlerle yürütülen bazı çalışmalar sosyal dışlama ve cinsiyet kalıpyargıları (örn. bebekle veya araba ile oynama) ve ırkçılıkla ilgili kalıpyargıları (örn. bir basketbol veya matematik kulübünde yer alma) incelemiştir. Çocukların eylemleri veya nitelikleri ile ilgili kalıpyargıları içeren geçmiş deneyimlerini bağlamsallaştırılmış durumlarda anlatan, sosyal ve grup düşüncelerini gösteren ve bu öğeleri ele alan durumlar incelenmiştir. Bu değerlendirmeler arkadaşlıklar, akran grubu ve okul bağlamlarındaki dışlamalar konusunda yapılmıştır. Temel bir bulgu, cinsiyet ve ırksal dışlamanın anlaşılır

durumlarda yanlış olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Yargılar, adalet ve eşitliğin ahlaki nedenlerine dayanıyordu. Bağlamsallaştırılmış yani belirli duruma özgü olan durumlarda dışlanmayı kabul etme konusunda daha büyük bir eğilim vardı. Dahası, bu kararlar uzlaşımsal beklentilere ve sosyal grubun amaçlarını sürdürme ihtiyacına dayalı nedenleri içeriyordu (örn. bir basketbol oyununda veya matematik yarışmasında iyi performans gösterme). Çocukların kalıpyargısal ve dışlanmaya yönelik düşüncelerinde çoğunlukla ahlaki alanlar görülmüş, daha fazla dahil edilmeye yönelik değişiklikleri etkileyen olay, ahlaki nedenlerin etkili bir şekilde ikna edilmesiyle gerçekleşmiştir. Aksine, uzlaşımsal sebepler, yargılamanın dışlamayı kabule dönüştürmede etkili olmadığını göstermiştir (Turiel, 2002). Sonuç olarak kalıpyargısal ve dışlanma konusunda, ahlaki nedenlere ikna olunmasının dahil edilme sürecini kolaylaştırdığını söylenebilmektedir.

Türkiye’de sosyal alan kuramı temel alınarak yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Küyel ve Cesur (2013) tarafından farklı siyasi- ideolojik kimliği (liberal veya dindar muhafazakar) sahip üniversite öğrencilerinden oluşan grubun, çalmak, iftira atmak, öldürmek gibi ahlaki ve beş vakit namaz, abdest almak ve başörtüsü gibi ahlaki olmayan dini kuralları birbirinden ayırt edemeyecekleri incelenmiştir. Bütün katılımcılar ahlaki ihlallerin her yerde geçerli olduğunu, az dindar ve çok dindar olan katılımcıların alan kuramının öngördüğü şekilde meseleleri ayırt ettiklerini göstermiştir (akt. Cesur, 2018).

Bir diğer çalışmada ise Acar ve ark (2014), yakın ilişkilerde eşler arasındaki şiddet ve izleyici müdahalesi hakkındaki üniversite öğrencilerinden oluşan katılımcıların yargılarını incelemiştir. Katılımcıların şiddet senaryolarına verdikleri cevaplar alan kuramı çerçevesinde analiz edilmiştir. Bulgular katılımcıların izleyici müdahalesine dair tepkilerinin ahlak, sosyokültürel uzlaşımlar, kişisel alanlar içinde yer aldığını göstermiştir. Kadın katılımcıların, iyilik, adalet ve kadın hakları gibi ahlaki alana, erkekler aile birliği ve kutsallık gibi sosyal uzlaşım alan daha fazla vurgu yapmışlardır (akt.: Cesur, 2018).

Sosyal alan kuramı çerçevesinde yapılan çalışmalarda, durumsal ve bağlamsal faktörler, ebeveyn ilişkileri, yaş değişkenleri ile alan kuramındaki ahlaki, sosyal uzlaşım alan ve kişisel meseleler yer almıştır. Çalışmalarda katılımcıların ahlaki

alana giren meseleleri ve ahlaki ihlalleri yorumlamada benzer şekilde açıklamalarda bulundukları görülmüştür (Cesur, 2018;Turiel, 2000).

Sosyal alan kuramı çerçevesinde yapılan araştırmalarda genel olarak ahlaki olan ve olmayan meseleler, konular, kurallar ve ilkeler konuşulmaktadır. Bu bağlamda ahlaki muhakeme boyutu ile birlikte olumlu sosyal davranışlarının anlaşılması bu çalışma kapsamında önem taşımaktadır.

1.4. Olumlu Sosyal Davranış ve Ahlaki Muhakemeler Arasındaki İlişkiler

Psikolojide “Olumlu sosyal davranış” (*prosocial behavior*) başkalarının yararı için gönüllü yapılan davranışlar olarak tanımlanabilir (Eisenberg ve Fabes, 1998). Sosyo ekolojik kuramı geliştiren Carlo ve Randall (2002) olumlu sosyal davranışın tanımlanması ve ölçümü konusundaki sınırlılıklardan yola çıkarak farklı olumlu sosyal davranış çeşitlerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Carlo ve Randall’e (2002) göre aslında olumlu sosyal davranış sergileyen bireyin niyeti ve sağladığı faydanın niteliği tam olarak açık değildir. Bu nedenle olumlu sosyal davranışı farklı türleriyle tanımlamanın önemine değinmişlerdir. Genel olumlu sosyal davranışlar (bireylerin genel durumlarda olumlu sosyal davranışlar göstermesi) ve duruma özgü olumlu sosyal davranış (bireylerin birtakım özel durumlar karşısında sergilediği yardım etme eğilimleri) türlerini öne sürmüşlerdir. Araştırmacılar bu kavramların olumlu sosyal davranışların ölçümünde, farklı olumlu sosyal davranış türlerinin gelişimi ve ilişkileri ile ilgili soruları yanıtlamada faydalı olabileceğini belirtmektedirler.

Carlo ve Randall (2001) önceki araştırmaları dikkate alarak “özgeci” (*altruistic*), “itaatkar” (*compliant*), “duygusal” (*emotional*) ve “kamusal” (*public*) olmak üzere dört farklı olumlu sosyal davranış tanımlamışlardır (akt. Kumru, Carlo ve Edwards, 2004:110). Özgeci olumlu sosyal davranışlar, başkalarının ihtiyaçları ve iyilikleri dikkate alınarak ortaya çıkan ve sempatiden kaynaklanan gönüllü yardım etme davranışlarıdır. İtaatkar olumlu sosyal davranışlar ise sözel ya da sözel olmayan bir rica karşısında yapılan yardım davranışları olarak ifade edilmiştir. Duygusal

olumlu sosyal davranışlar, duygusal uyarıcıların olduğu durumlarda sergilenen yardım davranışları olarak tanımlanmıştır. Kamusal olumlu sosyal davranışlar ise başkalarının saygısını kazanmak, değer görmek ya da onay almak amacıyla yapılan yardım etme davranışları olarak kabul edilmiştir. Yardım edenin bilinmediği yardım davranışları ise gizli olumlu sosyal davranışlar olarak tanımlanmıştır. Aynı şekilde duygusal olumlu sosyal davranışların iki farklı türe ayrılması ile görülen bir diğer olumlu sosyal davranış türünde acil durumlarda sergilenen olumlu sosyal davranışlardır. Bu davranış ise acil durumlarda ya da kriz durumlarında gerçekleştirilen olumlu sosyal davranışlar olarak açıklanmıştır (Carlo ve Randall, 2002).

Bireyin diğerleriyle ilişkisi ve toplum ile uyumunda olumlu sosyal davranışların önemli katkısı bulunmaktadır (Aydın, 2015). Ahlaki davranış olarak tanımlanan özellikler, diğerlerinin çıkarını hesaba katarak davranma unsurunu barındırmaktadır. Bu nedenle, olumlu sosyal davranışların, “diğerinin yararına olma” özelliğiyle ahlaki davranış kapsamında yer aldığı düşünülmektedir (Erzi, 2016). Olumlu sosyal davranışların altında yatan değerler ve değişkenler düşünüldüğünde, ahlaki muhakeme becerisini bu değişkenlerden biri olarak söyleyebiliriz.

Eisenberg, Kohlberg’ten sonra farklı bir yaklaşım ile olumlu sosyal ahlaki muhakeme alanında araştırmalar yürütmüş ve psikoloji kuramcıları Eisenberg’in bu alandaki çalışmaları genişleterek devam ettirmişlerdir.

1.4.1. Eisenberg’in Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı

Eisenberg-Berg (1979) olumlu sosyal ahlaki muhakemeyi, bireyin kendi istekleri ve ihtiyaçları ile diğerlerinin ihtiyaçlarını karşılama arasında yasaların, cezaların etkisinin az olduğu bağlamlarda, seçim yapması gereken çatışma durumlarında akıl yürütme olarak açıklamışlardır. Olumlu sosyal ahlaki muhakeme, pozitif adaletin başka bir yönüdür ((Eisenberg-Berg, 1979). Bir bedel ödeme karşılığında, yasal bir zorunluluk gerektirmeyen durumlarda yardım edip etmeme durumu ile karşılaşılmaktadır (Killen ve Smetana, 2006).

Eisenberg-Berg (1979) kişilerin kendi isteklerinin ve diğerlerinin ihtiyaçlarını içeren ahlaki ikilemlere göre, çocukların akıl yürütme, ahlaki yargı ve muhakeme becerilerini ve özgeci davranışlarla ilişkisini saptayarak, ahlaki muhakeme düzeylerini belirlemiştir.

Eisenberg-Berg (1979) yaptığı çalışma sonucunda, belirlediği ahlaki muhakeme düzeylerinin bazıları Kohlberg'in ahlaki gelişim modelindeki evrelerinin bölümlerine karşılık gelmiştir. Bununla birlikte tespit edilen ahlaki muhakeme düzeylerinin Kohlberg'in modeli ile iki açıdan farklılık gösterdiği vurgulanmıştır. Birincisi, düzeyler benzer muhakeme türlerinden ayrı olarak kodlanmış belirli akıl yürütme türleridir. Kohlberg'in modelinde 3.evrede kalıpyargısal muhakeme ve onay odaklı muhakeme bir arada gösterilirken Eisenberg'in muhakeme düzeylerinde ayrı muhakeme türleri olarak belirtilmiştir. İkincisi; bu ahlaki muhakeme düzeyleri gelişimsel olarak sıralanmamıştır ve hiçbir düzey diğer düzeyden daha gelişmiş sayılmaz. Eisenberg- Berg'in (1979) çalışması sonucunda belirlenen olumlu sosyal ahlaki muhakeme düzeyleri:

1. Otorite ve cezaların takıntılı veya büyüğü görünümü, kendi değerlerinin doğruluğunu sorgulamaksızın, cezadan kaçma.

Eylemin fiziksel sonuçları, insanların değerleri ve ihtiyaçlarına bakmaksızın iyiliği belirler (Kohlberg'in 1.aşaması gibi). Örnek: Eğer yardım etmeseydim biri beni bulabilir ve cezalandırabilir.

2. Hedonistik (hazverici veya kişisel çıkar) muhakeme

a) Pragmatik, benliğe yönelik hedonistik kazanç; kişi, kendisinin bencil kazancına yönelir. (doğrudan karşılıklıktan kaynaklanan kazanç). Örneğin: Ben yardım etmeyebilirim çünkü acıkabilirim.

b) Doğrudan karşılıklılık; bir eylemin alıcısından doğrudan karşılıklıktan dolayı kişisel bir kazanç kazanmaya yönelim vardır. Örnek: Yardım ederdi çünkü onlar ihtiyacı olan yemeği bir dahaki sefere ona vereceklerdi.

c) Şefkat ilişkisi; bireyin diğeri ile özdeşleşmesi, onun diğeri sevgisi, diğeri de onun kendi ihtiyaçları ile ilişkisi bireyin akıl yürütmesinde önemli konulardır. Örnek: O yardımcı olabilirdi, çünkü onun şehirde arkadaşları vardı.

d) Hedonistik pragmatizm ile sosyal olarak kabul edilebilir nedenler bulma (rasyonelleştirme); bireyin ifade ettiği hedonistik düşüncelere belirsiz, zayıf ve/veya

gerçekçi olmayan sosyal olarak kabul edilebilir nedenler eşlik eder ve bunlar hedonistik kaygılar (endişeler) tarafından gölgelenir. Örnek: O yardımcı olamaz çünkü o koleje gidebilir ve bir gün daha fazla insana yardım edebilir.

3. Hedonistik olmayan pragmatik muhakeme.

Bencil düşüncelerle ilgisi olmayan pratik kaygılara yönelim. Örnek: Yardım edebilirim, çünkü güçlüyüm.

4. Başkalarının ihtiyaçları için endişe duyma (ihtiyaç odaklı muhakeme)

- a) Başkalarının fiziksel ve maddi ihtiyaçları için endişe duyma: Başkalarının fiziksel ve maddi ihtiyaçlarına yönelim. Örnek: Kana ihtiyacı var.
- b) Başkalarının psikolojik ihtiyaçlarına yönelim: Başka bir insanın duygusal durumları ve psikolojik ihtiyaçlarına yönelim. Örnek: Onlar yemek yeselerdi mutlu olabilirlerdi.

5. İnsanlığa atıf ve endişe duyma muhakemesi.

Başkasının yaşayan bir insan, bir birey olduğu gerçeğine yönelim. Örnek: Sen paylaşabilirsin çünkü onlar insandır.

6. Kalıpyargısal (kalıplaşmış) muhakeme

a) İyi bir kişi veya kötü bir kişi kalıpyargıları: İyi veya kötü bir insan şeklindeki kalıpyargısal imgelere yönelim. Örneğin: Bu çocuk yardım edebilir çünkü o iyi biridir.

b) Çoğunluk davranışının kalıpyargısal imgeleri çoğu insanın yapabileceği “doğal” bir davranış olduğuna yönelim. Örnek: Şunun şurasında yardım etmek doğaldır.

c) Başkalarının ve onların rollerinin kalıplaşmış imgeleri: Başkalarının ne yaptığı ve başkalarının kalıplaşmış imgelerine yönelim. Örnek: Yardım ederim, çünkü sakat çocuklar iyidir.

7. Onay ve kişilerarası yönelim muhakemesi.

Doğru davranışa karar verirken başkalarının onayına ve kabulüne yönelim. Örnek: O yardım etseydi, ebeveynleri onunla gurur duyardı.

8. Aşırı empatik yönelim muhakemesi.

a) Sempatik yönelim: Başkalarıyla ilgilenme ve sempati kaygısının (endişe) ifadesi. Örnek: Onlar için üzgün hissedirdi.

b) Rol alma: Başkasının bakış açısını bireysel olarak benimser ve açık bir şekilde bu bakış açısını kendi akıl yürütmesinde kullanır. Örnek: Onun bu zor koşulda nasıl hissettiğini hayal ediyorum.

9. İçselleştirilmiş etkilenme muhakemesi

a) Basit içselleştirilmiş olumlu etki ve bu olumlu etkinin sonuçlarla ilişkisi. Birey bir sebep belirtmeksizin belirli bir eylem sonucunda iyi hissedeceğini veya başkası için yaptığı iyiliğin sonuçlarından dolayı iyi hissedeceğini söylemektedir. Etkilenme, içselleştirilmiş görünen bir bağlamda kullanılmalıdır. Örneğin: O yardım eder, çünkü köylülerin beslenmesi onu iyi hissettirir.

b) Öz saygısının ve değerlerinin karşılanmasının olumlu etkisinin içselleştirilmesi. İçselleştirilmiş olan değerlerin karşılanmasının sonucu olarak iyi hissetmeye yönelim. Örneğin: İlkelerimi karşılayarak yaşadığımı bilmek iyi hissettiriyor.

c) Davranışların sonuçları üzerindeki içselleştirilmiş olumsuz etki: Bir eylemin sonuçlarından dolayı suçluluk ve kötü hissetme ile ilgili endişe. Örneğin: O suçlu hissetmekteydi, çünkü onlar acıkmışlardı.

d) Öz saygının yitirilmesi ve değerlerinin karşılanmaması nedeniyle olumsuz etkinin içselleştirilmesi. İçselleştirilmiş değerlerin karşılanmamasının sonucu kötü hissetmeye yönelim. Örnek: Doğru şeyi yapmadıysa, kendini kötü biri olarak düşünürdü.

10. Diğer özet (*abstract*) ve içselleştirilmiş muhakeme türleri.

a) İçselleştirilmiş hukuk, norm ve değer yönelimi. İçselleştirilmiş sorumluluk, görev veya desteklenen yasalara, kabul edilen normlara ve değerlere uymaya yönelim. Örnek: İhtiyacı olanlara yardım etmek onun bir görevidir.

b) Başkalarının hakları ile ilgili endişeler. Başkalarının haklarını ihlal eden adaletsizlikleri önleme ve bireysel hakları koruma yönelimi. Örneğin: Onun sokakta yürüme hakkı ihlal edildiğinde ben ona yardımcı olurum.

c) Genelleştirilmiş karşılıklılık. Toplum içinde dolaylı karşılıklılık (değişim birebir değil ama sonunda herkese faydaları vardır). Örneğin: Herkes birbirine yardım ederse, hepimiz daha iyi durumda oluruz.

d) Toplumun durumuna ilişkin endişeler: Toplumu ve bir bütün olarak topluluğu iyileştirmeye yönelim. Örnek: Herkes yardım ederse, toplum çok daha iyi olur, şeklindedir.

Eisenberg- Berg'in (1979) ilk çalışmasında açıkladığı ahlaki muhakeme türleri, çocukların kendi ihtiyaçları ile başkalarının ihtiyaçlarının söz konusu olduğu ve kural, yasaların etkisinin azaltıldığı ahlaki ikilemlere verilen yanıtlara göre belirlenmiştir. On farklı muhakeme türünü belirlediği bu çalışmada çocukların hedonistik, kalıpyargısal, onay ve kişilerarası yönelim, başkalarının ihtiyaçlarının etiketlenmesi olan dört ahlaki muhakeme türüne eğilimli oldukları tespit edilmiştir. Eisenberg, Carlo, Murpy ve Van Court (1995) olumlu sosyal ahlaki muhakemelerinin psikometrik ölçümleri için yapılacak çalışmalara uygun bir ortam hazırlamış olup Carlo, Eisenberg ve Knight (1992: 336) tarafından geliştirilen hikayeleri ölçek olarak uyarlamış ve muhakeme türleri seçenekler olarak verilmiştir. Ahlaki muhakeme ölçeğindeki hikayelerden biri olan Mary hikayesi aşağıdaki gibidir:

“ Bir gün Mary arkadaşının partisine gidiyordu. Yolda düşüp bacağını incitmiş bir kız gördü. Kız, Mary'den evine gidip ailesine haber vermesini ve onları getirmesini ister. Böylelikle ailesi kızı doktora götürebilecektir. Fakat Mary koşup kızın ailesini haberdar ederse partiye geç kalacak ve arkadaşlarıyla eğlenme fırsatını ve arkadaşları ile sosyal aktiviteleri kayıracaktır.”

Mary'nin hikayesi gibi hikayelerden oluşan ölçme aracı her biri beş madde ile ölçülen düşükten yüksek düzeye doğru sıralandığında hazvericilik (*hedonistic*), onay görme (*approval*), gereksinim yönelimli (*needs- oriented*), kalıpyargısal (*stereotypic*) ve içselleştirilmiş (*internalized*) ahlaki muhakeme alt ölçeklerinden oluşmaktadır (Kumru, 2004).

Carlo ve arkadaşları (1992) psikometrik ölçüm aracının ahlaki muhakeme alt boyutlarından olan; hazvericilik veya doğrudan karşılıklılık alt ölçeği; Mary partinin ne kadar eğlenceli olacağı ve partide ne tür etkinliklerin yer alacağı düşünmesine yönelik maddedir, İkinci boyut gereksinim yönelimlilik (*ihtiyaç odaklı*); Kızın gerçekten yardıma ihtiyacı olup olmadığına karşılık gelen maddedir. Üçüncü boyut;

onay görme alt ölçeği; Mary'nin ailesinin ve arkadaşlarının onun doğru ya da yanlış yaptığını düşünüp düşünmesine bağlı olan madde, dördüncü boyut; kalıpyargısal alt ölçeği; Mary'nin bu davranışı, terbiyeli bir davranış olarak düşünüp düşünmesine bağlı maddedir. Beşinci boyut; İçselleştirilmiş muhakeme ölçeği; Mary yardım ederse ya da etmezse kendisini nasıl hissedeceğine bağlı maddedir. Carlo ve arkadaşlarının (1992) muhakeme alt boyutları olarak kullandığı, hazvericilik (hedonistik), ihtiyaç odaklı yönelim (gereksinim yönelimlilik), onay görme yönelimi, kalıpyargısal yönelim, içselleştirilmiş yönelimleri bu çalışmada yer alan muhakeme türleridir.

Olumlu sosyal davranış gelişimini incelerken, önemli unsur olan olumlu sosyal ahlaki muhakeme türleri Eisenberg'in öncülük ettiği ve daha sonraki kuramcılarında ele aldığı önemli araştırma konularından biri olmuştur. Kohlberg ahlaki muhakemeyi adalet problemlerinden oluşan farklı değerlerin çatıştığı ikilemler üzerinden açıklamaya çalışırken, Eisenberg ve onu izleyen kuramcılar adalet konusuna odaklanmadan resmi kurallar, cezalar, yasa ve yükümlülüklerinin etkisinin az olduğu, bireyin ihtiyaçları ile diğerlerinin ihtiyaçlarının çatıştığı, yardım davranışının yer aldığı gündelik ikilemler ile olumlu sosyal ahlaki muhakemeyi açıklamışlardır. Olumlu sosyal davranışlar ve olumlu sosyal muhakemelerle ilgili boylamsal çalışmalar yapılmakta olup, muhakemelerdeki farklılaşmanın yaştaki artışla paralel olduğu vurgusu yapılmıştır (Eisenberg, Cumberland, Guthrie, Murphy ve Shepard, 2005). Olumlu sosyal ahlaki muhakemelerde yaşla birlikte meydana gelen değişimleri konu alan çalışmalar, yaş faktörünün ahlaki muhakemede önemli bir değişken olduğunu göstermiştir (Kumru ve diğ., 2004).

1.4.2. Yaş Dönemleri Bağlamında Olumlu Sosyal Ahlaki Muhakemeler

Olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin yaşla birlikte değişim göstermesi yaşla paralel olan “zihin kuramı”, “bakış açısı alma”, ”rol alma” ve “soyut düşünme” becerisinin gelişimi gibi etkenlerle de ilişkilidir. Sosyal biliş unsurlarından olan zihin kuramı, bakış açısı alma, rol alma yetilerinin etkileşim halinde olan bireyin,

diğerlerinin gözünden ilişkiyi görmesini, diğerleriyle etkileşimlerinde uyumlu olmayı sağladığı için önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Sosyal biliş; bireyin kendisinin, diğerlerinin, grupların ve sosyal sistemin davranışları, algıları, düşünceleri, duyguları, güduları hakkında düşünmesini kapsamaktadır (Kağıtçıbaşı, 2012). Diğer bir yönüyle sosyal biliş, yargı ve kararlara varırken sosyal bilgileri seçme, yorumlama, anımsama ve kullanma biçimlerimizdir (Aronson, Wilson, Akert ve Gündüz, 2012). Buna göre bir diğerine yönelik yardım etme davranışı üzerine düşünme, akıl yürütme süreçlerini kapsayan sosyal biliş, olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin yaşa bağlı gelişimini açıklamada önemli bir unsur/değişken olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal biliş literatürde zihin kuramı, bakış açısı özellikleri ve rol alma kuramları ile açıklanmaktadır (Erzi, 2016).

Zihin kuramı geniş kapsamda, bireyin, diğerlerinin farklı bir zihne sahip olduğunu, kendisinin ve diğer insanların niyet, istek, inanç, duygu, bilgi ve davranışlarını anlayabilmesi ve yorumlayabilmesi anlamına gelir (Flavell, 2004).

Sosyal bilişin unsurlarından olan bakış açısı almayı, Fabes ve arkadaşları (1999) başkalarının içsel ve dışsal hallerini (durumlarını) sosyal bağlamları içinde anlama eğilimi veya yeteneği olarak tanımlamaktadır. Somut düşünce boyutunun aşılması ile ergenler, diğerlerinin ve toplumun bakış açılarını anlamaya başlar ve akran etkileşimleri ile farklı bakış açılarını öğrenir. (Fabes ve diğ., 1999) Bakış açılarını anlama ile ilişkili diğer bir sosyal biliş unsuru, rol alma yetisidir.

Selman (1971 akt. Erzi, 2016) rol almayı, diğerlerinin yetenekleri, özellikleri, beklentileri, duyguları ve olası tepkileri hakkında belirli çıkarımlar yapma yeteneği olarak tanımlamaktadır. Rol alma becerilerinin göstergeleri, kişinin kendi bakış açısını diğerlerinden ayırmaya başlaması, bakış açısındaki farklılıkları kavraması ve davranışın gerçekleşmesinin temelinde yatan faktörleri anlaması şeklindedir. Olumlu sosyal ahlaki muhakemenin temelinde, başkasının yararına yönelik yardım etme eylemleri üzerinde düşünme, karşı tarafın düşünsel ve içsel durumlarını anlayabilme durumları mevcuttur (Eisenberg, 2006). Çocukluk döneminden ergenlik dönemine kadar, ileri düzey muhakeme kurabilme yetisi, bakış açısı alma özelliklerindeki değişim, soyut düşünebilme yeteneğinin gelişimi gibi faktörlerle açıklanmaktadır (Kohlberg, 1984).

1.4.2.1. Erken Çocukluk Döneminde Ahlaki Muhakemeler

Erken çocukluk döneminde bireylerin, olumlu sosyal eylemlerindeki "adalet" duygusuna ilişkin özellikleri gösteren çalışmalar yapılmıştır. Sloane, Baillargeon ve Premack (2012 akt. Erzi, 2016) 19 ve 21 aylık bebeklerle yaptıkları iki çalışmada, iki yaş grubunda yer alan bebeklerin, adil olmayan bir şekilde ödüller dağıtıldığında daha uzun süre dikkat ettiklerini tespit etmişlerdir. Bu çalışma, 19 ve 21 aylık bebeklerin, kaynakların iki bireye eşit dağıtılmasına ilişkin beklentilerini göstermektedir.

Erken çocukluk döneminde adaletle ilişkin tutumların anlaşılmasının yanı sıra, olumlu sosyal ahlaki muhakemelerle ilgili yapılan çalışmalar, çocukların yardım etme davranışlarıyla bakış açısı özellikleri, empati ve sosyalizasyon süreçleri ile ilişkisini incelemeye yöneliktir. Okul öncesi çocukların daha fazla ilkel hazvericilik ya da kendi ihtiyacına odaklı olumlu sosyal muhakemeleri kullandıkları görülmüştür; hazvericilik muhakeme, diğerlerine karşı düşük düzeyde ilgi gösterme ve bireyin kendisini ön plana koyan muhakemeleri içermektedir (Eisenberg, Carlo, Murphy ve Court, 1995).

1.4.2.2. Çocukluk Döneminde Ahlaki Muhakemeler

İlkokul çağındaki çocukların ahlaki muhakemeleri ise, diğerlerinden beklenen onay ve takdir beklentisine dair ilgiyi yansıtan, kişilerarası ilişkileri geliştirmeye yönelik ve tipik olarak tanımlanan “iyi olma” davranışını sürdürme arzusuna dayanmaktadır (Eisenberg, Carlo, Murphy ve Court, 1995).

Eisenberg ve Miller (1987) tarafından yapılan çalışmada, karşılıklılık ilkesi gereği yardım etmeye dair ahlaki muhakemeler, ilkokul çağı boyunca artarak devam etmekte; bunun nedeni bilişsel kapasitedeki değişim ve bilişsel çok yönlülük olarak açıklanmaktadır.

1.4.2.3. Genç Ergenlik Döneminde Ahlaki Muhakemeler ve Olumlu Sosyal Davranışlar

Erken ergenlik çoklu değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Fiziksel, hormonal, ailesel, ilişkisel değişiklikler gibi süreçler nispeten kısa bir sürede gerçekleşir. Bu özellikler ergenlik çağı ile ilgilidir. Fırtına ve stres dönemi olan evrede artan çatışma, olumsuzluk, tepki gösterme, direnme ve geleneksel sosyal değerler ve standartlara meydan okuma vardır (Fabes 1999; Caissy, 1994). Bakış açısı alma aşamaları, ergenlik döneminde egosentrikten sosyosentrik işleyişe geçiş yaşamakta ve bu aşamada sosyal bağlamda diğerlerinin içsel ve dışsal durumlarını anlama becerisi gelişmektedir. Örneğin çocuklar 10-12 yaşına geldiğinde soyut işlem döneminde, düşüncenin sınırlarını aşar ve diğerinin sosyal bakış açıklarını anlar. Piaget'nin bilişsel gelişim kuramında 12-15 yaş arasında soyut düşünmeye geçildiği yani ergenlikte en üst düzeydeki operasyonel düşünme becerisi kazanıldığı görülür. Soyut düşünebilen birey, ergenlik döneminde kendi düşünce süreçlerinin farkındadır, kendi düşüncelerini eleştirir, diğer bilinen gerçekleri ölçüt olarak kendi yargılarının doğruluğunu yoklayabilir, diğer farklı olasılıkları göz önünde bulundurur. Düşünme becerisinin bu gelişimi empati ve bakış açısı alma ilişkilidir (Fabes ve diğ., 1999). Ergenlik döneminde birey etkileşimleri sonucu artan bir dizi bakış açısına maruz kalır, akran ve otorite figürleri ile etkileşimleri sonucunda bakış açısı alma becerileri gittikçe artar. Bu artış başarılı bir sosyal gelişim ve ahlaki muhakeme için önemlidir. Bununla birlikte alan kuramcıları, ergenlikteki ahlaki değerlendirmelerin çok daha göreceli ve öz yönelimli olduğunu belirtmişlerdir (Smetana ve Turiel, 2003).

Empatik ve geçişsel evredeki muhakemelerin lise öğrencilerinde çoğunluğunda, içselleştirilmiş muhakemelerin de, ender olmakla birlikte, lise öğrencilerinin bir kısmında görüldüğü belirtilmiştir (Eisenberg, Lennon ve Roth, 1983). Görüşme odaklı olumlu sosyal ahlaki muhakeme çalışmalarında muhakeme ile ilgili olarak kalıpyargısal olarak iyi ve kötü nedir akıl yürütmeleri ergenlikte azalma eğilimi gösterirken (kalıpyargısal akıl yürütme) çok yönlü (ileri düzey) muhakeme olan içselleştirilmiş akıl yürütme, ortaokulun sonlarında ve sonrasında ortaya çıkmaktadır (Carlo, Koller ve Eisenberg, 1998).

Ergenlikte hormonal değişiklikler ve cinsel aktivitenin başlaması, cinsel ilişkilere olan ilginin artması sosyal yardımlaşmayı teşvik edebilir. Romantik ve cinsel ilişkilere olan ilgi olumlu sosyal davranışlara ve ahlak gelişimine yardımcı olarak ergenlerin dikkatini samimi ilişkilere, davranışlara odaklar ve samimilik artar. Yardımlaşma, sevecen olmak, bakım, ilgi ve romantik partnerle paylaşma gibi davranışlar tüm ilişkilerin bir parçasıdır. Bu tür davranışları da ergenler sosyal bağlamda etkileşim içinde keşfederler. Sevgi ve cinsel ilginin diğeri odaklı olması ve bununla ilgili deneyimler sempati duygusunu artırır (Fabes ve diğ., 1999).

Eisenberg ve arkadaşları (1991) tarafından yapılan boylamsal çalışmada, ahlaki muhakemelerde yaşla birlikte görülen, hazvericilik muhakemelerden karşılıklılık ilkesini gözetken muhakemelerde ilerleme, orta ergenlik dönemindeki bireyler için aynı sırayı izlemediğini ortaya koymuştur. Daha ayrıntılı ifadeyle, 11 ve 12 yaş civarında keskin bir düşüşe geçen hazvericilik muhakeme kurmanın, 15-16 yaş civarında tekrar artışa geçtiği saptanmıştır (akt.: Eisenberg, Carlo, Murphy ve Court, 1995).

Ayrıca genç (erken) ergenlik döneminde kendi ihtiyaçlarını ve başkalarının onayını önemseyen ergenler özgeci olumlu sosyal davranışı daha az sergilemektedirler (Carlo, Hausmann, Christiansen ve Randall, 2003). Özgeci ve kamusal olumlu sosyal davranış ile ilgili erken ergenlik döneminde hipotezler geliştirilmiş olmasına rağmen, itaatkar, gizli ve acil yardım türlerinin ilişkili olduğu muhakemeler ile ilgili kesin hipotezlere rastlanmamaktadır (Carlo ve diğ., 2003). Bu yardım davranışlarının iş fırsatları, sosyal hareketlilik gibi koşullar altında bulunan kişilerde artış gösterebileceği vurgulanmıştır (Carlo ve diğ., 2003).

Ergenlik döneminde bakış almadaki ilerlemelerin, sempati ve daha üst düzey ahlaki akıl yürütme yeteneğine katkıda bulunduğuna inanılmaktadır. Buna karşılık, ahlaki akıl yürütmenin niteliğindeki ve ergenlik döneminde sempatik yanıt verme olasılığındaki değişiklikler, özgecil eğilimlerin gelişmesiyle kavramsal olarak bağlantılıdır (Eisenberg ve diğ., 2005).

Carlo ve arkadaşları (2003), ortaokul (genç ergenlik) ve lise (orta ergenlik) öğrenimi gören ergenlerin olumlu sosyal davranış eğilimleri ile olumlu sosyal ahlaki muhakeme becerileri ve sempati, bakış açısı alma gibi çok boyutlu sosyo bilişsel ve sosyo duygusal değişkenleri incelemiştir. Özgeci davranışlar, yüksek muhakeme

düzeylerinden olan kalıpyargısal ve içselleştirilmiş muhakemeler ile ilişkilidir. Onay görme ve hazvericilik muhakemeleri yüksek ergenlerin, özgeci davranışları sergilemeleri azaldığı görülmüştür. Kamusal olumlu sosyal davranış eğilimi yani başkalarının önünde yardım etme davranışı, ergenlerde onay görme muhakemesi ile ilgili olduğu bulunmuştur.

Bu çalışmanın katılımcılarının bulundukları sosyo demografik özellikler değerlendirildiğinde, çoğunluğunun erken ergenlik evresinde yer aldıkları düşünülmektedir. İleri düzeydeki olumlu sosyal ahlaki muhakemelerin orta ergenlikte kullanılmaya başlandığı ve bu durumun geç ergenliğe kadar devam ettiği belirtilmiştir (Eisenberg ve diğ.1995). Başka bulgular da erken ergenlik döneminde, ileri düzey muhakeme boyutuna girmeyen onay alma muhakemesinin, kamusal olumlu sosyal davranışla ilişkisi olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte erken ergenlik döneminde, ileri düzey muhakeme ile ilişkilendirilen özgeci davranışların da sergilendiğini gösteren çalışmalar mevcuttur (Carlo ve diğ., 2003).

Olumlu sosyal davranış türleri ve olumlu sosyal ahlaki muhakeme düzeylerindeki farklılaşmaların cinsiyete göre durumunu inceleyen çalışmalarda, erken ergenlik dönemindeki kızların özgeci olumlu sosyal davranış eğilimlerinin erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür (Carlo ve diğ., 2003). Buna karşılık ergenlik döneminde erkeklerin kızlardan daha fazla kamusal olumlu sosyal davranış sergiledikleri belirtilmiştir (Carlo ve diğ., 2003). Benzer şekilde, erkekler kamuya açık ve seyircilerin olduğu durumlarda daha fazla yardım etmeye eğilimli olmuşlardır (Eagly ve Crowley, 1986 akt.: Carlo ve diğ., 2003). Bununla birlikte erken ergenlik dönemindeki erkeklerin başkalarının onayını almak için kızlardan daha fazla endişe duydukları belirtilmiştir (Carlo ve diğ., 1992).

Ergenlik döneminde yaşanan bedensel, ilişkisel değişim ve geçişlerin, bakış açısı alma becerisinin ilerlemesinin, sosyal biliş artışının ergenlerin çelişik değerler, normlar, kurallar, ihtiyaçlar durumlarında kararlar alma ve üzerine düşünme eğilimlerini etkilediğini ve bunlar üzerinde önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

Ergenlik döneminde, yaşanan değişim ve gelişimler ile birlikte kimlik gelişimi önem kazanmakta ve kimlik arayışı bu dönemin gelişimsel görevi olmaktadır (Erickson, 1968). Ergenler bu dönemde, gruba ait olma ve bireysel ve sosyal kimlik ile kendini tanımlama ihtiyacı içindedirler. Yapılan çalışmalarda

ergenlerin kendilerini bir akran grubu veya sosyal grup içinde tanımladıkları ve sosyal kimlik perspektifini benimsedikleri bulunmuştur (Palmonari, Pombeni ve Krichler, 1990).

Bir sonraki bölümde sosyal kimlik kuramı, gruplararası ilişkiler ve kalıpyargılardan bahsedilecektir.

1.5. Sosyal Kimlik Kuramı

Sosyal kimlik kuramı, gruplararası ilişkiler üzerinde odaklanarak kişinin kimliğinin sosyal açıdan yani bir gruba ait olma durumunun tanımlanma biçimi üzerinde durmaktadır (Hogg ve Vaughan, 2014). Henri Tajfel ve John Turner'ın birlikte ortaya koydukları çalışmalarla geliştirilen kuram, bireyin üyesi bulunduğu grup ve bu grubun diğer gruplarla ilişkilerin etkileşimi ile, bireyin sosyal kimliğini nasıl inşa ettiğini ortaya koymakta ve bu sosyal kimlik, sosyal sınıflandırma, sosyal karşılaştırma ve sosyal özdeşleşme gibi kavramlar üzerinden açıklanmaktadır. Sosyal kimlik kuramında söz konusu bu kavramlar, kalıpyargılar olgusunu açıklaması bakımından önem taşımaktadır.

Tajfel ve Turner (1979, akt.: Ünlü, 2018), sosyal bir grubu kendilerini aynı kategorinin üyeleri olarak algılayan, kendilerine ait bu ortak tanıma duygusal anlamda bir bağlılıkları olan, grupları ve grup üyeliklerinin değerlendirilmesi hakkında bir ölçüde sosyal bir söz birliğine ulaşan bireyler topluluğu olarak tanımlanmaktadır

Sosyal gruplar, kurumsal ve yapısal bir nitelik taşımaktan çok “biz” liği ve aidiyetlik hissini içeren psikolojik bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla birey sosyal kimliğini ait hissettiği grup üyeliği ya da sosyal kategorilerle (siyasal görüş, etnik köken, din) nitelendirerek, kendini toplum içinde konumlandırmakta, kimliğini inşa etmektedir.

Sosyal kimlik kuramının temel varsayımları aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür (Demirtaş, 2003):

- Bireyler, kendisini üyesi oldukları sosyal grubu dikkate alarak tanımlamakta, değerlendirmekte ve sınıflandırmaktadır. Bireyler, sınıflandırma neticesinde kendilerini üyesi oldukları grupla özdeşleşmekte ve bu sosyal kimliği oluşturmaktadır.
- Toplumdaki diğer gruplar, bireyin üyesi olduğu kendi grubunun konumunu değerlendirmesi için bir temel oluşturmaktadır. Dolayısıyla, birey kendi grubunun konumunu, diğer benzer gruplarla (iç grup-dış grup) sosyal karşılaştırma sonucu belirlemektedir.
- Sosyal karşılaştırma yapan birey, olumlu sosyal kimlik edinmek ve benlik saygısını yükseltmek istemektedir. Bu süreçte kendi grubunu kayırmakta diğer grubu küçümseme şeklinde iç grup yanlılığı göstermektedir.
- Sosyal kimliğin olumlu olup olmaması bireyin üyesi olduğu grubun öznel konumuna ve yapısına bağlı olmaktadır. İlk üç maddede bahsedilen süreçler, grubun bulunduğu konum çok iyi olarak nitelendirilmemiş olsa da de bireyin sosyal kimliğinin olumlu olmasını sağlamaktadır. Bireyin üyesi olduğu grubun konumunun çok düşük olduğu durumlarda ise birey olumlu sosyal kimlik geliştirmek için yeni stratejiler geliştirmeye çalışmaktadır.

Sosyal Kimlik kuramı, “sosyal sınıflandırma” sürecine merkezi bir rol yüklemektedir (Demirtaş, 2003). Sınıflandırma, insanları belirli bir takım ortak niteliklerini temel alarak gruplara veya sınıflara ayırma olarak tanımlanmaktadır (Demirtaş, 2003). Dolayısıyla sosyal sınıflandırma insanların kendi başlarına birer birey olması dışında bir sosyal grubun üyesi olarak algılandıklarında belirginleşmektedir. Cinsiyet, etnik özellikler, ve yaş sosyal sınıflandırmanın türleridir. İki veya daha fazla insan bir grup olarak algılandığı andan itibaren, bu grup diğer gruplardan ayrı tutulmakta ve “farklı” olarak ele alınmaktadır (Demirtaş, 2003).

Turner'a göre (1982), sosyal sınıflandırma sürecinin iki olası sonucu vardır:

1. Sosyal sınıflandırma, bireylerin, üyesi oldukları grupların içindeki benzerlikleri ve kendi gruplarıyla diğer gruplar arasındaki farklılıkları

olduğundan daha fazlaymış gibi algılamalarına, yani abartmalarına yol açmaktadır (abartma etkisi).

2. Sosyal sınıflandırma süreci sonucunda, olumlu bir kimlik arayışı içinde olan bireyler, kendi gruplarıyla diğer gruplar arasında bir sosyal karşılaştırma yapmaktadırlar. Bu karşılaştırmadan, olumlu bir pay çıkarmak istedikleri için, bu karşılaştırmayı gerçekleştirirken, kendi gruplarını kayırmakta, diğer grupları küçümseyerek yanlı davranışlar sergilemektedirler (iç-grup kayırmacılığı/yanlılığı).

Sosyal sınıflandırma sürecinin yol açtığı sonuçlar bağlamında, insanların kendileriyle benzer inanç, değer ve görüşlere sahip olan ve benzer davranışlar sergileyen insanlarla aralarındaki benzerlikleri abartma eğiliminde oldukları söylenebilir. Aynı şekilde, insanların grubuyla özdeşleşmesi güçlü ise iç grupları ile dış grupları arasında ayırım yapma ve iç gruplarını merkeze alma yönelimi olduğu görülmektedir.

Tablo 1.2. İç -gruba ve Dış- gruba Etnikmerkezci Yaklaşımlar
(Demirtaş, 2003: 136)

<i>Üyelerin iç-gruba (bize) yaklaşımları</i>	<i>Üyelerin dış-gruba (diğerlerine) yaklaşımları</i>
Kendilerini uzman ve kusursuz görmek	Diğerlerini ikinci sınıf, ahlaki değerleri zayıf ve yetersiz görmek
Kendi değerlerini tümüyle doğru ve evrensel bulmak	Diğerlerinin değerlerini reddetmek
Kendilerini güçlü görmek	Diğerlerini zayıf görmek
Diğer iç grup üyeleriyle işbirlikçi ilişkiler kurmak	Dış gruba işbirliğini reddetmek
Grup içindeki otoritelere boyun eğmek	Dış gruptaki otoritelere karşı gelmek
Grup üyeliğini sürdürme yönündeki istekliliğini sergilemek	Dış grup üyeliğini reddetmek
İç grup üyelerine güven duymak	Dış grup üyelerine güvenmemek
Diğer iç grup üyelerine ilişkin olumlu tutumlar geliştirmek	Dış grup üyelerine olumsuz duygularını ve nefretini sezdirmek
İç grubun başarılarından kendine pay çıkarma	Grup içinde tatsızlıklardan ve iç grubun başarısızlıklarından dış grubu sorumlu tutmak

Bu bağlamda sosyal kimlik kuramı açısından kalıpyargılar, iç grupları dış gruplardan farklılaştıran ussal ve önceden düşünülmüş yapılar olarak açıklanmaktadır (Hogg ve Vaughan, 2014). Sosyal kimlik kuramı, sosyal grupların birbirleri ile ilişkisini, “sosyal sınıflandırma ve karşılaştırma” temelinden ele almakta olup, bireyin grubuyla katı ve güçlü bir şekilde özdeşleşme yaşaması sonucunda diğer gruplara yönelik kalıpyargılar, gruplararası ilişkileri, önyargılar ve ayrımcılığa ilişkin tutum ve davranışlar belirgin hale gelmektedir.

1.6. Gruplararası İlişkiler ve Kalıpyargılar

Belli bir grup hakkındaki kalıpyargılar, o gruba yönelik önyargı ve ayrımcılığı haklılaştırma işlevi görmektedir. Kalıpyargılar sadece grubun özelliğine yönelik yüklemeleri, atıfları içermemekte, ayrıca o gruba yönelik davranışların nedenlerini de açıklamaktadır (Hogg ve Vaughan, 2014). Önyargıyı da, negatif kalıpyargılarının ve duyguların eşlik ettiği ve gerçeğe uyuşmayan olumsuz bir tutum olarak ifade etmek mümkündür.

Sosyal psikoloji literatüründe kalıpyargı, aralarındaki farklılıkları göz önüne almaksızın bir grubun bütün üyelerine aynı karakteristik özellikleri atfederek bir grup insan hakkında genelleştirme yapmak olarak ifade edilmektedir (Aronson ve diğ., 2012).

Kalıpyargılar terimini ilk defa kullanan Lipmann kültürümüz tarafından tanımlanan şeyleri seçtiğimizden ve kültür tarafından kalıplaşmış biçimi algılama eğiliminde olduğumuzdan ve kalıpyargıların “zihnimizin içindeki resimler” olduğundan bahsetmiştir (akt.: Hinton, 2013). Zihinsel temsiller olarak ifade edilen kalıpyargı, grup hakkındaki inanç ve beklentileri içermektedir (Ashmore ve Del Boca 1981; Schneider, 2005). Birçok kuramsal yaklaşım dış gruplara yönelik yönelik küçümseme, olumsuz tutum, önyargı ve ayrımcılığın temelinde inanç sistemi olarak kalıpyargıları görmektedir.

Kalıpyargı, bir insan sınıfındaki bireysel farklılıkları görmeyi engellediğinde, uyumsuzluk, haksızlık ve potansiyel istismar olasılığı artmaktadır (Aronson ve diğ.,

2012). Kalıpyargıları açıklamak için kullanılan yöntemlerin ve kalıpyargıların tanımları ile ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi sonucunda, sosyo kültürel, psikodinamik ve bilişsel yönelim olarak adlandırılan perspektifler tespit edilmiştir (Ashmore ve Del Boca, 1981). Sosyo kültürel yönelimde, kalıpyargıların ve önyargıların sosyalleşme sürecinde öğrenilmesine odaklanılmıştır (Ashmore ve Del Boca, 1981 akt.: Aktan ve Sakallı-Uğurlu, 2013).

Katz ve Braly (1933 akt.:Hinton, 2013), kalıpyargılarla ilgili olarak yapılan ilk çalışmalardan olan, etnik kalıpyargı içeriklerini araştırmışlardır. 1932'de Princeton Üniversitesi'nde eğitim alan yüz üniversite öğrencisine seksen dört tanımlayıcı sıfat listesi (ör. zeki, sanatsal, çalışkan, tutkulu, konvansiyonel, muhafazakar) verilmiştir. Daha sonra on etnik grubu en iyi tanımlayan sıfatları seçmeleri istenmiştir (bunlar, Yahudiler ve siyahlar, İtalyanlar, İngilizler ve Alman milleti). Sonunda, katılımcılar milletler için en karakteristik sıfatları belirtmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu gruplara aynı özellikler atfetmiş olup, bu özellikler kalıpyargı içerikleri olarak görülmüştür. Üniversiteli öğrenciler tarafından İngilizler sporcu, zeki, uzlaşımsal, geleneklerini seven ve muhafazakar olarak görülürken, Amerikalılar çalışkan, zeki, materyalist, hırslı ve yenilikçi olarak gördükleri bulunmuştur. Kalıpyargıların içeriklerinin merkezinde, bir bireyin bir sosyal gruba yönelik kalıpyargılarından ayrı olarak, topluluk tarafından paylaşılan inançların kültürel kalıpyargı olarak tanımlandığı iddia edilmiştir (Ashmore ve Del Boca, 1981).

Psikodinamik yönelim temsilcilerinden Adorno ve arkadaşları tarafından “otoriter kişilik kuramında” kalıpyargılardan bahsedilmiştir. Kalıpyargılar, önyargı ile bağlantılı katı düşünceler olarak yer almıştır (Ashmore ve Del Boca, 1981).

Psikoloji dünyasında, psikologlar 1960'lerde biliş yeni bir gözle bakmaya başlamışlardır. İnsanların dünyayı simgesel olarak nasıl temsil ettiği ve bu simgeleri nasıl manipüle ettiği üzerine çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur (Hogg ve Vaughan, 2014). Bilişsel yaklaşıma olan ilginin arttığı, bilginin nasıl işlendiği psikoloji açısından önem kazanan bir konu haline gelmiştir (Hogg ve Vaughan, 2014). Bunu takip eden 80'li yıllarda kalıpyargılar, bilgi işleme sürecinin sınırlılığından kaynaklanan ve bu süreci biçimlendiren inanç sistemi olarak tanımlanmıştır. Bilişsel yaklaşımda, bu inançların bilişsel olarak nasıl bir yapı sergilediği, grupların

zihinlerinde prototiplerle mi yoksa örneklerle mi temsil edildiğine odaklanılmıştır (Aktan ve Uğurlu, 2013). Kalıpyargıların bilişsel yaklaşımının iki önemli temsilcisi Allport (1954, akt: Yzerbyt ve Schadron, 2016) ve Tajfel (1969, akt.: Yzerbyt ve Schadron, 2016), kalıpyargıların kaynağının gözlemcilerin bilgiyi değerlendirme yaklaşımlarının özelliklerinde yattığı düşüncesini paylaşmaktadırlar. Çok ünlü bir deneyde, Tajfel ve Wilkes (1963, akt.: Yzerbyt ve Schadron, 2016), farklı sınıflardaki konuların kategorilere ayrılmasının sınıflar arasındaki benzerliklerden (benzeşmenin etkisi) daha ziyade farklılıkları (karşıtlığın etkisi) artırdığını göstermeyi hedeflemişlerdir. Kalıpyargılar ile toplumsal ve kültürel değişkenler bu yaklaşımda detaylı şekilde ele alınmamıştır.

Uzun yıllar boyunca yapılan çalışmalar sonucunda kalıpyargılar ile ilgili bir dizi bulguya ulaşılmıştır (Brigham 1971; Katz ve Braly 1933; Oakes, Halsam ve Turner, 1993; Tajfel, 1978, akt. Hogg ve Vaughan, 2014):

- İnsanlar, büyük grupları, oldukça yaygın bir kaç özelliğe bakarak karakterize etmeye yatkındırlar.
- Kalıpyargılar yavaş değişmektedirler.
- Kalıpyargının değişmesi genellikle büyük, toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlere verilen tepkidir.
- Kalıpyargılar erken yaşlarda, kalıpyargıların olduğu gruplar hakkında bilgi sahibi olmadan önce edinilir. (Başka araştırmalarda bazı kalıpyargıların 10 yaşı geçtikten sonra kristalleştiğini ortaya koymaktadır (Rutland, 1999).
- Kalıpyargılar gruplar arasında toplumsal gerginliklerle çatışmalar yaşandığında daha sık dillendirilmekte ve daha bir düşmanca olmaktadır, böylesi durumlarda kalıpyargıların değişmesi oldukça güçtür.
- Kalıpyargılar doğru ya da yanlış değildir, daha çok gruplar arasındaki tikel ilişkileri anlamlandırmaya hizmet etmektedir.

Yukarda bahsedilen bulguların büyük bir kısmı kalıpyargıların, toplumsal sistemde var olan, devam eden sosyal yönünü öne çıkarmıştır. Kalıpyargıların sosyal yönünü vurgulayan ve kalıpyargıların bireyler tarafından var olan sosyal sistemi devam ettirmek ve toplumda eşit olmayan ilişkileri gerekçelendirmek için kullanıldığını belirten kuram Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'dır (Rost ve Banaji,

1994 akt.: Aktan ve Sakallı-Uğurlu, 2013). Fiske ve (2002 akt.: Aktan ve Bilim, 2016), toplumdaki pek çok gruba yönelik kalıpyargıların, söz konusu sistem meşrulaştırıcı denge inancını yansıtacak şekilde tamamlayıcı bir içeriğe sahip olduklarını belirtmişlerdir. Fiske, Cudy ve Glick (1999, 2002) ABD’de öğrenci olan ve olmayan örneklerde yürüttükleri çalışmalarda, toplumun gündeminde olunan grup isimleri katılımcılara sorularak belirlenmiştir. Daha sonra onlardan bu grupların toplumda ne kadar yetkin ve sevecen olduklarını rapor etmeleri istenmiştir. Yetkinlikte, bir grubun ne kadar yetkin, yetenekli, becerikli, zeki olarak görüldüğü, sevecenlikte ise bir grubun ne kadar sevecen, arkadaş canlısı, iyi niyetli, sıcak ve güvenilir olarak algılandığı ölçülmüştür. Toplumun bu gruplara ilişkin görüşü sorularak, katılımcıların birebir görüşlerinin bilinmesi hedeflenmemiştir. Yapılan kalıpyargı araştırmalarında kalıpyargıların, gruplararası ilişkileri ele aldığı ve gruplararasıdaki havanın niteliğini (örn. sıcaklık-yetkinlik) değerlendirici bir özelliği olduğu görülmüştür. Aşağıda bu çalışmalardan bazı örnekler sunulacaktır.

Kalıpyargıların tanımlarının tarihsel olarak değiştiğini ve yapılan çalışmalarla değişik boyutlarının tartışıldığını söyleyebiliriz. İlk yapılan çalışmalar, kalıpyargıların, toplumdaki bazı sosyal gruplara yönelik yapılan genellemeler olduğu, daha sonraki süreçlerde önyargı ile bağlantılı katı düşünceler olduğu, sosyal dünyayı yorumlamaya yarayan inanç sistemi olduğu, toplumda eşit olmayan ilişkileri gerekçelendirmek için kullanıldığı, yetkin ve sevecenlik içeriklerine sahip olduğu şeklinde ele alınmıştır. Kültürel bağlama vurgu yapan, sosyal alan kuramına göre ise kalıpyargılar, sosyal uzlaşım alan ile ilgili gerekçelendirmelerdir (Horn vd., 1999). Bu kalıpyargılar, gruplarla bağlantılı ve toplum içerisinde grupla ilgili hakim fikirlerdir, dolayısıyla belli gruplara yöneliktir. Sistemi meşrulaştırma kuramı gibi, sosyal sistemi, düzeni, normları devam ettirmek için benzer açıdan sosyal alan kuramında da kalıpyargılar kullanılmaktadır.

Alan kuramı yaklaşımı ile yapılan bir çalışmada, çocukların dışlama davranışını gösterdikleri bağlamlarda, iyi işleyen grubun hedefi için, yetenekleri uymayan bir çocuğu dışlamayı (hariç tutma) meşrulaştırmaya çalıştıkları görülmüştür. Kalıpyargılar burada grubun hedefi için yapılan gerekçelendirmeler olarak görülmüştür (Turiel, 2002). Turiel, ahlaki muhakemede kültürel anlamların önemini vurgulamakla birlikte, “The Culture of Morality” kitabında, ahlaki ve kişisel

yargıların kültürel pratik ve düzenlemelerinin yansımalarını içerdiğini ifade etmiştir. Çatışmalar, gerilimler ve karşı çıkmaların anlamları, sosyal kabulün, sosyal uyumun ve paylaşılan anlamların parçası olduğunu belirtmiştir. Kalıpyargıların da bu şekilde kültüre hizmet ettiğinden bahsetmiştir. Alan kuramı yaklaşımını içeren çalışmalar, sosyal bilgilerin yorumlanmasını, ahlaki olan ve olmayan ihlallerin önceliğinin gerekçelendirmesini, yaş, cinsiyet ve etnik kimlik gibi değişkenler açısından ele alınmıştır; fakat kalıpyargıların sosyal işlevinin bu yaklaşımda çalışıp çalışmadığına değinilmemiştir.

Kalıpyargıların gruplararası ilişkileri gösterdiğini ve alan kuramı çerçevesinde grup kurallarının devamlılığı için yapılan gerekçeleri içerdiğini ve öncelikli olarak sosyal uzlaşım alan içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz. Kalıpyargılardan, olumsuz grup kalıpyargıları ve dış gruba yönelen kalıpyargıların önyargılı tutumlara dönüştüğü belirtilmektedir (Hogg ve Vaughan, 2014).

Sonuç olarak yukarıda verilen açıklama ve çalışmalar bize, kalıpyargılar kavramını açıklayan yönelimleri ve kalıpyargılara bakış açılarını, yaşa bağlı olarak kalıpyargıların oluşumunu, kalıpyargıların sosyal alan kuramındaki yerini ve ilişkili olduğu unsurları açıklamıştır. Bu açıklamalarda bilişsel yaklaşımı savunanlar kalıpyargıları bilişsel temsillerle betimleyici şekilde ele almış olup, diğer farklı bakış açıları da sunulmuştur. Bu nedenle sosyal alan kuramı bağlamında kalıpyargıların inceleneceği bu çalışmada kalıpyargıların farklı boyutları üzerinden ele alınması gerekli görülmektedir. Bu kapsamda aşağıda kalıpyargıların genellenebilirliği, işlevleri gibi özelliklerine yer verilmektedir.

Kalıpyargıların genellenebilirliği ve işlevlerine bakıldığında, kalıpyargılar doğası gereği aşırı genellemeyi barındıran bir olgudur. Bir kalıpyargının genellenmesi, söz konusu gruba üye olan her birey için aynı yargıların geçerli olduğunun düşünülmesi ve önyargının bu gruba yönlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu genellemelerin yapılması, grup içindeki bireyin kişisel özelliklerinin göz ardı edilmesine ve sadece o kişinin kendisinden çok bağlı bulunduğu kategori veya gruba ait bilgilerin kullanılmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda kalıpyargı, davranış boyutunda birçok istenmeyen sonuçlara, yargıda genelleme ve hata yapmaya sürüklemektedir (Yzerbyt ve Schadrone, 2016).

Stangor ve Lange (1994, akt.:Ünlü, 2018) tarafından, ABD’de farklı etnik gruplar hakkında, hangi tür kalıpyargıların var olduğunu ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen çalışmanın bulguları, etnik kimliklere yönelik yapılan genellemeleri göstermektedir. Söz konusu çalışmada, deneklere farklı etnik gruplara ilişkin üç olumlu ve üç olumsuz kalıpyargıdan hangisinin daha fazla tercih edildiği sorulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, etnik gruplara yönelik genellenen olumlu kalıpyargılar; Araplar için dindar (%61,2), Siyahiler için atletik (%62,1), İspanyollar için geleneksel (%65), eşcinseller için liberal (%69,9), Yahudiler için tutumlu (%61,9), Asyalılar için zeki (%78,8), Ruslar için zeki (%63,1) olmuştur. Etnik gruplar yönelik genellenen olumsuz kalıpyargılar ise; Araplar için açgözlü (%66,5), Siyahiler için tembel (%49,8), İspanyollar için kirli (%61,9), eşcinseller için zor beğenen (%63,4), Yahudiler için birbirini tutan (%56,8), Asyalılar için milliyetçi (%76,7) ve Ruslar için ise toy (%51,7) olmuştur. Bu genellenen kalıpyargılarda, grup üyelerinin bireysel özelliklerinin ve farklılıklarının göz ardı edildiğini söylemek mümkündür.

Kalıpyargılar genellemeler içermesinden dolayı önyargılara kaynaklık edebildiği gibi, bireysel ve toplumsal düzeyde çeşitli faydalar da sağlamaktadır. Kalıpyargıların işlevlerini bireysel ve sosyal düzey olmak üzere ikiye ayırmak da mümkündür. Çünkü kalıpyargılar bireysel düzeyde sundukları faydalar kadar, toplumsal düzeyde de çeşitli işlevlere sahiptir (Ünlü, 2018).

Kalıpyargıların bireye, bireysel düzeyde sağlayabileceği faydalar; bilişsel işlevlere odaklanma ve kendini diğerlerine göre olumlu bir biçimde değerlendirme olarak ifade edilmektedir (Ünlü, 2018).

Kalıpyargıların, toplumsal yaşam açısından da önemli sosyal işlevleri bulunmaktadır. Bunlar; sosyal nedensellik, sosyal meşrulaştırma ve sosyal farklılaştırma olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Sosyal nedensellik, bireylere toplumsal yaşam içerisinde karşılaştıkları çeşitli çatışma durumlarıyla başa çıkmaları için açıklamalar sunmaktadır. Sosyal meşrulaştırma, çeşitli sosyal grupların çeşitli hareketlerinin meşrulaştırılmasını ve gerekçelendirmesini ifade etmektedir. Buna göre, bireyler belirli toplumsal grupların neden belirli bir statüye sahip olduklarını ya da olmadıklarını açıklayabilmek için kalıpyargılardan yararlanmaktadırlar. Sosyal

farklılaştırma ise, toplumsal grupların kalıpyargılar aracılığıyla birbirleriyle olan farklılaşmalarının gerçekleşebilmesi işlevine karşılık gelmektedir (Ünlü, 2018).

Kalıpyargıların gruplararası ilişkilerde çeşitli işlevleri olmakla birlikte, kalıpyargının genellenmesi, söz konusu gruba üye olan her birey için aynı yargıların geçerli olduğunun düşünülmesi önyargının oluşmasına neden olmaktadır.

Bir sonraki bölümde gruplararası ilişkiler ve kalıpyargılar ilişkili olan önyargı konusu açıklanmıştır.

1.6.1. Önyargı

Brown (1985, akt.: akt. Hogg ve Vaughan, 2014) önyargıyı, bir grubun üyelerine, sadece o grubun üyesi olmalarından dolayı, aşağılayıcı sosyal tutumlar ya da bilişsel inançlarla yaklaşmak, onlar hakkında olumsuz duygular beslemek ya da onlara karşı düşmanca ya da ayrımcı davranışlar sergilemek olarak tanımlamıştır. Başka bir tanımda önyargı, ayırt edilebilir bir gruptaki insanlara karşı yalnızca bir gruba üye olmalarına dayanarak, düşmanca ya da olumsuz bir tavır beslemek şeklinde ifade edilmiştir. Bir diğer tanımda ise önyargı, eksik/hatalı bir yargılama süreci sonucunda oluşmuş, bir insan grubuna veya o grubun tekil üyelerine yönelik, genellikle olumsuz bir tutum olarak tanımlanmaktadır (Paker, 2012). Örneğin birisinin siyahilere karşı önyargılı olduğu söylendiğinde, bu kişinin siyahilere karşı soğuk ya da düşmanca davranmaya hazır olduğu ve bütün siyahilerin hemen hemen aynı olduğunu düşündüğü anlatılmak istenir (Aronson ve diğ., 2012).

Önyargı üzerine yapılan araştırmaların büyük bölümünde, cinsiyet ve ırk/etnisiteye odaklanılmıştır. Yaşa bağlı olarak önyargılı tutumları inceleyen çalışmada, orta çocukluk döneminde, çocukların kendi grubundan olmayanlara yani ırk/etnisite olarak dış gruptan olanlara yönelik önyargılı tutumların ve kalıpyargıların en üst seviyede olduğu görülmüştür (Eisenberg, 2006). Bu çalışmada diğer dikkat çeken bulgu ise, çocukların önyargıları ile ebeveynlerin önyargıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Katı bir şekilde önyargıya sahip olmayan ebeveynler, daha katı ırk/etnisite önyargısı olan çocuklara sahiptir (Eisenberg, 2006). Çocuklar için dışlanma korkusunun grup kurallarına uymak için güçlü bir

motivasyon kaynağı olduğu iddia edilmektedir (Eisenberg, 2006). Bu fikre göre grup, güvenliğin önemli kaynağını sağlamakta ve grup desteğinin kaybı bir tehdit oluşturmaktadır. Bu durum, iç grup yanlılığı ve uyumun birincil ilkeler olarak kabul görmesini sağlamaktadır.

Buna ek olarak, önyargılarda değişim yaşanması ve önyargının biçimlenmesinde normatif uymanın rolünün olduğu görülmektedir. Sosyal normlar değişirken bununla birlikte, önyargılı tutumların gücünde ve ayrımcı davranışların oranında da değişiklikler olduğu iddia edilmektedir (Aronson ve diğ.2012).

Schireke'nin (1936 akt.: Aronson ve diğ., 2012) yaptığı çalışmada Kaliforniya'ya göç eden ve iş alanlarında ihtiyaç duyulan Çinliler'e ilişkin tanımlamalarda ilk başlarda “yeni vatandaşlarımızın en takdir edileni”, “uysal, uyumlu, zararsız, yasalara saygılı, her konuda becerikli” şeklinde kalıpyargılar kullanılmıştır. Sonraki yıllarda ise Çinlilerin çalıştığı sektörlerde rekabet başlamış ve Çinlilere ilişkin kalıpyargı içerikleri değişmiştir. “Çinliler farklı bir halk, asimilasyonları imkansız, kendi yasalarını, geleneklerini koruyan” şeklinde ifadeler olmuştur.

Yukarıda bahsedilen örnekte, kalıpyargı ve önyargıların değişiminde içinde bulunulan toplumsal ve ekonomik koşulların etkisi olduğunu görmek mümkündür. Sosyal temasın olduğu ortamlarda da gruplararası ilişkilerdeki önyargıların değiştiğini gözlemlemek olanaklıdır. Dolayısıyla kalıpyargılar ve önyargılar gruplararası dinamiklerle ilişki içinde olmaktadır. Çoğu zaman bireyin üyesi bulunduğu gruplar tarafından kalıpyargılar ve bununla beraberinde önyargılar, sosyalleşme ve uyum sürecinde bireye aktarılmakta ve bireyi etkilemektedir.

Bu bağlamda, çalışma kapsamında kalıpyargılar ve beraberinden önyargı kavramını gruplararası ilişkiler düzeyinde açıklayan gerçekçi çatışma, bütünleşik tehdit kuramına ilişkin açıklamalara yer verilmektedir.

1.6.2. Gerçekçi Çatışma Kuramı

Gruplararası dinamiklerle ilişkili olan kalıpyargılar ve önyargılar sosyal grupların özellikleri ile ilgili genellemeleri, olumsuz tutumları kapsamaktadır. Dış

grubun diğer grubun kaynaklarına erişimini kısıtladığı algısı olduğunda, dış grubun diğer grubun normlarını tehdit ettiğine odaklanılmaktadır. Böylece bu sınırlı kaynaklar, grubun normunu yani sosyal uzlaşım alanının tehdidinin yansıması olarak düşünülmektedir. Kalıpyargılar, bu sınırlı kaynakların açıklamaları olarak gündeme gelebilmektedir. Dolayısıyla gerçekçi çatışma kuramı sosyal uzlaşım alanla ilişkili olarak yorumlanabilmektedir. Bu bölümde gerçekçi çatışma kuramına değinilecektir.

Gerçekçi çatışma kuramı sınırlı kaynakların gruplar arasında çatışmaya neden olduğunu, bunun sonucunda da önyargı ve ayrımcılığını ortaya çıktığını savunmaktadır (Aronson ve diğ., 2012). Bu kuram gruplararasıda yaşanan çatışmalara sosyolojik bir açıklamak getirmektedir.

Dolayısıyla zor zamanlar yaşanıyorsa ve grupların birbirini karşılıklı olarak dışladığı amaçlar üzerinde çatışma varsa ön yargılı tutumlarda eğilim artmaktadır (Aronson ve diğ., 2012). Özellikle kaynak mücadelesi, rakip dış grubun aşağılanması ve ayrımcılığa maruz kalması sonucunu doğurur. Buna duruma Avrupalı ve Meksika kökenli göçmen işçilerin sınırlı sayıda iş, Araplar ile İsraililerin tartışmalı bölgeler konusunda çatışmaları örnek verilebilir.

Bununla birlikte kaynaklar kısıtlandığında, iç grubun dış grubu tehditini daha fazla hissetmesi sonucu dış gruba yönelik ayrımcılık, şiddet davranışları göstermesi dışında gruba yönelik olumsuz kalıpyargıların oranında artış olmaktadır. Bu kuramla paralel olarak “Günah Keçisi Yapma Kuramı” ise kendilerini engellenmiş yada mutsuz hisseden bireylerin saldırganlıklarını sevmeyen, görünür ve görece güçsüz, zayıf durumdaki gruplara yönelttiğini iddia etmektedir (Aronson ve diğ., 2012). Avrupa ülkesi vatandaşlarının, kendi ekonomik sıkıntılarının ve işsizliklerinin sebebi olarak yabancı işçileri görmelerini ve önyargılarını, düşmanlıkların bu dış gruba yoğunlaştırmaları örnek olarak verilebilir.

İç grup üyelerinin sahip olduğu, dış grupların varlığının kaynaklara erişimde kısıtlamalar yarattığı düşüncesi ile dış grup tehditlerinin olduğu algısı çatışma ortamına zemin hazırlamaktadır. Bu algılanan tehditlerin gerçekçi olmasa dahi temas sürecinde önyargıya neden olabileceği düşünülmektedir.

1.6.3. Bütünleşik (Tümleşik) Tehdit Kuramı

Önyargı literatürünün incelenmesi sonucu, önyargıya neden olabilecek tehdit türleri; gerçekçi tehditler, sembolik tehditler, gruplararası kaygı ve olumsuz kalıpyargılar olarak tespit edilmiştir (Stephan, Diaz-Loving ve Duran, 2000). Bütünleşik tehdit kuramı, gruplar arasındaki temasın tehdit ve kaygı gibi negatif koşulların olduğu durumlarda diğer grupla etkileşimde önyargılı olma eğiliminin gösterildiğini savunmaktadır (Stephan ve diğ., 2000). Ayrıca bu kuram tehditin olduğu durumlarda gruplar arasındaki temasın istenen sonucu vermeyeceğini vurgular. Dolayısıyla temasın doğrudan tutumlarla ilişki olmasa da algılanan tehditlerle ilgili olduğu iddia edilmektedir (Stephan ve diğ., 2000).

Bütünleşik Tehdit Kuramı bireylerin gruplararası temas hakkında deneyimleyebilecekleri tehdit ve kaygı duygularının kaynağı olarak dört faktörü vurgulamaktadır. Bu faktörler şu şekilde açıklanmaktadır (Hogg ve Vaughan, 2014; Stephan ve diğ., 2000):

- Gerçekçi Tehditler: İç grubun varlığına yönelik tehditlerdir. İç grubun ekonomik ve politik gücüne ve grup üyelerinin fiziksel refahlarına yönelik tehditleri kapsamaktadır.
- Sembolik tehdit: İç grubun dünya görüşüne yönelik tehditlerdir. Bu tehditler, ahlaki değerler, grup normları, standartlar, inançlar ve tutumların farklı algılanması sonucu dış gruptan iç gruba gelen tehditlerdir. Dış gruplar iç gruptan farklı dünya görüşüne bağlıdırlar ve iç grup bu durumdan hoşlanmaz.
- Gruplararası kaygı: İç grup kendini tehlike altında hissedebilir. Gruplararası etkileşim sırasında benliğe yönelik olarak hissedilen tehdittir. Üyeler dış grup üyelerinden hoşlanmazlar. Yapılan çalışmalar bu kaygının önyargı ile ilişkili olduğunu göstermiştir.
- Olumsuz kalıpyargılar: Bir dış grup hakkındaki olumsuz kalıpyargılara dayanan kaygı ya da korkulardır. Gruplararası etkileşimlerde iç grup üyelerine olumsuz sonuçlar doğuracağına yönelik tehditleri ifade etmektedir. Olumsuz sonuçların korkusu

önyargıyı yaratabilir. Grup içi üyeler, dış grubu, saldırgan, sahtekar ve cahil şeklindeki kalıpyargılara sahip olurlarsa grup üyelerinden hoşlanmayacaklardır.

Bu çalışma açısından dış gruba ilişkin algılanan tehditler ve bu tehditlerin kaynağının olumsuz kalıpyargılar faktörünü içerdiği ve bunun sosyal alanları yorumlamada etkili olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak bütünleşik kurama göre dış gruptan algılanan tehditlere yönelik gruba önyargılı bir tutumun gelişmesi ve grupla doğrudan temastan kaçınılması olası görülmektedir. Bu durumun aksine önyargıya neden olabilecek olumsuz tutumların olumluya dönüşmesinde uygun koşullarda temasın önemli olduğu düşünülmektedir.

Bir sonraki bölümde gruplararası ilişkileri geliştirme ve temas hipotezine yer verilecektir.

1.6.4. Gruplararası İlişkileri Geliştirme ve Temas Hipotezi

Toplumsal ilişkilerde olumlu tutumların geliştirilmesi, kalıpyargı ve önyargıların azaltılabilmesi için gruplararası sosyal temasın kurulması gerekli görülmektedir. Sosyal temasın temelinde, gruplararası düşmanlığın grupların birbirinden uzak ve yabancı olmasından kaynaklandığı ve uygun koşullar sağlandığında olumlu tutumların ve ilişkinin gelişebileceği düşüncesi vardır (Göregenli, 2012). Grup üyeleriyle kurulan temas arttıkça iç grup üyesinin, dış grup içerisinde yer alan bireyleri farklılıkları ve değişik özellikleriyle algılaması arttırmaktadır. Böylece önyargıların ve kalıpyargıların azalması ve grupların birbirlerine olumlu gözle bakmaya başlaması gerçekleşmektedir.

Literatürde yer alan sosyal temasla ilgili çalışmaların sonuçları üzerinden, sosyal temasa ilişkin bazı hipotezler şu şekilde açıklanmaktadır (Harlak, 2000):

- A ve B gruplarının gerçek nitelikleri arasındaki fark X niteliği konusunda ne kadar büyükse, X'in iki grubun kalıpyargılarında görülmesi olasılığı o kadar fazladır.
- Temasın, kalıpyargıları, kalıpyargılarla eşleyecek biçimde değiştirme etkisi vardır; yani kalıpyargıların geçerliliğini arttırmaktadır.

- Normatif olmayan kalıpyargılar temas ile en çok değişen kalıpyargılardır.
- Normatif kalıpyargılar temas ile çok az değişmektedir.
- Temas arttıkça normatif olmayan kalıpyargıların netliği artmaktadır.
- Temasın normatif kalıpyargıların netliği üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.
- Temas arttıkça kalıpyargıların karmaşıklığı artmaktadır.

Gruplararası önyargının azaltılabilmesi için gruplararası kurulan temasın, çeşitli niteliklere sahip olması gerekmektedir. Bu bağlamda, Allport'a göre (1979 akt.: Ünlü, 2018) gündelik yaşam içerisinde, mahallede, iş ortamında ve ortak hedeflerin söz konusu olduğu zamanlarda temasın farklı etkileri olabilmektedir. Ancak gruplararası temasın etkililiği önemli bazı koşulların varlığı ile mümkün olmaktadır.

- Etkileşimler işbirliği gerektiren birliktelikleri ve gündelik etkinlikleri içermelidir.
- Bütünleşme, resmi ve kurumsal destek çerçevesi içinde olmalıdır. Sadece yasalar değil, sosyal ortam da hoşgörölü uygulamalar içermelidir.
- Temasta bulunan gruplar, eşit statüde olmalıdır. Eşit olmayan statünün kalıpyargıları doğrulaması ve önyargıları güçlendirmesi muhtemeldir.

Özetle grup üyeleri arasındaki anlamlı temasın kalıpyargıları ve önyargıları azaltma ve kaldırmada etkili olduğu hakkında ortak bir görüş birliği olduğu söylenebilir. Aronson ve arkadaşları (2012: 804-805) ise, gruplararası temasın önyargıları azaltabilmesi için gerekli altı koşulu şöyle ifade etmektedir; (1) Karşılıklı bağımlılık, (2) Ortak bir amaç, (3) Eşit statü, (4) Kişilerarası candan temas, (5) Birden çok üyeyle temas, (6) Eşitlikle ilgili sosyal normlardır.

1.6.5. Ayrımcılık

Önyargıların eylem aşamasında, önyargıların ve kalıpyargısal inanışların haksız bir davranışa dönüşmesi gerçekleşmektedir. Bu davranış, bir grubun üyelerine, yalnızca bu gruba üye oldukları için, haksız bir şekilde olumsuz ya da

zarar verici eylemleri sergilemektir ve bu davranışa ayrımcılık denilmektedir. (Aronson ve diğ., 2012)

Önyargılar, önyargıyla yaklaştığımız kişi ya da gruplarla aramıza, en hafifinden fiziksel ya da sosyal mesafe koymamıza yol açan ve ayrımcılıkla yakından ilişkili tutumlardır. Göregenli'ye (2012) göre ayrımcılık, esasta sosyal farklılaşmayı inşa etmeye yönelik bir eğilimdir. Yani gruba önyargıyla yaklaşılmaması nedeniyle iç grup-dış grup ilişkisi zorlaşmaktadır. Bunun neticesinde dış grup sosyal ya da fiziksel olarak uzakta tutulmakta ve bu durum kalıcı bir şekilde devam ettirilmektedir.

Ayrımcılığı ortaya çıkaran, farklı özellikleri olan grupların toplumsal hiyerarşi içinde 'aşağıda' ve 'dezavantajlı' olarak konumlandırılmalarıdır. Ayrımcılığı yaygınlaştıran ise, farklılıkların algılanma biçimleri, bazı özelliklerin diğerlerinden üstün olduğuna dair inançlar, her düzeyde iktidarın 'fark' ve 'farklı' olana yaklaşımı, 'azınlık' gibi çoğunluğa ait olmayana ilişkin dışlayıcı, ayrımcı ideolojik söylemsel yapılarıdır (Göregenli, 2012). Örneğin, etnik kimliğimiz etiketlenmemize ve ayrımcılığa uğramamıza neden olabilecek çok sayıda özelliklerimizden biri olan ve önyargılı tutumların en çok yöneltildiği durumlar etnik köken ve ırk ayrımcılığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla diğerlerini farklı olarak algılama biçimi, diğerlerinden üstün olma inancı, önyargı ve ayrımcılığı yaygınlaştıran faktörler olarak düşünülmektedir. Farklılığın ise sosyal alanlar (ahlaki, sosyal uzlaşım ve kişisel alan) üzerinden inşa edilmesi, bu alanlara dair açıklamalarda yer alması ve kalıpyargıların oluşumu açısından önem taşımaktadır.

Bir sonraki bölümde kalıpyargılar ve sosyal alan kuramı ile yapılan çalışmalar konusuna yer verilecektir.

1.7. Kalıpyargılar ve Sosyal Alan Kuramı İlgili Yapılan Çalışmalar

Psikoloji literatüründe en çok çalışılan kalıpyargı türlerinden biri olan cinsiyet rolleri ve kavramları konusunda yapılmış olan ilk çalışmalarda, cinsiyete

göre etiketleme, cinsiyete uygun özellik ve eylemlerin sınıflandırılmasının sabit olduğu anlayışına odaklanılmıştır (Stoddart ve Turiel, 1985). Sosyal alan kuramı ve kalıpyargılar bağlamında yapılan çalışmalarda, çocuk ve ergenlerin cinsiyet rolünü içeren kalıpyargılarının, çoğunlukla yer aldığı sosyal alanlar tespit edilmiştir. Cinsiyet rolü kavramları, psikolojik atıflar yani kişisel alanlar ve sosyal uzlaşım alanları içinde görülmüştür.

Çocuk ve ergenlerin kadınlık ve erkeklik anlayışları hakkında Ullian'ın (1976) analizlerinde doğrusal olmayan yaş eğilimleri de bulunmuştur. Cinsiyet farklılaşmasının kabulü ve reddedilmesini içeren yaş değişkeninin yer aldığı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, ilk seviye (yaklaşık 6-7 yaş), fiziksel ve biyolojik farklılıklar (örn. saç uzunluğu, giysi) temelinde cinsiyet farklılıklarının kalıplaşmış bir görünümü tanımlanmıştır; ikinci seviyede ise, bu tür ayrımların, erkek ve kadın faaliyetlerini düzenlediğine ilişkin temellendirmeler reddedilmiştir. Bu veri setinde ergenlik döneminde artan kalıpyargılar gözlenmiştir. Ergenler, sosyal uzlaşmalara bağlı kalma ve psikolojik anormallikten (sapma) kaçınma durumunu yansıtan toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını sergilemişlerdir. Yaşa bağlı olarak çocuk ve ergenlerin toplumsal cinsiyet farklılıklarına ilişkin kalıpyargılarını kabul ve red etmelerindeki değişimlerin sosyal uzlaşmaların kabulü ile ilişkili olduğu vurgulanmıştır (Ullian, 1976 akt.: Stoddart 1985). Bu sonuçlar, psikolojik atıfların yani kişisel alanın ve sosyal uzlaşım alanının toplumsal cinsiyet farklılaşması kavramlarında yer aldığını ve bu anlamda “muhakeme (yargının) karma alanlarını” içeren sorunlardan biri olduğunu göstermiştir (Stoddart ve Turiel, 1985). Cinsiyete dayalı normlar, sosyal uzlaşmalar (toplumsal beklentiler) bağlayıcı olarak kabul edilebilir ve / veya psikolojik normallik oluşturdıkları için istenebilir (Stoddart ve Turiel, 1985).

Açıklama işlevi gören kalıpyargıların, gruplararası ilişkilerde değiştiğini ve geliştiğini gösteren bazı çalışmalar yapılmıştır. Linville ve çalışma arkadaşları (Linville, Fischer ve Salovey, 1989) dış grup üyeleriyle iç grup üyelerinden daha az sıklıkla karşılaşıldığı fikrini öne sürmüşler ve bu durumun dış grup üyelerle karşılaşmalarda kalıplaşmış yargıların oluşumunu açıkladığını ifade etmişlerdir. Bu araştırmacılara göre kalıpyargılar, ilgili grupların üyeleriyle karşılaşmaların temeli üzerine oluşmaktadır. Bir yargı yapıldığında söz konusu grubun hatırlanılan bütün

üyeleri gözden geçirilmektedir. Linville kalıpyargıları, bir grubun üyelerinin nispeten değişikliğe uğramamış bir temsiline sahip olmak olarak tanımlamaktadır. Kalıpyargılama işi böylece bir aşama sorunu haline gelmektedir: Gözlemciler bir grup üyelerinin değişikliğe uğramış bilişsel temsiline sahip oldukça bu grup hakkında kalıpyargılar azalacaktır. Daha sonra yapılan birçok deney ve bilgisayar üzerindeki denemeler/tasarımlar söz konusu bu iddiaları desteklemektedir. Linville'in kesinlik ifade eden kanıtı kalıpyargıların daha çok dış-grup bireyleri için ortaya çıkmasıdır. Çünkü dış-grup üyeleriyle karşılaşma imkânı iç-grup üyelerinkine oranla daha az sayıdadır (Yzerbyt ve Schadron, 2016).

Dış grup üyeleri ile karşılaşma yani temasla ilgili çalışmaların bir başka boyutunun ele alındığı araştırma konusu, temasın gerçekleştiği bağlam ve kalıpyargılar arasındaki ilişkidir. Kleinpenning ve Hagendoorn (1991) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada ortakokul öğrencilerinden oluşan bir denek grubunun beş farklı gruba (Yahudiler, Surinamlılar, İspanyollar, Türkler, Güneyliler) ilişkin kalıpyargıları, sıfat listesi kullanılarak belirlenmiştir. Bir sonraki aşamada ise, bir grup öğrenciden, önceki aşamada belirlenmiş 13 karakteristiğin üç ayrı biçimdeki (komşu, sınıf arkadaşı, eş) gruplararası temas durumunda o gruptan bireyleri ne ölçüde betimlediğini yazmaları istenmiştir. Araştırma sonucunda bağlamsal yani belirli bir duruma ilişkin kalıpyargıların, gruplararası teması değerlendirmede, genel kalıpyargılardan daha iyi öngörü sağladığı bulgulanmıştır. Çünkü farklı bağlamlarda grubun farklı nitelikleri ön plana çıkmıştır.

1.8. Amaç

Bu çalışmanın amacı, farklı muhakeme düzeylerine ve olumlu sosyal davranış eğilimi etkisine sahip ergenlerin dış gruplara yönelik kalıpyargılarını açıklarken ne tür sosyal alanları değerlendirdikleri/yorumladıklarını araştırmaktır.

Sosyal alan kuramı, sosyal olaylara ilişkin düşünce sistemi ve bilgi kaynağının ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alanlardan oluştuğunu savunmaktadır (Turiel, 2008). Gelişim psikologları tarafından ele alınan bu kuram, küçük yaşlardan itibaren ahlaki olan ve olmayan meseleleri değerlendirirken bu alanları ayırt

edebildildiğine vurgu yapmaktadır (Turiel,1998). Sosyal hayatı anlama çabası içindeyken bu sosyal alanların ayrımını, etkileşimini birçok meseleler hakkında ahlaki muhakemeler yaparken yorumluyoruz. Sosyal alan kuramının, sosyal hayat meselelerinin yorumlanmasına ilişkin bir anlayış sunması, adalet, hak, eşitlik gibi kavramlar ile sosyal uzlaşıları, grup kuralları, normları ve hedeflerini içermesi bu kurama sosyal psikolojik açıdan yaklaşılabileceğini göstermiştir.

Ayrıca sosyal alan kuramında küçük çocuklar, sosyal olayları ahlaki açıdan değerlendirirken, muhakeme yaparken, başkalarının varlığına, iyiliğine önem vermektedirler. Bunun sonucunda küçük yaşta yardım etme, paylaşma, işbirliği gibi olumlu sosyal davranışta bulunma eğiliminde olmaktadırlar (Turiel, 1998). Bu nedenle, sosyal alanları değerlendirme (ahlaki olan ve olmayan şeklinde) olumlu sosyal davranış için bir motivasyon kaynağı olarak düşünülmektedir.

Ahlaki muhakeme, toplumsal yaşam içindeki sosyal olayları değerlendirme, yorumlama, kuralları, ihtiyaçları, normları anlama esnasında gerçekleşmektedir. Olumlu sosyal ahlaki muhakeme, bireyin kendi istekleri ve ihtiyaçları ile, diğerlerinin ihtiyaçlarını karşılama arasında yasaların, cezaların etkisinin az olduğu bağlamlarda, çatışma yaşadığı durumlarda akıl yürütme olarak tanımlanmıştır. Eisenberg (1979), ahlaki muhakeme düzeyi ve yardım etme davranışları arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalar yapmıştır. Ergenlikte akran etkileşimlerinin olmasının, karşılıklı ilişkilerin kurulmasının, bakış açısı alma becerisinin ve sosyal biliş artışının, sempati ve üst düzey akıl yürütme yeteneğine katkısı olduğuna düşünülmektedir.

Bundan hareketle bu çalışmanın ilk safhasında ergenlerin sosyal alanlardan (ahlaki, sosyal uzlaşımsal) oluşan meselelere yönelik ahlaki muhakemeleri ile yardım etme davranışları arasındaki ilişkinin anlaşılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda sosyal alan ihalleri içeren hikayelerden oluşan muhakeme ölçeği oluşturulmuştur. Bu ölçeğin oluşturulma aşamasında, çocuk ve ergenler ile odak görüşmeler yapılmış ve alışık oldukları ahlaki ve sosyal uzlaşımsal konular tespit edilmiştir. Bu sosyal alan meseleleri, bu araştırmada kullanılmak üzere araştırmacı tarafından muhakeme ölçeği olarak uyarlanmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda birinci çalışmanın veri toplama sürecinde, muhakeme ölçeği ve olumlu sosyal davranışlar eğilim ölçeği uygulanmıştır. Veri toplama araçları ve işlem, yöntem bölümünde anlatılacaktır.

Aşağıda, araştırmanın birinci çalışmasında araştırılması hedeflenen ilişki, hipotetik örnekler üzerinden açıklanmıştır:

- Hipotetik birinci örnek; kavga eden bir çocuğun yardıma ihtiyacı olduğunda; yardım etmenin terbiyeli bir davranış olduğunu düşünürüm ve kamusal (onay görme amaçlı) olumlu sosyal davranışta bulunurum. Bu hipotetik örnek; ahlaki ihlalin olduğu bir olaya (kavga etme- fiziksel zarar) ilişkin muhakeme ve onunla ilişki olumlu sosyal davranış eğilimini vermektedir. İlişki cümlesi; ahlaki ihlalin olduğu olayda kalıpyargısal (terbiyeli davranış) muhakeme kamusal davranışla ilişkilidir.
- Hipotetik ikinci örnek; sınıfı havalandırmayan çocuğun yardım ihtiyacı olduğunda; yardıma ihtiyacı olduğunu düşünürüm (gereksinim yönelimi) ve özgeci (karşılık beklemeden) olumlu sosyal davranışta bulunurum. Bu hipotetik örnek; sosyal uzlaşım ihlalin olduğu (sınıfı havalandırma) bir olaya ilişkin muhakeme ve onunla ilişkili olumlu sosyal davranış eğilimini vermektedir. İlişki cümlesi; sosyal uzlaşım ihlalin olduğu olayda gereksinim yönelimi (ihtiyaç odaklı) muhakeme özgeci davranışla ilişkilidir.

Sosyal alan kuramında, ahlaki olandan ayrılan, sosyal uzlaşım alanın sosyal hayattaki karşılığı grup süreci, işleyişi ve paylaşılan normlar, kurallardır. Yapılan çalışmalarda ergenlerin kullandıkları kalıpyargıların sosyal uzlaşım alanlar içinde görüldüğü, uzlaşım beklentilere ve sosyal uzlaşımın değişimlerine bağlı olarak kalıpyargıların kabul veya reddedildiği bulunmuştur (Turiel, 1998). Sosyal alan kuramı, sosyal olaylara ilişkin değerlendirmelerde kalıpyargıların grubun hedefinin devamı için kullanılmakta olduğunu belirtmiştir. Alan kuramında kalıpyargıların, sosyal uzlaşım alan ile ilgili gerekçelendirmeler olduğu vurgulanmıştır. (Horn ve diğ., 1999)

Bu çalışmada alan kuramının grup hedefi, beklentileri gibi alanları içermesi gruplararası ilişkilerin ve kalıpyargıların sosyal psikolojik açıdan incelenmesine zemin hazırlamıştır Buna ek olarak, kalıpyargılar ve beraberinde önyargı kavramını

gruplararası ilişkiler düzeyinde açıklayan sosyal kimlik kuramında bireyler, kimliğini ait hissettiği grup üyeliği ve sosyal kategorilerle nitelendirerek konumlandırmaktadır. Sosyal kimlik kuramı açısından kalıpyargılar, içgrupları dışgruplardan farklılaştıran ussal ve önceden düşünülmüş yapılar olarak açıklanmaktadır (Hogg ve Vaughan, 2014). Bu noktada ergenlerin etnik olarak üyesi olduğu grubu ve toplumdaki diğer grupları sosyal alanlar içinden değerlendirmeleri beklenmektedir.

Bundan hareketle araştırmanın ikinci çalışmasında, farklı muhakeme düzeyleri ve olumlu sosyal davranış eğilimi etkisindeki ergenlerin, gruplararası ilişkilerde dış gruplara yönelik kalıpyargılarını açıklarken, hangi tür sosyal alanlar (ahlaki, sosyal uzlaşım ve kişisel tercih) üzerinden değerlendirmelerde bulunduklarının anlaşılması hedeflenmektedir.

Aşağıda, çalışmanın ikinci safhasında araştırılması hedeflenen kalıpyargı kullanma biçimi, hipotetik örnek üzerinden açıklanmıştır:

- Hipotetik kalıpyargı kullanım örneği: “Zenciler kaba kişilerdir. Farklı ve saygısızca davranıyorlar, sokakta duyarlı olmuyorlar” diyen katılımcının, kaba kişiler kalıpyargısını açıklarken ahlaki ihlal alanı (saygısızca davranma) ve sosyal uzlaşım ihlaller (farklı davranma ve sokakta kurallara uymama)– üzerinden değerlendirmiştir.

Bununla birlikte sosyal olaylara ilişkin değerlendirmelerde kültürel anlamların çeşitliliğine vurgu yapan sosyal alan kuramı, toplulukçu ve bireyci kültürlerin olduğu farklı ülkelerde yapılan çalışmaları ele almıştır. Karşılaştırmalı çalışmalarda “hak temelli” ve “görev temelli” ahlak ayrımı görülmüştür. Batı kültürlerinde ahlaki otorite bireylerde bulunmakta, haklar düşüncesiyle gönüllü sözleşmeler yapılmaktadır. Görev temelli ahlakın olduğu kültürlerde, sosyal düzende statüye dayalı görevler bulunmaktadır ve kurallardan sapma konusunda özgür olunmadığına yönelik anlayış mevcuttur. Dolayısıyla sosyal alanın kültürlerarası araştırmalarında, kültürel uygulamalardaki farklılıkların, bireylerin ahlaki muhakemelerinde ve yargılarına ilişkin açıklamalarında çeşitliliğe neden olduğu görülmüştür. Bu çalışmada ergenlerin açıklamaları, muhakemeleri ve yargılarında söz konusu kültürün etkilerinin olması beklenmektedir.

1.8.1. Hipotezler

Araştırmanın ayrıntılı hipotezleri ve soruları aşağıdaki gibidir:

H1: Ahlaki alan ihlalleri içeren hikayelerdeki muhakeme toplam puanları ve boyutları ile olumlu sosyal davranış türlerinin bazıları arasında pozitif ilişki varken, bazıları ile negatif ilişki vardır:

- a) Ahlaki alan ihlalleri içeren muhakeme ölçeğinden alınan toplam puanlar ile kamusal OSD (olumlu sosyal davranış) arasında negatif, özgeci olumlu sosyal davranış arasında pozitif ilişki vardır.
- b) Hazvericilik muhakemesi ile özgeci davranış arasında negatif ilişki vardır.
- c) Onay görme muhakemesi ile kamusal OSD arasında pozitif; özgeci davranış ile arasında negatif ilişki vardır.
- d) Kalıpyargısal muhakeme ile özgeci OSD arasında pozitif ilişki vardır.
- e) İçselleştirilmiş muhakeme ile özgeci OSD arasında pozitif ilişki vardır.

H2: Sosyal uzlaşım alan ihlalleri içeren hikayelerdeki toplam puanlar ve muhakeme boyutları ile olumlu sosyal davranış eğilim türleri arasında pozitif ilişki varken, bazıları ile negatif ilişki vardır.

- a) Sosyal uzlaşım alan ihlalleri içeren muhakeme ölçeğinden alınan toplam puanlar ile kamusal OSD arasında negatif, özgeci olumlu sosyal davranış arasında pozitif ilişki vardır.
- b) Hazvericilik muhakemesi ile özgeci davranış arasında negatif ilişki vardır.
- c) Onay görme muhakemesi ile kamusal OSD arasında pozitif; özgeci davranış ile arasında negatif ilişki vardır.

- d) Kalıpyargısal muhakeme ile özgeci OSD arasında pozitif ilişki vardır.
- e) İçselleştirilmiş muhakeme ile özgeci OSD arasında pozitif ilişki vardır.

Araştırmanın diğer alt hipotezleri;

AH3: Erkek ergenler, kamusal olumlu sosyal davranışı, kızlar ise özgecilik olumlu sosyal davranışını daha fazla sergileyeceklerdir.

AH4: Ergenlerin yaşları arttıkça kamusal olumlu sosyal davranış eğilimleri azalacaktır.

Araştırmanın diğer soruları:

Bu araştırma kapsamında; ölçüt olarak farklı muhakeme düzeylerine ve olumlu sosyal davranma eğilimlerine sahip ergenlerin;

- Gruplararası ilişkilerde dış gruplara yönelik kalıpyargılarını açıklarken, hangi tür sosyal alanlara ilişkin (ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel tercih) değerlendirmelerde bulundukları,
- Dış grup olarak gördükleri sosyal gruplara yönelik hangi tür kalıpyargılarla sosyal alanları (ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alan) gerekçelendirdikleri,
- Dış gruba yönelik kalıpyargıların içerikleri ve kalıpyargıların gruplararası ilişkilerdeki sosyal alanları yorumlama üzerine etkisi,
- Kalıpyargı ve önyargılı tutumların hangi sosyal alanlarının ihlalinde kaynaklandığı (ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alan) diğer araştırma sorularını oluşturmuştur.

1.9. Tezin Önemi

Sosyal alan kuramı gelişimsel açıdan ahlaki muhakeme gelişiminin ve sosyal bilgi kaynaklarının anlatıldığı sosyal bilişsel bir yaklaşımdır (Turiel ve Smetana, 1984; Turiel, 1998; Killen ve diğ., 2006). Gelişimsel çerçevede bu kuram, çocukların sosyal etkileşimleri, yaş değişkeni, akran ilişkileri, okul kuralları ve otorite ilişkileri, toplumsal cinsiyet, kültürel bağlamı içeren sosyal hayata ilişkin meselelerde ahlaki

olan ve olmayan sosyal alanların ayırtedilmesine, hangi alana öncelik verdiğinin tartışılmasına ve gerekçelendirilmesine odaklanmıştır (Turiel,1998;2008; Smetana ve Turiel, 2003; Smetana, 1997). Bu doğrultuda yapılan çalışmalar çoğunlukla nicel yönelimli çalışmalar olmuştur. Bu çalışmada ise sosyal alan kuramı, sosyal psikolojik yaklaşımla, ergenlerin ahlaki muhakemeleri, olumlu sosyal davranışları ile gruplararası ilişkiler ve kalıpyargıları bağlamında ele alınacaktır. Ayrıca sosyal psikoloji literatüründe sosyal alan kuramını nicel ve nitel yönelimler kullanarak gruplararası ilişkiler ve kalıpyargılar birlikte ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Kalıpyargılar, gruplara atfedilen genellemeleri ve gruplar hakkındaki inanç ve beklentileri içermektedir. Kalıpyargı, önyargılı tutumların ve ayrımcılığın anlaşılmasında, gruplararasıdaki ilişkilerin yorumlanmasında önem taşımaktadır. Küçük yaşlarda fiziksel farklılıklara göre şekillenen dış grup kalıpyargıları, bilişsel olgunluk ile 8 yaş civarında grup kalıpyargıları olarak görülmeye başlanmaktadır. Etnik kalıpyargılar çocukluk ve ergenlik döneminde belirli grupları tanımlamak için kullanılmakta ve belirginleşmektedir (Hogg ve Vaughan, 2014; Doyle ve Aboud, 1995). Sosyal biliş, yani bakış açısı alma, zihin kuramı, muhakeme becerisi değişkenleri ile ergenlerdeki kalıpyargı ve önyargının anlaşılmasına ve nedenlerine yönelik yapılan çalışmalar gelişim psikoloji alanında mevcuttur. Bu bağlamda sosyal etkileşimlerde bulunan ergenlerin dış gruplara yönelik kalıpyargılarını, geniş yelpazede nasıl kullandıklarının anlaşılması sosyal psikolojik anlayışın da çalışma alanını oluşturmuştur. Bu araştırma, sosyal psikoloji alanı içinde olan kalıpyargıları, sosyal alan kuramı bağlamında geniş bir çerçevede analiz etme açısından önem taşımaktadır.

Günümüzde devam eden ırkçılığın ve ayrımcılığın temelinde, etnik olumsuz kalıpyargılarla dış grupların değerlendirilmeleri ve aşağı düzeyde konumlandırımları vardır. Söz konusu kalıpyargıların gruplararası ilişkilerde kullanılmasının ve farklı sosyal bilgi içeren eylemlerin açıklamalarındaki işlevinin anlaşılması, önyargılı tutum ve ayrımcılık nedenleri üzerine düşünmemizi sağlayacaktır.

Literatürdeki bilgiler ışığında, kalıpyargıların gruplararası ilişkiler konusunda güçlü bir değerlendirici özelliği olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda toplumda eşit olmayan ilişkileri gerekçelendirmek için kullanıldığı gözlemlenmiştir (Rost ve Banaji, 1994 akt. Aktan ve Sakallı-Uğurlu, 2013).

Bu çalışmanın ahlaki muhakeme düzeyleri ve kamusal olumlu sosyal davranış eğilimleri farklı olan ergen katılımcıların paylaştıkları deneyimlerinin analizi ile dış grup olarak gördükleri sosyal gruplara yönelik kalıpyargıları açıklarken sosyal alanları (ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alan) değerlendirmeleri, literatürdeki ırkçılık ve etnik dışlama nedenlerine sosyal alanlar ve ahlaki muhakeme açısından bakış ile katkı sunacağı düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Ahlaki muhakeme ve olumlu sosyal davranış düzeyleri farklılaşan ergen gruplarının çevresindeki sosyal olayları ahlaki olan ve olmayan biçiminde açıklamalarını, farklı sosyal gruplara yönelik kullandıkları kalıpyargıları, dış gruba yapılan atıflarını derinlemesine anlamaya çalışılan bu araştırmada karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli açıklandıktan sonra nicel ve nicel yönelimli olan çalışmalar birinci ve ikinci çalışma başlıkları altında sunulacaktır. Birinci ve ikinci çalışmanın, çalışma grubu, verilerin toplanması ve verilerin analizi, ayrı bölümler halinde verilmiştir.

2.1 Araştırma Modeli

Araştırmada ergenlerin,

- Sosyal uzlaşımsal ve ahlaki alan içeren olaylara yönelik ahlaki muhakeme düzeyleri ile olumlu sosyal davranış eğilimleri arasındaki ilişki.
- Dış grup olarak gördükleri sosyal gruplara yönelik kalıpyargıları açıklarken (ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alan) sosyal alanlar içinden yaptıkları değerlendirmelerin ve bu değerlendirmelerdeki farklılıkların belirlenmesi amacıyla karma yöntem modeli kullanılmıştır.

Karma yöntem araştırmalarında belirli yaklaşımların sadece nicel veya sadece nitel araştırma ile ilişkilendirilmesi yerine çoklu bakış açılarının ve paradigmaların kullanımını sağlar (Creswell ve Clark, 2015). Araştırmacının bir araştırma problemini çözmeye yönelik mevcut tüm yöntemleri kullanabilmesi ve tündengelimli ve tümevarımlı bir düşünciyi birleştirmeleri yönünden karma yöntem araştırması “pratik” tir. “Ahlaki muhakeme, olumlu sosyal davranış ve kalıpyargı literatürü ağırlıklı olarak nicel desenlerle yürütülen çalışmalardan oluşmaktadır.

Araştırma sorumuzda ergenlerin sosyal uzlaşım sal ve ahlaki alanı içeren olaylara yönelik ahlaki muhakeme düzeyleri ile olumlu sosyal davranışların ilişkisi ile bu muhakeme düzeylerinin dış grup olarak tanımladıkları sosyal gruplara yönelik kalıpyargı içerikleri ve önyargı tutumlarına olan etkisini anlamak için hem nicel hem de nitel yöntem tercih edilmiştir. Çünkü nicel ve nitel verilerinin birleştirilmesinin, derinlemesine analiz ve görüş çeşitliliği imkanı sağladığı düşünülmektedir.

Bu araştırmada açıklayıcı karma yöntem desenlerinden açım layıcı desen kullanılmıştır.

2.1.1. Açım layıcı Desen

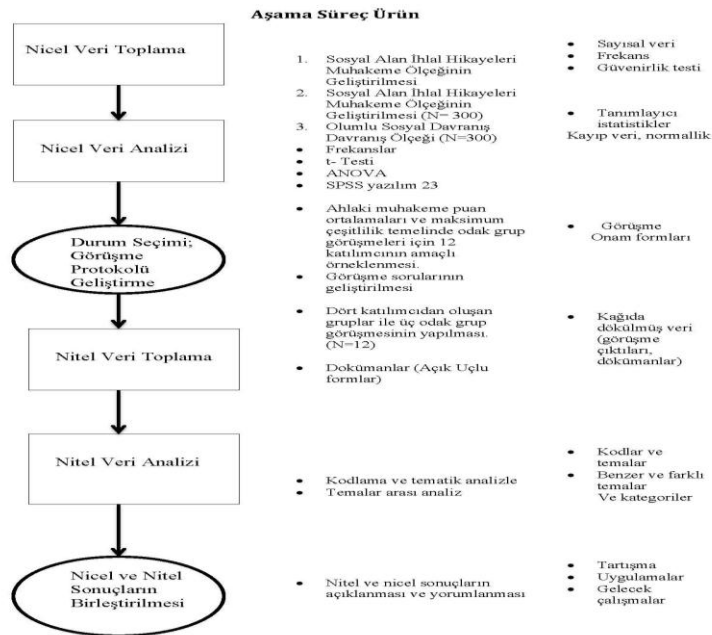
Açım layıcı desen, nicel verilerin toplanıp analiz edilmesinden sonra bu verileri tamamlama ve rafine edebilmek için nitel verileri toplamayı içerir (Büyüköztürk, 2018). Nicel yöntem yoluyla, toplanan veriler birçok katılımcıya ulaşmayı sağlarken, görüşme gibi nitel yöntem kullanılarak elde edilen veriler, araştırma konusunun daha derinlemesine incelenmesine imkan sağlar (Greene vd., 2005 akt. Beycioğlu ve Aslan, 2012). Bu desen araştırmacının ilişkileri nicel veriyle değerlendirmek ve ortaya çıkan eğilimlerin ardındaki mekanizmayı ve sonuçları açıklamak istediğinde kullanışlıdır. Açım layıcı desen seçilirken göz önünde bulundurulacak diğer önemli maddeler:

- Araştırmacı ve araştırma problemi daha çok nicel yönelimlidir.
- Araştırmacı önemli biçimleri bilir ve bunları ölçecek nitel araçlara ulaşır.
- Araştırmacı ikincil bir nitel veri toplama döngüsü için katılımcılara geri dönme becerisine sahiptir.
- Araştırmacı, araştırmayı iki aşamada yürütecek zamana sahiptir.
- Araştırmacı sınırlı kaynaklara sahiptir ve tek tip verinin toplandığı ve tek seferde analiz edildiği desene ihtiyaç duyar.
- Araştırmacı nicel sonuçlara dayanan yeni sorular geliştirir ve bu sonuçlar nicel verilerle açıklanamaz (Creswell ve Clark, 2015).

Yürütölen desen özellikleri temel alınarak, çalışmanın sembolle gösterimi

“nic → NİT: önemli faktörleri açıklama” şeklinde yazılabilir. Bu araştırmada açımlayıcı desenin “katılımcı seçim biçimi” kullanılmıştır. Araştırmacının önceliği ikinci aşamaya, yani birincil nicel aşama yerine nitel aşamaya verdiği durumlarda ortaya çıkar. Bu biçim nicel ön desen olarak da ifade edilmektedir. Bu biçim araştırmacının bir durumu nitel olarak değerlendirmeye odaklandığı ancak, amaçlı olarak en iyi katılımcıları tanımlamak ve seçmek için birincil nicel sonuçlara ihtiyaç duyduğu durumlarda kullanılır (Creswell ve Clark, 2015). Bu araştırmada öncelikle katılımcı gruba ölçek uygulanmıştır, daha sonra görüşme soruları hazırlanmış olup amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen katılımcı grup ile odak görüşmeler yapılmıştır. Nicel ve nitel yöntem sonucunda bu veriler birleştirilmiş yorumlanmış ve tartışılmıştır.

Aşağıda bu araştırma desenini anlatatan Açımlayıcı Desen Diyagramı Şekil 1.1’de verilmiştir (Creswell ve Clark, 2015).

Şekil 2.1. Açımlayıcı (Açıklayıcı) Desen Kullanılan Bu Çalışmanın Diyagramı

2.1.2. İlişkisel Araştırma Yöntemi

Araştırmada birden fazla değişken arasında ilişkiyi ölçmek için ilişkisel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İlişkileri ve bağlantıları inceleyen araştırma, çoğunlukla “ilişkisel araştırma” olarak adlandırılır.

Bu araştırmada ergenlerin ahlaki muhakeme boyutları ile olumlu sosyal davranış eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi hedeflenmiştir:

- 1) Ahlak alan ihlali içeren hikayelerdeki hazvericilik, onay görme, gereksinim yönelimi, kalıpyargısal ve içselleştirilmiş muhakemeleri ve bu ölçekten alınan toplam muhakeme puanı ile kamusal ve özgeci olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişki
- 2) Sosyal uzlaşımsal alan ihlali içeren hazvericilik, onay görme, gereksinim yönelimi, kalıpyargısal ve içselleştirilmiş muhakemeleri ve bu ölçekte alınan toplam muhakeme puanı ile kamusal ve özgeci olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

2.2. Birinci Çalışma

2.2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın birinci çalışması, ölçek geliştirme ve ölçeklerin uygulanması aşamalarından oluşmuştur. Her aşamada farklı örneklem grupları oluşturulmuştur. Bu araştırmanın ölçek geliştirme aşamasında, sosyal alan ihlal hikayeleri muhakeme ölçeği geliştirilmiştir. Bunun için 10-15 yaş arasında olan ve ilkokul, ortaokul, lisede eğitim gören toplam 18 çocuk ve ergenden oluşmaktadır. Bu odak grup görüşmelerine dahil edilen katılımcılar, öğretmenlerin görüşleri alınarak belirlenmiştir. Her okul türünden belirlenen altı kişiden oluşturulmuş üç katılımcı grubu ile birer odak grup görüşmesi yapılmıştır. Katılımcı seçiminde sosyal konulara ilgi duymaları, fikir sahibi olmaları ölçütleri kullanılmıştır.

Ölçeklerin uygulanması aşamasında, ise katılımcıları 2017-2018 eğitim yılında Devlet Ortaokulu, Devlet İmam Hatip Ortaokulunda, Meslek ve Teknik

Anadolu Lisesinde ve Özel Lisede öğrenim gören yaşları 11 ile 15 yaş arasında değişen toplam 300 ergen oluşturmuştur. Olasılıklı olmayan örnekleme türlerinden ($M = 13,9$, $SS = 1.11$) seçkisiz örnekleme yöntemi) “gelişigüzel örnekleme” kullanılmıştır. Bu tür örnekleme, araştırmacının saptanan örnekleme büyüklüğüne göre herhangi bir şekilde evrenin bir parçasını seçmesidir (Arlı ve Nazik, 2000).

Bu örnekleme grubunu oluşturan ergenler İstanbul ilinin Zeytinburnu ilçesinde yaşamaktadır. Bu ilçe seçilmesinin en önemli nedeni, göç alan ilçelerden biri olan Zeytinburnu’nda farklı etnik kimliklerden oluşan grupların olması ergenlerin yaşamlarında bu gruplarla daha fazla temas etmeleridir. Türkiye’nin son dönemlerde artan bir şekilde göç alan bir ülke olarak anıldığı görülmektedir. Çakırer (2012), son 30 yıldır İstanbul kentinde göçmenlerin yoğunlukta bulunduğu bölgelerden biri olarak Zeytinburnu bölgesinin Türk kökenli göçmen grubunu içerisinde barındırdığını belirtmiştir. Bu gruplar Türkistan (Çin Halk Cumhuriyeti Sincan Özerk Bölgesi) Uygur ve Kazak halkı ve Afganistan’dan gelen Türk kökenli Özbek, Türkmenlerdir. Zeytinburnu 2011’den beri Suriye’de süren çatışmanın devam etmesi nedeniyle Suriyeli mültecilerin en fazla geldikleri ilçelerden biri olmuştur. Zeytinburnu farklı etnik kimlikleri barındıran bir ilçe olmasının yanısıra erkek ve kadın işgücünün en fazla bulunduğu iktisadi faaliyet “imalat sanayi” dir. Bu alanda işgücünün en yoğun istihdam alanı tekstil sektörüdür. Diğer bir iktisadi faaliyet alanı toptan ve perakende ticaret, lokanta ve otellerdir. Demografik bilgilerle ilgili ayrıntılar Tablo 2.1’de yer almaktadır.

Tablo 2.1 Çalışma Grubunu Oluşturan Ergenlerin Demografik Özellikleri

Sosyo- demografik Özellikler		N	Yüzde
Cinsiyet	Kız	190	63,3
	Erkek	110	36,7
Yaş			
	11	1	0,3
	12	42	14
	13	69	23
	14	61	20,3
	15	127	42,3
Okul Türü			
	İmam Hatip Ortaokulu	69	23
	Devlet Ortaokulu	81	27
	Anadolu Meslek Lisesi	120	40
	Özel lise	30	10
Annenin Eğitim Durumu			
	ilkokul	114	38
	ortaokul	83	27,7
	lise	54	18
	lisans- üniversite	12	4
	diğer	17	5,7
Annenin Mesleği			
	beyaz yaka	18	6
	mavi yaka	36	12
	diğer	10	3,3
	çalışmıyor	206	68,7
Babanın Eğitim Durumu			
	ilkokul	91	30,3
	ortaokul	97	32,3
	lise	83	27,7
	lisans- üniversite	13	4,3
	yüksek lisans	2	0,7
	diğer	5	1,7
Babanın Mesleği			
	beyaz yaka	31	10,3
	mavi yaka	176	58,7
	diğer	65	21,7
	çalışmıyor	8	2,7
Ailenin Sosyo-Ekonomik Düzeyi			
	düşük	30	10
	orta	232	77,3
	yüksek	26	8,7

Öğrenci olan katılımcıların okudukları okul türleri sıklık sırasıyla; Anadolu Meslek Lisesi ($n = 120$), Devlet Ortaokulu ($n = 81$), İmam Hatip Ortaokulu ($n = 69$),

Özel Lisedir ($n = 30$). Katılımcıların sıklıkla belirttikleri annelerinin eğitim durumları ilkokul ($n = 114$), ortaokul ($n = 83$), lise ($n = 53$), üniversitedir ($n = 12$). Katılımcıların babalarının eğitim durumlarının sıklık sırasıyla, ortaokul ($n = 97$), ilkokul ($n = 91$), lise ($n = 83$) ve üniversite ($n = 13$) ve yüksek lisanstır ($n = 2$). Katılımcıların annelerinin çalışmama sıklığının yüksek olduğu ($n = 206$), babalarının ise sıklıkla mavi yakalı çalışanlar ($n = 176$) olduğu belirtmişlerdir.

2.2.2. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde araştırmada kullanılan veri toplama araçları, sosyodemografik bilgi formu, sosyal alan ihlal hikayeleri muhakeme ölçeği, olumlu sosyal davranış eğilim ölçeği ile ilgili bilgi verilmesi hedeflenmektedir.

2.2.2.1. Demografik Bilgi formu

Bu form katılımcıların cinsiyet, yaş, anne ve babaların eğitim durumları ve meslek bilgilerini belirlemeye yönelik olarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır (Bkz.: EK-2).

2.2.2.2. Sosyal Alan İhlal Hikayeleri Muhakeme Ölçeği (S.A.İ.H.M.Ö)

Sosyal alan ihlal hikayeleri muhakeme ölçeği araştırmacı tarafından bu araştırmada kullanılmak üzere Eisenberg ve arkadaşlarının (1995) kendi çalışmasında Carlo ve arkadaşlarının (1992: 336) hikayelerini kullandığı ölçekten uyarlanmıştır.

Carlo ve arkadaşlarının (1992: 336) hikayelerini temel alarak uyarlayan Eisenberg ve arkadaşlarının (1995) çalışmalarındaki, ahlaki muhakeme ölçeğindeki hikayelerinden biri Mary hikayesidir. Bu hikayenin içeriği, bu araştırmanın amaçlarına uygun olacak biçimde yardım etme durumunu etkileyeceği düşünülen

ahlaki ve sosyal uzlaşımsal ihlal içeren olay hikayeleri konularak değiştirilmiştir. Buradaki ihlal içeren olaylar ise çocuklarla ihlal olarak gördükleri eylemleri belirlemek üzere yapılan odak grup görüşmeleri sonrasında belirlenmiştir (Bkz.: Ek-3).

Hikayelerde yer alacak ahlaki alan ve sosyal alan ihlallerini belirlemek için 10-15 yaş aralığındaki 18 çocuk ve ergenle odak grup görüşmeleri yapılmış ve ihlal alanları tespit edilmiştir

Odak grup görüşmelerinin analizi sonucu belirlenen ihlaller şunlardır:

- Ahlaki alan ihlalleri: kavga etmek ve alay etmek.
- Sosyal uzlaşımsal ihlaller: sınıfı havalandırmamak ve el hareketleri yapmak.

Eisenberg ve arkadaşları (1995) tarafından kullanılan muhakeme ölçeğindeki Mary hikayesi gözden geçirilerek yenilenmiş ve oluşturulan ölçekte olumlu sosyal davranışlarla ilgili muhakeme biçimini ölçmek amaçlanmıştır. Ölçeğin orjinal formunda, hikayelerin ana karakteri kendi istek ve ihtiyaçları ile diğerinin istek ve ihtiyaçları arasında çatışma yaşamaktadır. Bu hikayeyi okuyan katılımcılardan o hikayedeki ana karakter için ihtiyacı olan kişiye yardım edip etmeme ilgili karar vermesi istenmektedir. Bunun ardından katılımcılar karar verme nedenleri ile ilgili olarak önem derecesine göre sıralanmış toplam 6 maddeyi (1 madde kontrol maddesidir) 5 dereceli ölçek üzerinden değerlendirmeleri istenmektedir.

Bu çalışmada ise Eisenberg ve arkadaşlarının (1995) kullandığı ölçekteki hikayeler, araştırmacının belirlemiş olduğu ahlaki ve sosyal-uzlaşımsal alan ihlalleri katılarak uyarlanmıştır. Bu çalışma için uyarlanan ve “sosyal uzlaşımsal alan ihlali” ve “ahlaki alan ihlali” hikayelerine ait muhakeme alt ölçek soruları ve ölçeklerin içerikleri düşükten yükseğe doğru aşağıda sunulmuştur:

1. Hazvericilik Alt Ölçeği Arkadaşlarıyla top oynamanın senin için ne kadar eğlenceli olacağına bağlı. (Kendine odaklı ve kendi yararını göreceği zaman olumlu sosyal davranış gösterme eğilimindedir.). Sosyal uzlaşımsal alan ihlali muhakeme ölçeğinde yer almaktadır (Bkz.: Ek-2).
2. Onay Görme Alt Ölçeği: Sözlüğü verirken öğretmenin ve arkadaşlarının bu davranışını takdir edip etmemesine bağlı. (öncelikli olarak toplum tarafından onaylanmayı, diğer insanların onun yaptığı davranışı takdir

etmesini bekler). Sosyal uzlaşımsal alan ihlali hikayesi muhakeme ölçeğinde yer almaktadır (Bkz.: Ek-2).

3. Gereksinim Yönelimi Alt Ölçeği (İhtiyaç Odaklı): Bu çocuğun sınavda başarılı olmak için sözlük kullanmaya ne kadar ihtiyacını olduğuna bağlı. (sadece ihtiyaca odaklıdır ve yardım etmediği zaman suçluluk hissine ya da sempati duygusuna rastlanmaz) Sosyal uzlaşımsal alan ihlali hikayesi muhakeme ölçeğinde yer almaktadır (Bkz.: Ek-2).
4. Kalıpyargısal Alt Ölçeği: Yerden kaldırmanın terbiyeli bir davranış olduğunu düşünüp düşünmemene bağlı. (Birey ihtiyaca cevap veremediğinde suçluluk ve üzüntü hisseder, doğru olan eylemi gerçekleştiğinde iyi hisseder ve eylemlerini soyut prensipleri, ödevleri ve değerleri referans göstererek gerçekleştirir). Ahlaki alan ihlali hikayesi muhakeme ölçeğinde yer almaktadır (Bkz.: Ek-2).
5. İçselleştirilmiş Alt Ölçeği: Bu çocuğa yardım edip etmemenin sana nasıl hissettireceğine bağlı. (Yardım etme davranışını, güçlü biçimde içselleştirilmiş değerlere, norm ve ilkelere dayandırmaktadır). Ahlaki alan ihlali hikayesi muhakeme ölçeğinde yer almaktadır (Bkz.: Ek-2).

2.2.2.2.1. Sosyal Alan İhlal Hikayeleri Muhakeme Ölçeği (S.A.İ.H.M.Ö) Geçerlik Güvenirlilik Çalışmaları

Sosyal Alan İhlal Hikayeleri Muhakeme Ölçeği, yukarıda bahsedilen altı boyutun olduğu alt ölçekten oluşturulmuştur. Her bir madde 5 dereceli ölçek (1-hiç; 5-çok) üzerinden değerlendirilmiştir. Carlo ve arkadaşları (1992) çalışmalarında kullandıkları orjinal ahlaki muhakeme ölçeğinin, alt ölçeklerinin iç tutarlık katsayılarını sırasıyla, hazvericilik alt ölçeği $\alpha = .61$, gereksinim yönelimlilik alt ölçeği $\alpha = .64$, onay görme alt ölçeği $\alpha = .85$, kalıpyargısal alt ölçeği $\alpha = .86$ ve içselleştirilmiş alt ölçeği için $\alpha = .86$ olarak bulmuşlardır.

Bu araştırmada ise ahlaki yargı alanı temasını içeren hazvericilik alt ölçeğinin iç tutarlığı (Cronbach Alfa) $\alpha = .81$ olarak hesaplanmıştır (2 maddeden oluşmaktadır: “Arkadaşlarınla top oynamanın senin için ne kadar eğlenceli olacağına

bağlı”). Onay görme alt ölçeğinin iç tutarlılığı $\alpha = .78$ bulunmuştur (2 maddeden oluşmaktadır: “Sözlüğü verirken öğretmenin ve arkadaşlarının bu davranışını takdir edip etmemesine bağlı”). Gereksinim yönelimli alt ölçeğin iç tutarlılığı $\alpha = .54$ ’tür (2 maddeden oluşmaktadır: “Bu çocuğun sınavda başarılı olmak için sözlük kullanmaya ne kadar ihtiyacını olduğuna bağlı”). Kalıpyargısal alt ölçeğinin iç tutarlık değeri $\alpha = .73$ bulunmuştur (2 maddeden oluşmaktadır: “Yerden kaldırmanın terbiyeli bir davranış olduğunu düşünüp düşünmemene bağlı”). İçselleştirilmiş alt ölçeği için iç tutarlık katsayısı $\alpha = .69$ ’dur (2 maddeden oluşmaktadır: “Bu çocuğa yardım edip etmemenin sana nasıl hissettireceğine bağlı”). Sosyal uzlaşım sal yargı alanı temasını içeren hazvericilik alt ölçeğinin iç tutarlılığı (Cronbach Alfa) $\alpha = .80$ olarak hesaplanmıştır (2 maddeden oluşmaktadır: “Arkadaşlarıyla top oynamanın senin için ne kadar eğlenceli olacağına bağlı”). Onay alt ölçeğinin iç tutarlılığı $\alpha = .77$ bulunmuştur (2 maddeden oluşmaktadır: “Sözlüğü verirken öğretmenin ve arkadaşlarının bu davranışını takdir edip etmemesine bağlı”). Gereksinim yönelimli alt ölçeğin iç tutarlılığı $\alpha = .50$ ’tür (2 maddeden oluşmaktadır: “Bu çocuğun sınavda başarılı olmak için sözlük kullanmaya ne kadar ihtiyacını olduğuna bağlı”). Kalıpyargısal alt ölçeğinin iç tutarlık değeri $\alpha = .78$ bulunmuştur (2 maddeden oluşmaktadır: “Yerden kaldırmanın terbiyeli bir davranış olduğunu düşünüp düşünmemene bağlı”). İçselleştirilmiş alt ölçeği için iç tutarlık katsayısı $\alpha = .71$ ’dur (2 maddeden oluşmaktadır: “Bu çocuğa yardım edip etmemenin sana nasıl hissettireceğine bağlı”).

Kumru (2004), kendi çalışmasında ise ahlaki muhakeme ölçeğinin orjinal ölçeğini kullanmış ve 25 maddenin tamamından hesaplanmış ağırlıklı genel puanları ahlaki muhakeme düzeyini belirlemek için kullanmıştır. Yüksek puan daha ileri bir düzeyde bir ahlaki muhakeme biçimini temsil etmektedir. Cronbach alfa değeri $\alpha = .81$ olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise bu ölçeğin genel iç tutarlık katsayısı $\alpha = .87$ ’dir. Bu çalışmanın nicel kısmında muhakeme ölçeğinin bütün alt ölçeklerinden alınan puanlar ayrı ayrı analize dahil edilmiştir.

2.2.2.3. Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Ölçeği

Olumlu sosyal davranışları ölçmek amacıyla Carlo ve Randall (2002) tarafından geliştirilen ölçek tarafından ilk olarak üniversite öğrencileri tarafından

geliştirilen ölçek daha sonra genç ergenlerle de kullanılması için gözden geçirilerek iki madde eklenmiştir (Carlo ve diğ., 2003). Bu araştırmada ölçeğin 23 maddeden oluşan formu kullanılmıştır. Formun her bir maddesi 5 dereceli ölçek (1-hiç katılıyorum, 5- tamamen katılıyorum) üzerinden değerlendirilmiştir. Bu ölçme aracı 6 alt ölçekten oluşmaktadır (Bkz.: Ek-2). Bu çalışma kapsamında acil olumlu sosyal davranış alt ölçeği geçerlik güvenirlik çalışmalarından sonra analize dahil edilmemiştir.

Aşağıda olumlu sosyal davranış eğilim ölçeğinin 5 alt ölçeğine ilişkin bilgilere yer verilmiştir:

1. Kamusal Olumlu Sosyal Davranış Alt Ölçeği: Başkalarından saygı ve onay görmek amacıyla sergilenen yardım etme davranışlarını ölçmektedir (Carlo ve Randall, 2002).
2. İtaatkar Olumlu Sosyal Davranış Alt Ölçeği: Sözel ya da sözel olmayan bir rica karşısında sergilenen yardım etme davranışlarını ölçmektedir (Carlo ve Randall, 2002).
3. Duygusal Olumlu Sosyal Davranışlar Alt Ölçeği: Duygusal uyarıların yer aldığı durumlarda başkalarına yardım etme davranışlarını ölçmektedir (Carlo ve Randall, 2002)
4. Gizli Olumlu Sosyal Davranışlar Alt Ölçeği: Yardım edenin bilinmediği yardım etme davranışlarını ölçmektedir (Carlo ve Randall, 2002).
5. Özgeci Olumlu Sosyal Davranış Alt Ölçeği: Başkalarının ihtiyaçlarını ve rahatlığını dikkate alarak, yardım etme olgusu ile tutarlı ve sempaticiden kaynaklanan gönüllü yardım etme davranışlarını ölçmektedir (Carlo ve Randall, 2002).

2.2.2.3.1. Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Ölçeği Geçerlik-Güvenirlik Çalışmaları

Olumlu sosyal davranış eğilim ölçeği 6 alt ölçekten oluşmakta ve her bir maddesi 5 dereceli ölçek (1-hiç katılıyorum, 5- tamamen katılıyorum) üzerinden değerlendirilmiştir. Farklı yaş grubunda olan genç ergenlerle yapılan çalışmadan elde

edilen Cronbach Alfa katsayıları her iki yaş grubunda sırasıyla kamusal alt ölçeği için .76-.86, duygusal alt ölçeği için .86-.82, özgeci alt ölçeği için .59-.80, itaatkar alt ölçeği için, .80-.75, gizli alt ölçeği için .76-.84 ve acil durumlardaki olumlu sosyal davranış alt ölçeği için .71 ve .75 olarak bulunmuştur. Buna ilaveten alt ölçeklerin 2 haftalık test-tekrar test güvenirlik katsayıları .54 ile .82 arasında değişmektedir (Carlo, ve diğ., 2003 akt., Kumru, 2004).

Bu araştırmada ise kamusal olumlu sosyal davranış alt ölçeğinin tutarlılığı .75 olarak hesaplanmıştır (4 maddeden oluşmaktadır: “Başkalarına en iyi yardımı birileri beni izlerken yapabilirim”). Duygusal olumlu sosyal davranış alt ölçeğinin iç tutarlılığı .62 bulunmuştur (4 maddeden oluşmaktadır: örneğin “Özellikle duygusal olarak sıkıntılı insanlara yardım etme eğilimindeyimdir”). Özgeci olumlu sosyal davranış alt ölçeğinin iç tutarlılığı $\alpha=.63$ ’tir (5 ters maddeden oluşmaktadır: örneğin “Eğer birilerine yardım edersem gelecekte onlarda bana yardım etmeliler diye düşünürüm”). İtaatkar olumlu sosyal davranış alt ölçeğinin iç tutarlık değeri $\alpha=.65$ bulunmuştur (2 maddeden oluşmaktadır: “İnsanlar benden yardım istedikleri zaman tereddüt etmem”). Gizli olumlu sosyal davranış alt ölçeğinin ise iç tutarlılığı $\alpha=.62$ ’dir (5 maddeden oluşmaktadır: “İhtiyacı olanlara en çok yardımın kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman yapma eğilimindeyim”). Son olarak acil durumlarda olumlu sosyal davranış alt ölçeği iç tutarlık katsayısı .33 gibi düşük değer elde edilmesinden dolayı hiç bir analize dahil edilmemiştir (3 maddeden oluşmaktadır: “Gerçek bir kriz ya da gereksinim içinde olan insanlara yardım etme eğilimindeyimdir”). Olumlu sosyal davranış alt ölçeklerinin iç tutarlılıklar (Cronbach Alfa) .62 ile .75 arasında bir ranjda olduğu görülmekte olup, bu ölçeğin alt ölçeklerinin orjinal formunun iç tutarlılıkları .59 ile .86 arasında çıkmış (Carlo ve diğ., 2003 akt. Kumru ve diğ., 2004) ve bu değerlerle karşılaştırıldığında güvenirliği kabul edilebilir düzeydedir.

2.3. İkinci Çalışma

2.3.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın nitel bölümü olan ikinci çalışmada, örneklem seçiminde, “*amaçlı örnekleme (ölçüt dayanaklı)*” kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapmasına olanak tanır (Büyüköztürk ve diğ., 2018). Belli ölçütleri karşılayan veya belli özelliklere sahip olan bir veya daha fazla durumlarda çalışmak istendiğinde tercih edildiği vurgulanmaktadır (Büyüköztürk ve diğ., 2018).

Araştırmanın bu aşamasında örneklem seçiminde ölçüt olarak ahlaki alan ihlal hikayeleri muhakemeleri ölçeğinin bütününden aldıkları toplam puanlarına dayanarak, farklı ahlaki muhakeme düzeyi belirlenen (ahlaki muhakeme düzeyi yüksek, orta ve düşük) ve farklı olumlu sosyal davranış eğilimleri (kamusal yüksek, orta ve düşük) etkisindeki kişiler arasından seçilmiştir. Katılımcı grubu 11-15 yaş arasında olan ve ortaokul, lisede eğitim gören ergenlerden oluşmaktadır. Toplam 12 ergen ile 3 ayrı odak grup görüşmesi yapılmıştır.

Aşağıda odak grup görüşmelerine dahil olan ergenlerin sahip oldukları özelliklere yer verilmiştir (bkz. Tablo 2.2.).

Tablo 2.2. Çalışma Grubunu Oluşturan Ergenlerin Özellikleri

Görüşme	Cinsiyet	Anne Eğitim	Baba Eğitim	Yaş	Okulu-Türü	DoğumYeri	İçgrup Etnik Kimlik
Odak Grup 1	Kız	Ortaokul	Ortaokul	13	Ortaokul Devlet	Kırıkkale	Türk
Odak Grup 1	Kız	İlkokul	İlkokul	14	Ortaokul Devlet	Diyarbakır	Türk
Odak Grup 1	Kız	Ortaokul	İlkokul	13	Ortaokul Devlet	Giresun	Türk
Odak Grup 1	Kız	İlkokul	Ortaokul	14	Ortaokul Devlet	Mardin	Kürt
Odak Grup 2	Kız	İlkokul	İlkokul	13	Ortaokul İmam Hatip	Siirt	Kürt
Odak Grup 2	Kız	Lise	İlkokul	12	Ortaokul İmam Hatip	Adıyaman	Türk
Odak Grup 2	Erkek	İlkokul	İlkokul	13	Ortaokul İmam Hatip	Yozgat	Türk
Odak Grup 2	Erkek	İlkokul	Lise	14	Ortaokul İmam Hatip	Elazığ	Türk
Odak Grup 3	Kız	Ortaokul	Lise	15	Meslek ve T. Anadolu Lisesi-Devlet	İstanbul	Türk
Odak Grup 3	Kız	Ortaokul	Ortaokul	15	Meslek ve T. Anadolu Lisesi-Devlet	İstanbul	Türk
Odak Grup 3	Kız	Ortaokul	Ortaokul	15	Meslek ve T. Anadolu Lisesi-Devlet	İstanbul	Türk
Odak Grup 3	Kız	İlkokul	Ortaokul	15	Meslek ve T. Anadolu Lisesi-Devlet	Batman	Türk

Odak grup 1 katılımcıları, devlet ortaokulunda öğrenim görmekte olan, ahlaki muhakeme düzeyi düşük; kamusal olumlu sosyal davranışları yüksek oranda gösterdiği tespit edilen öğrenciler arasından seçilmiştir.

Odak grup 2 katılımcıları, imam hatip ortaokulunda öğrenim gören ahlaki muhakemesi ve kamusal olumlu sosyal davranış eğilimi orta düzeyde olduğu tespit edilen öğrenciler arasından seçilmiştir.

Odak grup 3 katılımcıları ise, teknik ve meslek anadolu lisesine devam eden, ahlaki muhakeme düzeyi yüksek, kamusal olumlu sosyal davranışları az sergilediği tespit edilen öğrenciler arasından seçilmiştir.

2.3.2. Veri Toplama Araçları

Bu bölümde araştırmanın ikinci çalışmasında kullanılan veri toplama araçları, açık uçlu soru formu ve odak grup görüşmeleri sorularıdır.

2.3.2.1. Açık Uçlu Soru Formu ve Odak Grup Görüşme Soruları

Araştırmanın ikinci çalışma bölümünde, açık uçlu soru formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır (Bkz.: Ek-3). Odak grup görüşme toplantılarından önce katılımcılara açık uçlu soru formları verilmiştir. Odak grup görüşmesinde sorulan sorular Bakiler'in (2016) doktora tezi çalışmasında kullandığı odak grup görüşme sorularının bir bölümünden alınmıştır (Bkz.: Ek-3).

Aşağıda görüşme soruları sunulmaktadır:

1. *Çocukluğunuzda nasıl bir ortamda yaşadınız? Kendinizden farklı gördüğünüz/ailenizin farklı gördüğü kişiler var mı? Varsa kimlerdi?*
2. *Bu gruplara bakış açınızı belirleyen faktörler nelerdi? /ne açıdan farklıydı sizden veya ailenizden*
3. *Bu grupların toplum tarafından nasıl görüldüğünü düşünüyorsunuz?*
4. *Toplum tarafından bu gruba ne kadar yetkili/kabiliyetli bakılıyor?*
5. *Toplum tarafından bu gruba ne kadar/nasıl sevimli bakılıyor?*
6. *Çocukluğunuzda hiç karşılaşmadığınız gruplar hakkında da belirli fikirlere sahip olduğunuz görülmektedir. Bu gruplar hakkındaki fikirleriniz nasıl oluştu?*
7. *Farklı gruplarla karşılaşmalarınız hangi ortamlarda gerçekleşti?*
8. *Bu ortamların hangi özellikleri fikirlerinizi olumlu ya da olumsuz etkiledi?*
9. *Çocukluğunuzda karşılaşmadığınız gruplarla, hayatınızın farklı dönemlerinde karşılaştıysanız, bu karşılaşma düşüncelerinizi nasıl etkiledi?*
10. *Bu farklılıkların günlük konuşmalarınıza ve ilişkilerinize yansımaları nasıldır?*
11. *Karşılaşmalarınızın, düşüncelerinizi olumlu şekilde değiştirdiği durumlarda grubun geneline bakışınız nasıl etkilendi?*
12. *Bu karşılaşmalar sonucu oluşturduğunuz fikirler, daha önceki fikirlerinizle uyumadığında ne yaptınız?*
13. *Şu anda kendinize veya topluma tehdit olarak gördüğünüz gruplar var mı?*

14. Bu gruplarla ilişkilerinizi hangi düzeyde tutuyorsunuz?

15. Sevdiğiniz bir arkadaşınız kendinize yakın bulmadığınız gruplardan birisinden bir arkadaş edinse, tepkiniz ne olurdu?

16. Kendinizden farklı olduğunu düşündüğünüz grupların hukuki düzeyde nasıl temsil edilmeleri gerektiğini düşünüyorsunuz?

17. Türkiye'yi baz alırsak, en rahat olan ve en ezilen gruplar hangileri?

2.3.2.1.1. Nitel Verilerin Geçerlik Güvenirliğinin Sağlanmasına Yönelik Çalışmalar

Sonuçların inandırıcılığı ve nesnellik sorunu, sosyal bilimlerin yöntem tartışmalarının her zaman merkezinde yer almıştır. Geçerlik ve güvenirlik bu açıdan araştırmalarda kullanılan en yaygın iki ölçüttür. Nicel araştırmalarda kullanılan geçerlik ve güvenirlik terimlerinin yerine nitel araştırmalarda sonuçların doğrulanabilirliği, inanırlık, aktarılabirlik ve araştırmacının yetkinliği gibi terimlerden bahsedilmektedir (Krefting, 1991). İçerik analizlerini değerlendirmek için Lincoln ve Guba (1985) tarafından geliştirilen kriterler yaygın olarak kullanılmaktadır. Nicel araştırmalarda kullanılan bu kriterler geçerlik ve güvenirlikten ziyade inandırıcılığa (*trustworthiness*) dikkat çekmektedir. İnandırıcılık için kriterler, inanırlılık, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabirlik olmak üzere dört başlık altında toplanmıştır. Creswell'e (2003) göre bulguların doğruluğunu kontrol etmek için bu ölçütlerin bir ya da daha fazlasının açıklanması önerilmektedir.

Tablo 2.3. Nitel Araştırmaların İnandırıcılığı İçin Kullanılan Yöntemler
(Başkale, 2016: 24)

Faktör	Nitel Versiyon	Yöntemler
İç geçerlik	İnanılrlık: Sonuçlar inandırıcı mı?	Uzun süreli etkileşim Araştırmacı önyargılarını azaltma Üçgenleme
Dış Geçerlik	Aktarılabirlik: Sonuçlar diğr kişi ve durumlara aktarılabir mi?	Amaçlı örneklem Dahil etme/dışlama kriterleri Ortamın ayrıntılı tanıtımı Katılımcıların ayrıntılı tanıtımı
Güvenirlik	Güvenilebilirlik: Çalışma benzer koşullarda benzer katılımcılarla tekrarlandığında sonuçlar benzer mi?	Denetleme yolu Literatür Araştırma yöntemlerinin ayrıntılı tanıtımı Üçgenleme Başka bir araştırmacının süreç ve sonuçları incelemesi
Objektiflik	Onaylanabilirlik:Önyargılar azaltılarak objektiflik artırıldı mı?	Araştırmacı önyargılarını azaltma Üçgenleme

İnanılrlığı artırmak için uzun süreli etkileşim, katılımcı teyidi ve uzman incelemesi gibi yöntemler kullanılmaktadır (Holloway ve Wheeler, 1996). Bu araştırmanın nitel çalışması kapsamında bu yöntemler tercih edilmiştir.

Nitel bir çalışmada inanılrlığı sağlamanın en iyi yolu uzun *süreli etkileşimdir*. Araştırmanın yapıldığı ortam araştırmacının önyargılı tutumları kontrol altına almasını sağlar. Veri toplamak için ayrılan sürenin uzunluğu araştırmacının katılımcı grubun özelliklerini, kültürünü ve görüşlerini anlaması için imkan sunar. Bu çalışmada, nicel çalışmanın ölçek uygulaması, katılımcılarla odak görüşme öncesi tanışma amaçlı ve açık uçlu soru formlarının dağıtılması için üç kez aynı ortamda bulunulmuştur. Bu ortamda katılımcılar ve araştırmacı arasında gerçekleşen konuşmalar, karşılıklı güvene dayalı ve dostça ilişkinin kurulmasını sağlamıştır. Uzun süreli bu etkileşim, doğru ve eksiksiz yanıtlar alınması için zemin oluşturmuştur. (Başkale, 2016).

Katılımcı teyidi (doğrulaması), Lincoln ve Guba (1985) tarafından, inanılrlığı sağlamada en önemli teknik olarak görölmektedir. Araştırmacı, anlatıların ve bilgilerin güvenilirliğini doğrulayabilmek için katılımcıların yaptıkları açıklamaları ve verdikleri kişisel bilgileri onlara geri yönlendirmektedir (Creswell and Miller, 2000). Araştırmacılar katılımcıları son aşamaya dahil ederek, katılımcıların kendi yaptıkları açıklamalara, ifadelere yönelik yorumları isteyerek nitel çalışmanın güvenilirliğini sağlamaktadırlar (Creswell and Miller, 2000).

Bu araştırmada ise Erlandson, Harris, Skipper ve Allen'in (1993) katılımcı teyidini gerçekleştirmek için izledikleri yöntem kullanılmıştır. Buna göre, veri toplamanın hemen sonunda araştırmacı, topladığı verileri özetlemiş ve katılımcıdan bunların doğruluğuna ilişkin düşüncelerini belirtmeleri istemiş, odak görüşmenin bazı bölümlerinde katılımcıların açıklamalarını kısa bir şekilde özetlemiş ve görüşme sonunda eklemek istedikleri görüşleri, deneyimleri olup olmadığını sormuştur.

Uzman incelemesi, araştırma konusu hakkında genel bilgiye sahip ve nitel araştırma yöntemleri konusunda uzmanlaşmış kişilerden, yapılan araştırmayı çeşitli boyutlarıyla incelemesinin istenmesi inanılrlık konusunda alınabilecek önlemlerden bir diğeridir (Creswell, 2003). Bu çalışma kapsamında çalışma yöntemini bilen bir sosyal psikolog, araştırmanın desenine, toplanan verilere ve analize kadar olan bütün süreçlere eleştirel bir gözle bakmış, incelemiş ve araştırmacıya geri bildirimde bulunmuştur.

Güvenilebilirlik, üçgenleme, araştırmacı tarafından çakışan alanları ortadan kaldırarak, ortak temaları ve kategorileri bulmak için veriyi sıralamada yapılan sistematik bir süreçtir (Creswell and Miller, 2000). Bu süreçte, iki ya da daha fazla veri toplama yönteminin (örneğin, görüşmeler ve gözlemler) ya da iki ya da daha fazla veri kaynağının (farklı grup üyeleriyle görüşmeler) sonuçlarının karşılaştırılması yapılmaktadır. Böylece çalışma, tek bir durum veya veri noktası yerine kanıtların çoklu türlerine dayanır. (Creswell and Miller, 2000). Bu şekilde yöntemlerden birinin zayıf yönleri diğer yöntemin güçlü yönleriyle telafi edilebilir (Başkale, 2016). Bu çalışmada Denzin'nin (1978, ak.: Merriam, 2013) belirttiği üçgenleme türlerinden, veri kaynaklı ve yöntem üçgenlemesi yapılmıştır. Veri kaynaklı üçgenlemede amaç, çok amaçlı veri kaynaklarını kullanmaktır. Bu çalışmada, üç farklı okulda eğitim alan farklı sınıf seviyelerinde çocuklar ile

görüşmeler yaparak veri kaynaklı üçgenleme kullanılmıştır. Diğer bir güvenilirlik ölçütü olarak yöntem üçgenlemesi aşamasında ise, görüşme ve açık uçlu soru formları ve ölçek uygulaması ile veri toplamada çoklu yöntem kullanılmıştır.

Onaylanabilirlik veya denetleme yolu (tekniği), verilerin nasıl toplandığını ve kategorilerin nasıl oluşturulduğunu inceleme süresince kararların nasıl verildiğini detaylı şekilde ortaya koyma sürecidir (Merriam, 2013). Bu doğrultuda onaylanabilirlik için Holloway ve Wheeler'in (1996) yaptıkları araştırmada kullandıkları kriterler, bu çalışma kapsamında dikkate alınmıştır. Ham veriler, ses kayıt cihazı veriler saklanmıştır. Çalışma verileri ile çalışmanın bulgularına yer verilmiştir. Bulguların oluşumu, kategoriler, kodlar ve temalar açıklanmıştır. Çalışma süreci, yöntem, işlem, amacı ve hedefleri, beklentileri belirtilmiştir. Kullanılan ölçümlerin gerçekleşme aşamaları, pilot görüşmeler, odak görüşmeler açıklanmıştır. Bulgularda araştırmanın onaylanabilirliği için katılımcıların ifadelerine yer verilmiştir.

Aktarılabirlik, nicel çalışmalarda dış geçerlik için “genelleme” kavramı kullanılmakta olup, nitel araştırmalarda bunun karşılığı olarak “aktarılabirlik, uygunluk” kavramı kullanılmaktadır. Nitel araştırmalarda, araştırmacı, çoğunluk hakkındaki genel doğrunun ne olduğunu bulmak yerine dikkatli ve titiz biçimde özgün olanın derinliğini anlamaya çalışmaktadır (Merriam, 2013). Bunun içinde tek bir durum veya tesadüfi olmayan amaçlı örneklem seçilir. Bu çalışma için odak grup görüşmeleri katılımcıları amaçlı örneklem yöntemi seçilmiştir. Örnek seçiminin nasıl yapıldığı, katılımcı özellikleri ve ortam açıkça belirtilmiştir. Aktarılabirliğin kanıtlanması için Guba ve Lincoln (1982) belirlediği hususlara bu çalışmada yer verilmiştir. Bunlar, içerik hakkında yeterince bilgi verilmesine, yorum katmadan ve verinin doğasına sadık kalarak alıntılar yapılmasına araştırmacı tarafından dikkat edilmiştir.

2.3.3. İşlem

Bu bölümde araştırmayı oluşturan birinci ve ikinci çalışmanın işlemlerinden bahsedilecektir.

2.3.3.1. Birinci Çalışma: İşlem

Araştırmanın kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar için İstanbul Üniversitesi Etik Kurulu ve İl Milli Eğitim Bakanlığından gerekli izinler alınmıştır (Bkz.: EK-4, EK-5).

Ölçek geliştirme aşamasında; Öğretmenlerin görüşleri alınarak belirlenen ilkokul, ortaokul ve liseden seçilen öğrencilerle odak grup görüşmeleri yapılmıştır. İlkokuldaki çalışma, rehberlik servisinde 6 kişiden oluşan öğrenci grubu ile yapılmıştır. Görüşmeden on gün önce veli onam formları doldurulmak üzere öğrencilere verilmiştir. Görüşmenin yapılacağı gün veli onam formları teslim alınmıştır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilmiş görüşmede, araştırmacı öncelikli olarak kendini tanıtmış, daha sonra gerçekleştirilecek görüşmenin amacını açıklamıştır. Araştırmacı tarafından öğrencilere odak grup görüşmesinin tanımını ve dikkat edilmesi gereken hususlar okunmuştur. Öğrencilerin kimliklerinin gizli kalacağı ve gönüllülüğün esas alındığı belirtilmiştir. Öğrenciler onam formlarını doldurmuşlardır. Görüşmeden önce demografik bilgi formu verilmiştir.

Görüşme sırasında görüşülen kişilerin izinleri ile ses kaydı yapılmıştır. Bu görüşme yaklaşık 60 dakika sürmüştür. Görüşme sonunda çocuklara katılımları için teşekkür edilerek çikolata hediye edilmiştir. İkinci ve üçüncü odak grup görüşmeleri İmam Hatip Ortaokulun'da ve Anadolu Meslek Lisesi'nde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar, rehberlik servisinde 6 kişiden oluşan öğrenci grubu ile herkesin birbirini görebileceği yuvarlak masa oturma düzeninde yapılmıştır. Veli onam formları öğrencilere daha öncesinde verilmiş olup, görüşme zamanında bu formlar teslim alınmıştır. İlkokulda uygulanan benzer işlem ortaokul ve lise içinde uygulanmıştır. Bu görüşmelere 45-60 dakika sürmüştür.

Ölçeklerin pilot çalışması aşaması; grup görüşmelerinden sonra oluşturulan ölçeklerin (S.A.İ.H.M.Ö.) pilot çalışması toplam 60 devlet ortaokul, anadolu meslek

lisesi ve özel lise öğrencilerine uygulanmıştır. 60 öğrenci ölçekleri anlaşılabilirliği açısından değerlendirmeleri istenmiş olup düşük çıkan hikayeler araştırma danışmanı ile görüşülerek araştırmadan çıkarılmıştır. Ölçek pilot çalışmasından sonra hikayeler uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

Ölçek uygulama aşaması; araştırmanın ölçek uygulamasında araştırmacı Zeytinburnu ilçesindeki okulların Rehber öğretmenlerine ulaşarak, kendini tanıtmış ve araştırma hakkında bilgi vermiştir. Milli Eğitim Bakanlığından alınan izin yazısı uygulama yapılacak okullardaki okul müdürleriyle paylaşılmıştır. Okul rehber öğretmeni ile birlikte sınıflara giren araştırmacı ölçekleri öğrencilerin ders saatleri sırasında uygulamıştır. Öğrencilere uygulama ile ilgili gerekli yönergeler verildikten sonra kimliklerinin gizli kalacağı ve gönüllülüğün esas alındığı belirtilmiştir. Kalabalık gruba uygulama yapıldığı için rehber öğretmen tarafından “şahit onam formu” doldurulmuş ve imzalanmıştır. Öğrencilere kağıt kalem testi olan demografik bilgi formu, olumlu sosyal davranış eğilim ölçeği ve sosyal alan ihlal hikayeleri muhakeme ölçekleri uygulanmıştır. Oturumlar halinde gerçekleşen her bir uygulama ortalama 30 öğrencinin katılımıyla yaklaşık 40-45 dakika sürmüştür.

2.3.3.2. İkinci Çalışma: İşlem

Araştırmanın nitel aşamasında, nicel uygulamalar sonrası amaçlı örnekleme yöntemi ile belli ölçütler belirlenerek katılımcılar seçilmiştir. S.A.İ.H.M.Ö’ nin muhakeme düzeylerine göre (düşük, orta, yüksek) ve olumlu sosyal davranış eğilimlerine (kamusal eğilim yüksek, orta, düşük olan) göre ölçek uygulamalarının yapıldığı okullardan seçilen öğrencilerle odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Veli onam formları öğrencilere görüşme öncesinde verilmiş olup, görüşme zamanında bu formlar teslim alınmıştır. Lisede önce ölçek çalışması yapılmış olup, ölçütlere göre belirlenen öğrencilere görüşmeden bir hafta önce veli ve ergen onam formları (gönüllülük belgesi) dağıtılmıştır. Bir öğrenci o gün gelmediği için aynı ölçütlere uyan başka bir öğrenciye formlar verilmiştir. Okul rehber öğretmeni ile görüşme günü ve yeri görüşülmüştür. Odak grup görüşmesi Rehberlik servisinde bulunan görüşme odasında yapılmıştır. Okulların rehberlik servisinde gerçekleştirilen odak

grup görüşme öncesinde araştırmacı öncelikli olarak kendini tanıtmış, daha sonra gerçekleştirilecek görüşmenin amacını açıklamıştır. Araştırmacı tarafından öğrencilere odak grup görüşmesinin tanımını ve dikkat edilmesi gereken hususlar okunmuştur. Öğrencilerin kimliklerinin gizli kalacağı ve gönüllülüğün esas alındığı belirtilmiştir. Öğrenciler onam formlarını doldurmuşlardır. Görüşmeden önce demografik bilgi formu ve açık uçlu soru formu verilmiştir. Görüşme sırasında görüşülen kişilerin izinleri ile ses kaydı yapılmıştır. Bu görüşme yaklaşık 60 dakika sürmüştür. Görüşme sonunda öğrencilere katılımları için teşekkür edilerek çikolata hediye edilmiştir.

2.4. Veri Analizi

Birinci çalışmanın analizinde (nicel veri analizi), değişkenler arasındaki ilişkilerin tanımlanması nedeniyle betimsel araştırma türü olan ilişkisel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada öncelikle toplanan veriler istatistik paket programlarından SPSS 23 sürümü kullanılarak çözümlenmiştir.

Sosyo demografik özelliklere ve ölçek puanlarına ilişkin betimleyici istatistik analizleri yapılmıştır. Ergenlerin S.A.İ.H.M.Ö ölçeğindeki ahlaki ve sosyal uzlaşım alan ihlallerini içeren hikayelerdeki muhakeme toplam puanları (ahlaki alan toplam muhakeme puanı, sosyal uzlaşım alan toplam muhakeme puanı) ve bu hikaye türlerinden alınan muhakeme alt ölçek puanları (hazvericilik, onay görme, gereksinim yönelimi, kalıpyargısal, içselleştirme) ile olumlu sosyal davranışlar alt ölçek puanları (kamusal olumlu sosyal davranış, duygusal olumlu sosyal davranış, özgeci olumlu sosyal davranış, itaatkar olumlu sosyal davranış, gizli olumlu sosyal davranış) arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon katsayısı ile incelenmiştir.

İkinci çalışmanın analizinde, nicel verilerden yola çıkılarak, daha derinlemesine bilgi saptamak amacıyla odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Elde edilen yazı dökümleri betimleyici analiz türü olan içerik ve tematik analiz ile incelenmiştir. Odak grup görüşme tekniği ile elde edilen verilerin incelenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Cohen, Manion ve Morrison'a (2007) göre içerik analizi, yazılı bilgilerin temel içeriklerinin ve içerdikleri mesajların özetlenmesi ve

belirtilmesi işlemi olarak da tanımlanmaktadır. İçerik analizinin amacı birbirine benzeyen verileri, belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları anlaşılabilir bir düzene sokarak yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Tematik analiz, kullanılan bir diğer nitel analiz yöntemidir. Anlam ve içerik örüntülerini tanımlamak için tematik analiz kullanılmıştır (Hayes, 2010). Tematik analizin amacı, elde edilen verilerde araştırmanın hedefine uygun dikkat çeken temaları ortaya çıkarmaktır. Niteliksel veri içinde bazı örüntüler ve temalar açık bir şekilde veya ima edilen biçimde yer alabilmektedir. Aynı bağlam içinde aynı temalar farklı katılımcılar tarafından farklı şekillerde ifade edilebilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, birinci çalışma bulgularında, katılımcılara ölçekler uygulanmış ve bu ölçek puanları arasındaki ilişkinin analizlerine yer verilmiştir. İkinci çalışma bulgularında ise, nicel sonuçlardan yola çıkarak amaçlı olarak en iyi katılımcılar seçilmiş ve katılımcılardan oluşan odak grupların dış gruplara yönelik kalıpyargıları açıklarken sosyal alanlara (ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alan) ilişkin değerlendirmelerinin nitel karşılaştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

3.1. Birinci Çalışma Bulguları

Bu bölümde sosyo demografik özelliklere ve ölçek puanlarına ilişkin betimleyici istatistik analizlerinin sonuçları ve ahlaki muhakeme alt ölçekleri puanları ile olumlu sosyal davranış alt ölçekleri puanları arasındaki ilişkinin analiz bulgularına yer verilecektir.

3.1.1. Olumlu Sosyal Davranışlarda Yaş ve Cinsiyet Farklılıkları

Ortalamalar incelendiğinde ergenlerin en çok gizli ($M = 19,82$, $SS = 3,74$) sırasıyla duygusal ($M = 16,8$, $SS = 2,79$), özgeci ($M = 14,35$, $SS = 4,59$), kamusal ($M = 10,52$, $SS = 4,08$) ve itaatkar ($M = 8,66$, $SS = 1,54$) olumlu sosyal davranış sergiledikleri tespit edilmiştir. (Bkz.: Tablo 3.1.)

Tablo 3.1. Ergenlerin Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Olumlu Sosyal Davranış Türleri	N	Ort	SH	SS
Gizli Olumlu Sosyal Davranış	283	19,82	0,223	3,743
Duygusal Olumlu Sosyal Davranış	285	16,8	0,165	2,793
Özgeci Olumlu Sosyal Davranış	280	14,35	0,275	4,595
Kamusal Olumlu Sosyal Davranış	286	10,52	0,242	4,087
İtaatkar Olumlu Sosyal Davranış	297	8,66	0,09	1,548

Ergenlerin olumlu sosyal davranışlar eğilim ölçeğinden aldıkları puanların, ergenlerin cinsiyetine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t test sonucunda, sadece Kamusal Alt Ölçeği puanlarının cinsiyet grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur ($t(284)= 2,919, p<.05$). Erkek ergenlerin kızlara kıyasla daha fazla kamusal olumlu sosyal davranışlar sergilediği tespit edilmiştir. Tablo 3.2'deki ortalamalara baktığımızda, kızların gizli, duygusal, özgeci ve itaatkar olumlu sosyal davranış türlerini erkeklerden daha fazla sergiledikleri tespit edilmiştir. Ancak bu farklılık anlamlı bulunmamıştır. (Bkz. Tablo 3.2.)

Tablo 3.2. Ergenlerin Cinsiyetine Göre Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanların Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Olumlu Sosyal Davranış Türleri	Cinsiyet	N	Ort.	S.S
Gizli Olumlu Sosyal Davranış	Kız	180	19.87	3.65
	Erkek	102	19.74	3.92
Duygusal Olumlu Sosyal Davranış	Kız	183	16.95	2.79
	Erkek	101	16.52	2.80
Özgeci Olumlu Sosyal Davranış	Kız	179	14.73	4.71
	Erkek	100	13.72	4.32
Kamusal Olumlu Sosyal Davranış	Kız	182	9.99	3.95
	Erkek	103	11.36	4.09
İtaatkar Olumlu Sosyal Davranış	Kız	188	8.79	1.39
	Erkek	108	8.43	1.76

Ergenlerin olumlu sosyal davranış eğilim ölçeğinden aldıkları puanların, ergenlerin yaşına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bağımsız grup t test sonucunda, sadece Kamusal Alt Boyutu puanlarının yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur ($t(284)= -4,380, p<.05$). 14 yaşın altındaki ergenlerin sergiledikleri kamusal olumlu sosyal davranışlar 14 yaşın üstünde olanlara göre daha fazladır (Bkz. Tablo 3.3).

Tablo 3.3. Ergenlerin Yaşına Göre Kamusal Olumlu Sosyal Davranış Alt Ölçeğinden Aldıkları Puanların Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Olumlu Sosyal Davranış				
Türü	Yaş Seviyesi	N	Ort	SS
Kamusal	14 yaş ve			
	büyük	180	9,73	3,877
	14 yaştan			
	küçük	106	11,86	4,104

3.1.2. Ahlaki Muhakeme Boyutları ile Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkiler

Araştırmada ahlaki muhakemenin “hazvericilik, onay görme, gereksinim yönelimli, kalıpyargısal ve içselleştirilmiş” boyutlarının puanları, ahlaki yargı alanı ve sosyal uzlaşım alanı içeren hikayelere verilen cevaplara göre ayrı ayrı oluşturulmuştur:

1. Ahlaki yargı alanını içeren hazvericilik muhakemesi, ahlaki yargı alanı içeren onay görme muhakemesi gibi ve

2. Sosyal uzlaşım alanı içeren hazvericilik muhakemesi, sosyal uzlaşım alanı içeren onay görme muhakemesi şeklinde bulgular bu bölümde sunulacaktır.

Özgeci, kamusal, itaatkar, duygusal ve gizli olumlu sosyal davranışlar ile ahlaki yargı alanının içeren ahlaki muhakeme boyutları arasındaki ilişkileri görmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır (Bkz.: Tablo 3.4).

Tablo 3.4. Ahlaki Alan İçeren Muhakemeler Alt Ölçekleri ile Olumlu Sosyal Davranışların İlişkisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Ahlaki İhlal Alanı Muh.Top.	-										
2. Hazvericilik Muhakeme	.65**	-									
3. Onay Görme Muhakeme	.72**	.47**	-								
4. Gereksinim Yönelimli Muhakeme	.65**	.17**	.30**	-							
5. Kalıpyargısal Muhakeme	.76**	.31**	.42**	.42**	-						
6. İçselleş. Muhakeme	.71**	.24**	.32**	.46**	.51**	-					
7. Özgeci	-.35**	-.33**	-.42**	-.14*	-.20**	-.13*	-				
8. Kamusal	.34**	.35**	.45**	.11	.19**	.08	-.60	-			
9. Duygusal	.28**	.06	.18**	.19**	.29**	.28**	-.28	.25**	-		
10. İtaatkar	.09	-.05	.01	.06	.15**	.14*	-.01	.02	.35**	-	
11. Gizli	.12*	.05	-.05	.12*	.19**	.13*	.08	-.07	.19**	.26**	-

$N=300$ $p<.05$ * $p<.01$ **

Tablo 3.4'te görüldüğü gibi ahlaki ihlal alanı muhakeme ölçeğinden alınan toplam puanlar ile kamusal olumlu sosyal davranış arasında diğer davranış eğilimlerinden (duygusal, gizli) daha yüksek düzeyde olumlu yönde anlamlı bir ilişki

vardır ($r(280) = ,34$ $p < .01$). Ahlaki ihlal alanı muhakeme ölçeğinden alınan toplam puanlar ile özgeci ($r(280) = -,35$, $p < .01$) davranış arasında negatif yönde ilişki vardır. Ahlaki alan ihlal muhakeme toplam puanları arttıkça, özgeci davranış eğilimi azalmaktadır.

Hazvericilik muhakemesi ile özgeci davranış arasındaki ilişkinin anlaşılması için yapılan korelasyon analizi sonucunda, hazvericilik ($r(280) = -,33$, $p < .01$) muhakemesi ile özgeci olumlu sosyal davranış arasında negatif yönde bir ilişki vardır. Hazvericilik muhakemesi ölçeğinden alınan puanlar arttıkça, özgeci davranış eğilimi azalmaktadır.

Onay görme muhakemesi ($r(280) = ,45$, $p < .01$) ile kamusal olumlu sosyal davranış eğilimi arasında olumlu yönde anlamlı ilişki vardır. Onay görme muhakemesinden alınan puanlar arttıkça, kamusal olumlu sosyal davranış eğilimleri artmaktadır. Onay görme muhakemesi ($r(280) = -,42$, $p < .01$) ile özgeci olumlu sosyal davranış eğilimi arasında negatif bir yönde ilişki vardır. Bu sonuçlara göre onay görme muhakemesinin özgeci olumlu sosyal davranışla negatif yönde ilişkisi diğer muhakeme türlerinden daha yüksektir.

Kalıpyargısal muhakeme ($r(280) = -,20$, $p < .01$) ile özgeci olumlu sosyal arasında negatif yönde bir ilişki vardır. Kalıpyargısal muhakeme puanları arttıkça, özgeci davranış eğilimi azalmaktadır.

İçselleştirilmiş muhakeme ($r(280) = -,13$, $p < .05$) ile özgeci olumlu sosyal davranış arasında negatif yönde bir ilişki vardır. İçselleştirilmiş muhakeme puanı arttıkça özgeci olumlu sosyal davranış azalmaktadır.

Diğer bir korelasyon analizi, sosyal uzlaşımsal alanı içeren muhakeme boyutları ile özgeci, kamusal, itaatkar, duygusal ve gizli olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılmıştır (Bkz.: Tablo 3.5).

Tablo 3.5. Sosyal Uzlaşımsal Alan İhlali İçeren Muhakemeler Alt Ölçekleri ile Olumlu Sosyal Davranışların İlişkisini Anlamak Amacıyla Yapılan Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Sosyal Uzlaşımsal İhlal Alanı Muh.Top.	-										
2. Hazvericilik Muhakeme	.67**	-									
3. Onay Görme Muhakeme	.74**	.57**	-								
4. Gereksinim Yönelimli Muhakeme	.72**	.27**	.36**	-							
5. Kalıpyargısal Muhakeme	.77**	.29**	.43**	.50**	-						
6. İçselleş. Muhakeme	.74**	.25**	.34**	.56**	.59**	-					
7. Özgeci	-.38**	-.37**	-.41**	-.13*	-.23**	-.22**	-				
8. Kamusal	.33**	.37**	.43**	.11*	.17**	.10	-.60**	-			
9. Duygusal	.29**	.14**	.14**	.21**	.25**	.32**	-.28	.25**	-		
10. İtaatkar	.08	.00	-.03	.11*	.09	.15*	-.01	.02	.35**	-	
11. Gizli	.13*	.04	.01	.12*	.12*	.20	.08	-.07	.19**	.26**	-

$N=300$ $p<.05$ * $p<.01$ **

Sosyal uzlaşımsal ihlal alanı muhakeme ölçeğinden alınan toplam puanlar ile ile kamusal olumlu sosyal davranış arasında diğer davranış eğilimlerinden (duygusal,

gizli) daha yüksek düzeyde olumlu yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r(283) = ,33$ $p < .01$). Toplam muhakeme puanı ile itaatkar olumlu sosyal davranış arasında ilişki yoktur. Sosyal uzlaşımsal ihlal alanı muhakeme ölçeğinden alınan toplam puanlar ile özgeci ($r(283) = -,35$, $p < .01$) davranış arasında negatif yönde ilişki vardır.

Hazvericilik muhakemesi ($r(283) = -,37$, $p < .01$) ile özgeci olumlu sosyal davranış eğilimi arasında negatif ilişki vardır. Hazvericilik muhakemelerinden alınan puanlar attıkça, özgeci davranış eğilim puanı azalmaktadır.

Onay görme muhakemesi ($r(283) = ,11$ $p < .05$) ile kamusal olumlu sosyal davranış eğilimi arasında pozitif ilişki vardır. Onay görme muhakeme puanı arttıkça, ergenlerin kamusal olumlu sosyal davranış eğilimi artmaktadır. Onay görme muhakemesi ($r(283) = -,41$ $p < .01$) ile özgeci olumlu sosyal davranış arasında olumsuz yönde negatif ilişki vardır. Bu sonuca göre, onay görme muhakemesi arttıkça, özgeci olumlu sosyal davranış eğilimi azalmaktadır.

Kalıpyargısal muhakeme ($r(283) = -,23$, $p < .01$) ile özgeci olumlu sosyal davranış arasında negatif yönde ilişki vardır. Kalıpyargısal muhakeme arttıkça özgeci olumlu sosyal davranış eğilimi azalmaktadır.

İçselleştirilmiş muhakeme ($r(283) = -,22$, $p < .01$) ile özgeci olumlu sosyal davranış arasında negatif yönde ilişki vardır. İçselleştirilmiş muhakeme puanı arttıkça özgeci olumlu sosyal davranış eğilimi azalmaktadır.

3.2. İkinci Çalışma Sonuçları

Bu araştırmanın nitel basamağı zaman (veri toplama süreci her bir sahada iki hafta olmak üzere toplam bir buçuk ay sürmüştür), mekan (üç araştırma sahası İstanbul Avrupa Yakası'ndadır) ve üç farklı durumla (ölçeklerden üç farklı puan alan ve farklı okul türlerinde öğrenim gören ergenler) sınırlıdır. Bu nitel basamağa katılacak katılımcılara öncelikle demografik bilgileri de içeren açık uçlu soruları içeren form uygulanmıştır (Bkz.: EK-3). Gönüllülük esası ön koşul olarak ve belirlenen ölçütlere (sadece ahlaki alan ihlalleri içeren öykülere verilen cevaplardan alınan toplam puana göre belirlenen muhakeme düzeyleri ile sadece kamusal olumlu

sosyal davranış eğilim seviyeleri) göre seçilen katılımcılardan gruplar oluşturularak odak grup görüşmeleri yürütülmüştür.

3.2.1 Odak Grup Görüşmelerine İlişkin Nitel Analiz Sonuçları

Bu çalışmanın amaçlarından biri, ergenlerin dış grup olarak gördükleri grup üyelerine yönelik kalıpyargılarını açıklarken sosyal alanlara ilişkin değerlendirmelerini analiz etmektir. Bu amaçla katılımcıların dahil hissettikleri (iç grup) etnik kimlikleri, o kimliğe ait grup atıfları ile ötekilerini (dış grup), ötekilerine dair grup atıflarını tespit etmek amacıyla görüşme öncesi soruların olduğu form verilmiştir. (örn: Kendinzi hangi gruba ait hissediyorsunuz?, Ait hissettiğiniz gruptaki kişiler nasıl kişilerdir?, Okulda ya da sosyal çevrenizde hoşlanmadığınız ne tür kişiler var?, Nasıl kişiler bunlar?, Aşağıda gruplardan hangisine dahil olan biriyle komşu olmak istemezsiniz?).

Katılımcılar tarafından görüşme öncesi sorulan sorulara verilen yanıtlara, içerik analizi uygulanmıştır. Yanıtların analizi işleminde Fiske ve arkadaşlarının (2002) kalıpyargı içeriği modeli ile Stephan ve arkadaşlarının (2000) tehdit kaynakları boyutları temel alınarak kapalı kodlama yapılmıştır. Daha sonra odak grup görüşmeleri yapılmış olup, görüşmelerin yazı dökümlerine tematik analiz uygulanmıştır.

Bu bölümde görüşme öncesi sorulan soruların içerik analizi ve odak grup görüşmelerinin yazı dökümü yapılarak verilen cevaplara uygulanan tematik analize yer verilecektir.

3.2.1.1. Düşük Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcı Bilgileri ve Nitel Analiz Sonuçları

Nitel veri analizinden sonra katılımcılar belirlenmiş olup, araştırmacı odak grup görüşmeleri için araştırma sahaları olan okullara gitmiştir.

Araştırma sahalarının özellikleri; Devlet Ortaokulu, 1956- 1957 eğitim-öğretim yılında İstanbul'un Zeytinburnu ilçesinde faaliyete başlamıştır. Zeytinburnu'nun gelir dağılımındaki oranı düşünüldüğünde okulda aynı sosyo

ekonomik düzeyleri olan fakat farklı etnik kökenden gelen öğrencilerin eğitim gördüğü bir ortamdır. Ölçek uygulaması için öncelikli olarak okula gidilmiştir. Nicel veri analizinden sonra katılımcılar belirlenmiştir. Odak grup görüşmesinden 10 gün önce ergen ve veli onam formlarının verilmesi amacıyla okula gidilmiş olup, okul rehber öğretmeni ile görüşülmüştür. Rehber öğretmen ile birlikte görüşme saati ve yeri kararlaştırılmıştır. Veli onam ve ergen onam formları (gönüllülük belgesi) dağıtılmıştır. Görüşme günü bu formlar teslim alınmıştır. Görüşme günü öğrencilere demografik bilgi formu ve açık uçlu soru formu verilmiştir. Görüşme okul rehber öğretmenin görüşme yapmak için uygun olduğunu düşündüğü sessiz bir toplantı odasında yapılmıştır.

Katılımcılar hakkındaki bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmektedir (Bkz.: Tablo 3.6, Tablo 3.7, Tablo 3.8)

Tablo 3.6. Devlet Ortaokulu Odak Grup Katılımcı Seçim Ölçütü

Devlet Ortaokulu Katılımcı Seçimi Ölçütleri

- Ahlaki Alan İhlalleri İçeren Hikaye Muhakeme Ölçeği Puanları Düşük (Düşük Düzey Ahlaki Muhakeme)
- Kamusal Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Puanları Yüksek (Onay Görme Odaklı Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Yüksek)

Tablo 3.7. Düşük Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Ailelerinin Sosyo- Ekonomik Ve Eğitim Düzeyi

Ad	Anne Öğrenim Düzeyi/ Mesleği	Baba Öğrenim Düzeyi/ Mesleği	Çocuk sayısı	Sosyo-ekonomik Düzey Algısı
	İlkokul/			
Ayşe	Ev Hanımı	İlkokul/Tekstil	4	Orta
	Ortaokul/	Serbest		
Büşra	Ev Hanımı	Meslek	5	Orta
	Ortaokul/			
Ceren	Aşçı	İlkokul/Terzi	3	Orta
	İlkokul/	Ortaokul/		
Deniz	Ev Hanımı	Çalışmıyor	11	Orta

Devlet ortaokulunda öğrenim gören düşük düzey ahlaki muhakeme puanlarına sahip katılımcıların açık uçlu formlara verdikleri cevaplar içerik analizi ile kodlanmıştır. Kendilerini ait hissettikleri grupların özellikleri ve komşu olmak istemedikleri gruplar sorusunda kapalı kodlama yapılmıştır. Ait hissettikleri gruba atfettikleri özelliklerin kodlanması işleminde Fiske ve arkadaşlarının (2002) kalıpyargı içeriği modeli temel alınmıştır. Buna göre ait hissettikleri gruplara ilişkin kalıpyargılı inanışlar ve komşu olmak istemedikleri grupların özellikleri sevecenlik, yetkinlik ve tehdit kaynakları faktörleri (Stephan ve diğ. 2000; Hogg ve Vaughan, 2014) boyutlarında kodlanmıştır. Aşağıda katılımcı bilgileri ve içerik analizi sonuçları verilmiştir (Bkz.: Tablo 3.8, Tablo 3.9).

Tablo 3.8. Düşük Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Bilgileri

Adı	Doğum Yeri/ Memleket	Ait Hissettiği Etnik Köken
Ayşe	İstanbul/ Diyarbakır	Türk
Büşra	İstanbul/ Kırıkkale	Türk
Ceren	İstanbul/ Giresun	Türk
Deniz	İstanbul/ Mardin	Kürt

Tablo 3.9. Düşük Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Grup Atıfları İçerik Analizi

Kategoriler	Örnek
Olumlu Kalıpyargılar	
Sevecenlik Kalıpyargıları	<i>Yardımsever, saygılı, iyi, birlik uğruna yaşayan, bayrak uğruna yaşayan</i>
Yetkinlik Kalıpyargıları	<i>farklı*</i>
Olumsuz Kalıpyargı/ Dış Grupa ilişkin Tehdit Algısı	
Sevecenlik/Sembolik Tehdit	<i>Zararlı alışkanlıkları olan</i>

Katılımcıların yaş ortalaması 13'tür. 10 kardeşi olan bir katılımcı hariç ortalama çocuk sayısı dördür. Bütün katılımcılar toplum içerisinde kendilerini “orta” düzey sosyo ekonomik seviyeye ait görmektedir. Toplam dört katılımcının hepsi kızlardan oluşmaktadır. Etnik kökeni dikkate alarak değerlendirdiğimizde, katılımcılardan birisinin Kürt, üçünün Türk kökenli olduğu görülmektedir. Katılımcıların ait hissettikleri gruplara yönelik atıfları, olumlu kalıpyargılar ve sevecenlik boyutu temaları altında toplanmıştır. Katılımcıların komşu olmak istemedikleri grup olarak ifade ettikleri “zararlı alışkanlıkları olanlar” sembolik tehdit algısı ve olumsuz kalıpyargılar- düşük sevecenlik boyut temaları altında yer almıştır.

3.2.1.2. Orta Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcı Bilgileri ve Nitel Analiz Sonuçları

Araştırmanın ikinci okulu, Zeytinburnu ilçesinde muhafazakar/dindar okul olan İmam Hatip Ortaokulu'nda yürütülmüştür. Okul yaklaşık yedi yıldır eğitim alanında hizmet vermektedir. Din ağırlıklı derslerin okutulduğu ve kız erkek öğrencilerin ayrı sınıflarda eğitim gördükleri okuldur. Nicel çalışma sonucunda belli ölçütlere göre belirlenen öğrencilere görüşmeden bir hafta önce veli ve ergen onam formları (gönüllülük belgesi) dağıtılmıştır. Görüşmenin yapılacağı gün ve yeri okul rehber öğretmen ile kararlaştırılmıştır. Odak grup görüşmesi sessiz ve kullanılmayan bir sınıfta yapılmıştır.

Katılımcılar hakkındaki bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmektedir (Bkz.: Tablo 3.10, Tablo 3.11, Tablo 3.12).

Tablo 3.10. İmam Hatip Ortaokulu Odak Grup Katılımcı Seçim Ölçütü

İmam Hatip Ortaokulu Katılımcı Seçimi Ölçütleri

- Ahlaki Alan İhlalleri İçeren Hikaye Muhakeme Ölçeği Puanları Orta
(Orta Düzey Ahlaki Muhakeme)
- Kamusal Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Puanları Orta
(Onay Görme Odaklı Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Orta)

Tablo 3.11. Orta Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Ailelerinin Sosyo- Ekonomik Ve Eğitim Düzeyi

Ad	Anne Öğrenim Düzeyi/ Mesleği	Baba Öğrenim Düzeyi/ Mesleği	Çocuk sayısı	Sosyo-ekonomik Düzey Algısı
	İlkokul			
Aliye	/Ev Hanımı	İlkokul/Dönerci	4	Orta
	İlkokul			
Burak	/Ev Hanımı	Lise/Tekstil	4	Orta
	İlkokul			
Cem	/Ev Hanımı	İlkokul/Tekstil	3	Yüksek
Dilek	Lise/Ev Hanımı	İlkokul/Tekstil	3	Orta

Katılımcılardan üç tanesi toplum içerisinde kendilerini “orta” ve bir tanesi “yüksek” seviyede sosyo-ekonomik düzeye ait görmektedir. Din dersleri ağırlıklı eğitim gören katılımcıların seçiminde “ahlaki muhakeme düzeyleri ve kamusal olumlu sosyal davranış gösterme eğilimi” orta seviyede olma ölçütleri kullanılmıştır. Katılımcıların anneleri çalışmamakta, babaları ise beden gücüne dayanan mavi yakalı işçi grubundandır.

Aşağıda katılımcı bilgileri ve içerik analiz sonuçları verilmiştir (Bkz.: Tablo 3.12, Tablo 3.13).

Tablo 3.12. Orta Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Bilgileri

Adı	Doğum Yeri/ Memleket	Ait Hissettiği Etnik Köken
Aliye	İstanbul/ Siirt	Kürt
Burak	İstanbul/ Elazığ	Türk
Cem	İstanbul/ Yozgat	Türk
Dilek	İstanbul/ Adıyaman	Türk

Tablo 3.13. Orta Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Grup Atıfları İçerik Analizi

Kategoriler	Örnek
Olumlu Kalıpyargılar	
Sevecenlik Kalıpyargıları	<i>Yardımsever, iyi, saygılı, güvenilir, iyimser, kötü alışkanlıkları olmayan</i>
Yetkinlik Kalıpyargıları	<i>Özen gösteren</i>
Olumsuz Kalıpyargı/ Dış Grupa ilişkin Tehdit Algısı	
Sevecenlik/Sembolik Tehdit	<i>Zararlı alışkanlıkları olan, madde bağımlıları, kavgacı, yalan söyleyen</i>
Kültürel tehdit	<i>Farklı dil konuşan, farklı giyim tarzı olanlar</i>

Yaş ortalamaları 13 olan katılımcıların üçünün babası tekstil alanında çalışmaktadır. Ortalama çocuk sayısı dördür. Toplam dört katılımcının iki tanesi kız, iki tanesi erkek ergendir. Etnik köken olarak katılımcılardan birinin Kürt kökenli, diğerlerinin Türk kökenli olduğu görülmektedir. Bütün katılımcılar ait hissettikleri grupların özelliklerini tanımlarken sevecenlik boyutunda olumlu kalıpyargılarla ifade etmişlerdir. Katılımcıların komşu olmak istemedikleri grup olarak ifade ettikleri “zararlı alışkanlıkları olanlar, madde bağımlıları, kavgacı gruplar” düşük sevecenlik boyut, sembolik tehdit algısı ve olumsuz kalıpyargılar temaları altında yer almıştır. Farklı dil konuşan ve farklı giyim tarzı olanlar ise kültürel tehdit tema başlığı altında yer almıştır.

3.2.1.2. Yüksek Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcı Bilgileri ve Nitel Analiz Sonuçları

Zeytinburnu’da yer alan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi bu araştırmanın üçüncü okuludur. 1981- 1982 Eğitim öğretim yılında faaliyete başlayan okul 2014 yılında Çok Programlı Anadolu Lisesi, 2017 yılında 100. Yıl Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi olarak isim değiştirmiştir. Anadolu Lisesi ve Anadolu Meslek Lisesi olarak iki farklı okul türünü aynı anda barındırmaktadır. Anadolu Meslek Lisesi bölümünde; bilişim teknolojileri, muhasebe ve finans, büro yönetimi ve sekreterlik, ulaşım hizmetleri ve çocuk gelişimi bölümleri vardır.

Katılımcılar hakkındaki bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmektedir (Bkz.: Tablo 3.14, Tablo 3.15, Tablo 3.16).

Tablo 3.14. Lise Odak Grup Katılımcı Seçim Ölçütü

Lise Katılımcı Seçimi Ölçütleri

- Ahlaki Alan İhlalleri İçeren Hikaye Muhakeme Ölçeği Puanları Yüksek (Yüksek Düzey Ahlaki Muhakeme)
- Kamusal Olumlu Sosyal Davranış Eğilim Puanları Düşük (Onay Görme Odaklı Olumlu Sosyal Davranış Eğilimi Düşük)

Tablo 3.15. Yüksek Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Ailelerinin Sosyo- Ekonomik ve Eğitim Düzeyi

Ad	Anne Öğrenim Düzeyi/ Mesleği	Baba Öğrenim Düzeyi/ Mesleği	Çocuk sayısı	Sosyo- ekonomik Düzey Algısı
Aslı	İlkokul/ Ev Hanımı	Ortaokul/Tekstil	6	Orta
Beren	Ortaokul/ Ev Hanımı	Ortaokul/ Çalışmıyor	1	Orta
Cemre	Ortaokul/ Ev Hanımı	Ortaokul/Kuyumcu İmalatçısı	3	Orta
Didem	Ortaokul/ Ev Hanımı	Ortaokul/ Lise/Tekstil	3	Orta

Tablo 3.16. Yüksek Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Grup Atıfları İçerik Analizi

Kategoriler	Örnek
Olumlu Kalıpyargılar	
Sevecenlik Kalıpyargıları	<i>İyi, hoşgörü, sıcaklı, sevecen, yardımsever</i>
Yetkinlik Kalıpyargıları	<i>Savaşçı, tutumlu</i>
Olumsuz Kalıpyargı/ Dış Grupa ilişkin Tehdit Algısı	
Düşük Sevecenlik/Sembolik Tehdit	<i>Zararlı alışkanlıkları olan, madde bağımlıları, kavgacı, yalan söyleyen</i>

Tablo 3.17. Yüksek Düzey Ahlaki Muhakeme Puanına Sahip Katılımcıların Bilgileri

Adı	Doğum Yeri/ Memleket	Ait Hissettiği Etnik Köken
Aslı	İstanbul/ Batman	Türk
Beren	İstanbul	Türk
Cemre	İstanbul	Türk
Didem	İstanbul/ Malatya	Türk

Katılımcıların yaş ortalaması 15'tir. 6 kardeşi olan katılımcı hariç, ortalama çocuk sayısı üçtür. Bütün katılımcılar kendilerini “orta” düzey sosyo-ekonomik seviyeye ait görmektedir. Katılımcıların hepsi kızlardan oluşmaktadır. Etnik köken olarak bütün katılımcıların Türk kökenli olduğu görülmektedir. Katılımcıların ait hissettikleri Türk kimliğine yükledikleri özellikler olumlu kalıpyargıları içermektedir. Bu olumlu kalıpyargılar sevecenlik ve yetkinlik boyutunda kodlanmıştır. Katılımcıların komşu olmak istemedikleri grup olarak ifade ettikleri “zararlı alışkanlıkları olanlar, madde bağımlıları, kavgacı ve yalan söyleyenler” düşük sevecenlik boyut, sembolik tehdit algısı ve olumsuz kalıpyargılar temaları altında yer almıştır.

3.2.2. Odak Grup Görüşmelerinin Tematik Analizi

Analiz sonucunda belirlenen temalar, sorulan sorular bağlamında açıklanmıştır. Bu bölümde kişisel ve toplumsal açıdan deneyimler, temas ve dış grupla ilişkiler temalarının açıklamalarına yer verilecektir.

3.2.2.1. Kişisel ve Toplumsal Açıdan Deneyimler

Odak grup görüşmesinde, katılımcılar büyürken başka sosyal gruplarla temas ettikleri ortamları ve bu gruplara ilişkin farklı buldukları özellikleri değerlendirmişlerdir.

“Kürtlerin yaşamları hep beraber yaşıyorlar, hep beraber yaşamayı seviyorlar. Bildiğim kadarıyla. Kürtlerin, çok değişik yaşamları var. Afganların da. Yemekleri çok değişik.” Büşra, Düşük düzey ahlaki muhakeme-Yüksek kamusal OSD puana sahip katılımcı.

“Şu an oturduğumuz en alt katta Suriyeliler var... iyi kötü değiller bir zararları da yok. Bize olmayan kıyafetleri vs. bize olmayan eşyaları onlara gönderiyoruz.” Aliye, Orta düzey ahlaki muhakeme-Orta kamusal OSD puana sahip katılımcı.

“Yani mesela alkol kullanan vardı, sigaraya bağımlı olan vardı o yüzden şu an uzaklaştım hepsinden.” Didem, Yüksek düzey ahlaki muhakeme-Düşük kamusal OSD puana sahip katılımcı.

Düşük düzey ahlaki muhakeme ve yüksek kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış eğilim puanına sahip katılımcıların, bahsettikleri sosyal gruplar “Kürtler, Afganlar, Suriyeliler”dir. Katılımcıların temas ettikleri grupların yaşam tarzlarını ilişkin, yemek kültürlerini ve konuştukları dilleri farklı bulduklarını ifade etmişlerdir.

Orta düzey ahlaki muhakeme ve orta kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış eğilim puanına sahip katılımcılar da yaşadıkları ortamda farklı etnik gruplarla karşılaştıklarını söylemişlerdir. Odak grup görüşmesinde bahsedilen etnik gruplar; “Suriyeli, Yunanistanlı, Kazak, Arap”tır.

Odak grup görüşmelerinde yüksek düzey ahlaki muhakeme ve düşük kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış eğilim puanına sahip katılımcılar ise yaşadıkları

çevrede farklı gördükleri grupların “kötü alışkanlığı olan insanlar”, “Çinli”, “Kazakistanlı”, “Kürt”, ”Suriyeli” olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar etnik gruplar dışında zararlı madde kullanan grupları da farklı gördüklerini belirten açıklamalarda bulunmuşlardır. Katılımcılar farklı etnik gruplarının Türkçe konuşmalarını onlarla iletişim kurmada, iyi anlaşmada kolaylaştırıcı bir etken olduğunu söylemişlerdir.

Farklı okullarda okuyan katılımcılar yaşadıkları çevrede en çok Suriye ve Kürtler ile karşılaşmaktadırlar. Ortaokullardaki katılımcılar farklı gördükleri grupların ortak özelliği, farklı etnik kökene sahip dış gruplar olurken, lise katılımcıları madde bağımlılığı olanları dış grup olarak görmektedirler.

Toplumun bu gruplara yönelik tutumlarında, katılımcılar farklı etnik gruplara yönelik olumsuz bir bakışın olduğuna ilişkin benzer görüşleri vardır.

“Mesela günümüzde kiralarda mesela türk akraba olsun, tanıdığı bi türk olsun ona uygun maaliyette ev verirken, bir tane Suriyeli aşağı komşumuz bin liraya kira verdiğine Suriyeliye 1250 ye veriyor mesela. Aslında bu yanlış bir şey çünkü bir şekilde üstümüzde Afganlar oturuyor ayırım yapmadan yemek falan gönderiyorlar o şekilde. İnsanlar ayırım yapıpta onları dışlaması çok kötü bir şey.” Ayşe, Düşük düzey ahlaki muhakeme-Yüksek kamusal OSD puana sahip katılımcı.

“yani hocam fazla iyi bakmıyorlar hal ve hareketlerine... Türklerden farklı davranıyor bazıları saygısızca... sokakta duyarlı olmuyorlar... hareketlerinden dolayı fazla sıcak bakmıyorlar.” Cem, Orta düzey ahlaki muhakeme-Orta kamusal OSD puana sahip katılımcı.

“Yani bakmıyorlar, madde kullanıyor diye değişik bakıyorlar. Tamam kendi seçimi kullanması ama ne yaşadığını bilemezsin düşünmüyorlar, kötü...Yani madde kullananlar kendi seçimi ama yolda bazı dilenciler görüyorlar onlara acıyorlar bu açıdan.” Aslı, Yüksek düzey ahlaki muhakeme-Düşük kamusal OSD puana sahip katılımcı.

Düşük düzey ahlaki muhakeme ve yüksek kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış eğilim puanına sahip katılımcılar, toplumun, farklı etnik gruplardan ekonomik fayda sağlama amaçları olduğundan bahseden örnekler sunmuşlardır.

Orta düzey ahlaki muhakeme ve orta kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış eğilim puanına sahip katılımcılar farklı etnik grupları toplumun sevimli veya yetenekli olarak görmediklerini söylemişlerdir. Belirli bir etnik gruba ilişkin kalıpyargılardan daha fazla söz edilmiştir. Bu kalıpyargılar; milliyetçi olmamaları, duyarlı olmamaları, çevreyi temiz tutmamaları şeklindedir.

Odak grup görüşmelerinde yüksek düzey ahlaki muhakeme ve düşük kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış eğilim puanına sahip katılımcılar ise toplumun sosyal düzene ve kurallara uymayan gruplara kızdığını, dışladığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar madde kullananları da toplumun onaylamadığını dile getirmişlerdir.

Bütün okullardaki katılımcılar, toplumun dış gruplara bakışı ile ilgili ifadelerinde olumsuz kalıpyargılar ve ayrımcı davranış örneklerinden bahsetmişlerdir.

3.2.2.2.Temas

Genel olarak katılımcılar sosyal gruplarla karşılaşma deneyimleriyle birlikte gruplara olan fikirlerinde değişimlerin olumlu olduğunu ifade etmişlerdir.

“evet ırk olarak. Araplar mesela yoldan geçerken saygılılar onlara bir şey diyemem, saygılı oldukları için” Deniz, Düşük düzey ahlaki muhakeme-Yüksek kamusal puana sahip katılımcı.

“Kötü düşünüyordum hocam böyle bize hiç anlayış vermeden anlayış göstermeden önyargılı davranıpta iyi yöne çıkarmadıklarını düşünecektim beklediğim gibi çıkmadı daha iyi çıktılar yani... daha çok dost canlısı geldi hocam, tanımadan tanıdığımızda. Ona göre daha iyi hocam Aliye arkadaşımızın dediği gibi hocam, arkadaşlarla oyun oynayabiliyoruz hocam.” Burak, Orta düzey ahlaki muhakeme-Orta kamusal OSD puana sahip katılımcı.

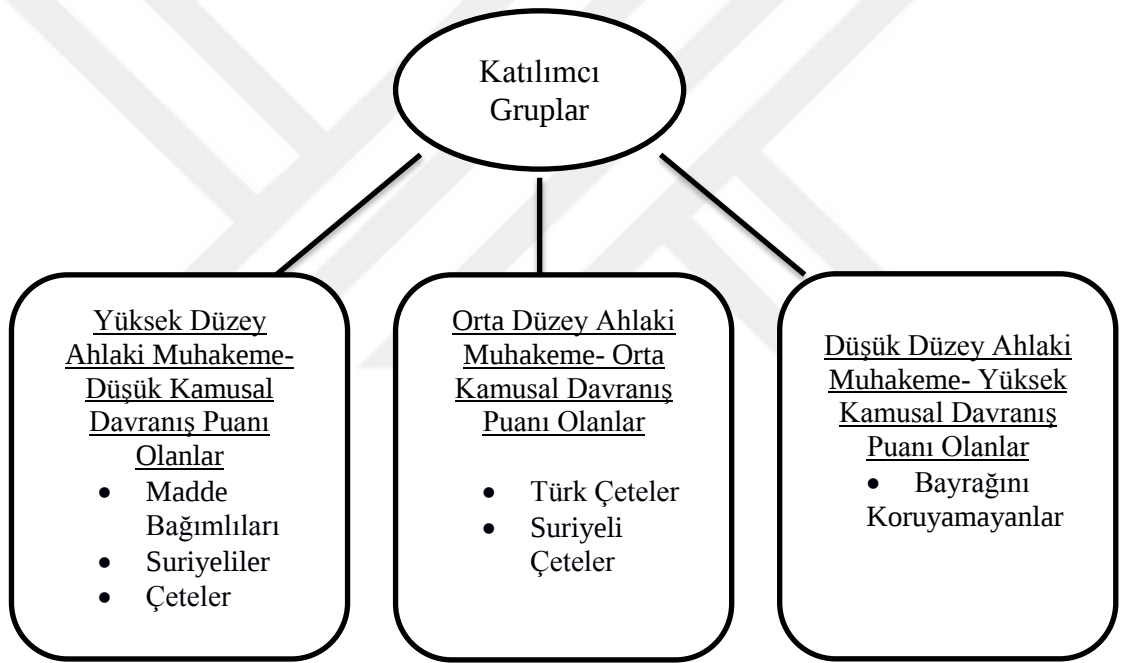
*“Yani olumlu olumsuz etkilemedi çünkü kendi seçimleri onlar istemeyeceklerse yapmayacaklar yani böyle.”*Beren, Yüksek düzey ahlaki muhakeme-Düşük kamusal OSD puana sahip katılımcı.

Düşük düzey ve orta düzey ahlaki muhakeme puanına sahip katılımcılar, gruplara ilişkin fikirlerinde olumlu yönde değişim veya daha öncesinden olumlu bir algı olduğunu söylemişlerdir. Yüksek düzey ahlaki muhakeme düzeyine sahip

katılımcılar ise farklı gruplarla karşılaşmadan önce olumsuz düşüncelere sahip olmadıkları için, karşılaşmadan sonra fikirlerinde herhangi bir değişiklik yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

3.2.2.3. Dış Gruplarla İlişkiler

Aşağıda katılımcıların Türkiye’de tehdit olarak algılanan gruplar Şekil 3.1’de gösterilmiştir.

Şekil 3.1. Görüşmelerde Türkiye’de Tehdit Olarak Düşünülen Gruplar

Odak grup görüşmelerinde yüksek düzey ahlaki muhakeme ve düşük kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış eğilim puanına sahip katılımcılar, toplumda tehdit olarak görülen gruplar olarak farklı etnik gruptan olanları, madde bağımlıları, aynı zamanda toplumsal düzene uymayan ve şiddet kullanan mafyaları belirtmişlerdir. Düşük düzey ahlaki muhakeme ve yüksek kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış eğilim puanına sahip katılımcılardan biri bu soruya yönelik yanıt vermiş, diğer üç katılımcı herhangi bir fikir sunmamışlardır. Söz hakkı alan katılımcı, tehdit olarak savaşta milliyetçi olmayan grupların olduğunu ifade etmiştir Orta düzey ahlaki muhakeme ve orta kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış

eğilim puanına sahip katılımcılar, Türkiye’de tehdit olarak görülen grupları farklı etnik gruptan olan ve aynı zamanda toplumsal düzene uymayan davranışlarda bulunanlar olarak dile getirmişlerdir

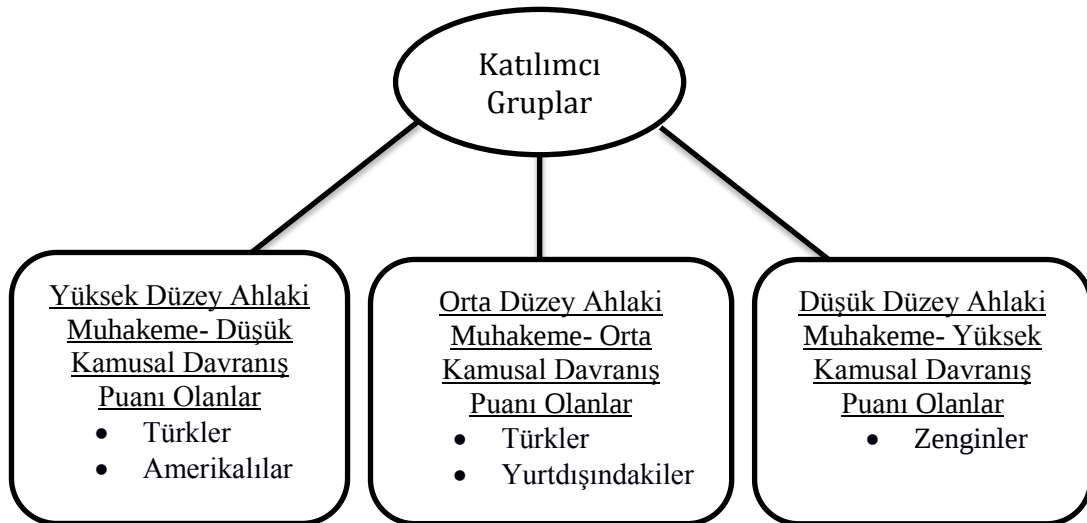
“Daha çok mafyadan falan korkuyorlar para şeyleri o yüzden.” Didem, Yüksek düzey ahlaki muhakeme-Düşük kamusal OSD puana sahip katılımcı.

“Evet mesela Afrin bizimle birlikte çatışan kişiler arasında Türklerde vardır başka ırklara sahip kişilerde vardır. Ama onların aksine bizim Afrin’e giden askerlerimiz gibi onların da orda bulunmalarının yerine karşı cepheye bulunup bize savaş açıyorlar bu çok kötü bir durum. Mesela terör saldırıları da aynı şekilde , aynı ülkede bulunmalarına rağmen gidipte kardeşlerine kendi ülkesinde bulunan kişilere çatışma başlatıyor.” Ayşe- Düşük düzey ahlaki muhakeme-Yüksek kamusal OSD puana sahip katılımcı.

“Türkler... her dakika kavgacılar hocam erkekleri... bahçede... Hem de çocuk. Bu okulda oldu hem de.” Aliye, Orta düzey ahlaki muhakeme-Orta kamusal OSD puana sahip katılımcı.

Devlet okulundaki katılımcı miliyetçilik söylemi üzerinde tehdit algılanan grupların özelliklerini ifade etmiştir. Diğer okullardaki katılımcılar tarafından toplumsal düzene aykırı davranan, “mafya ve çeteler” tehdit olarak algılanan grupların başında gelmektedir (Bkz.: Şekil 3.1).

Katılımcılar odak görüşmelerde Türkiye’de en rahat olan ve en çok ezildiğini düşündükleri grupları belirtmişlerdir.

Şekil 3.2. Görüşmelerde Türkiye’de Rahat Olduğu Düşünülen Gruplar

“Tamam biziz en rahat olan, ama Suriyelilerde pek eziliyor. Ama başka bir yerden gelen insanlar bizden daha üstün görünüyor... Amerikadan , ya da yabancı ülkelerden öyle yerlerden gelenler bizden daha üstün tutuluyor... yani bilim insanı olarak bile Türkiye’de Türklerden çok yabancı var.” Aslı, Yüksek düzey ahlaki muhakeme-Düşük kamusal puana sahip katılımcı.

“Bence de en rahat olan zenginler en ezilen Suriyeliler hocam” Dilek, Orta düzey ahlaki muhakeme-Orta kamusal puana sahip katılımcı.

*“Bence Türkiyedekilerin rahat olduğunu sanmıyorum, Yurtdışındakiler daha rahat”.... Ablamla dışarı çıktığım zaman bütün erkeklerin bakması çok saçma bence yani inssan rahatsız oluyor rahat yürüyemiyor özgür olamıyor.”*Ceren, Düşük düzey ahlaki muhakeme-Yüksek kamusal puana sahip katılımcı.

Bütün katılımcılar Türkiye’de en rahat olan gruplar olarak “Türkleri ve Yabancıları” çoğunlukla dile getirmişlerdir (Bkz.: Şekil 3.2).

Yüksek düzey ahlaki muhakeme ve düşük kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış eğilim puanına sahip katılımcılar, Türkiye’de en rahat olan gruplar olarak “Türkleri ve Yabancıları” dile getirmişlerdir. Orta düzey ahlaki muhakeme puanına sahip katılımcılar ise Türkiye’deki en rahat grupların “Zenginler” olduğunu ifade etmişlerdir (Bkz.: Şekil 3.2.).

*“En rahat olan Türkler. Türklerde bir yerde ezilebiliyor.”*Beren, Yüksek düzey ahlaki muhakeme-Düşük kamusal OSD puana sahip katılımcı.

*“Hocam en düşük olanlar fakirler hocam kimsesizler yoksullar hocam.”*Burak- Orta düzey ahlaki muhakeme-Orta kamusal OSD puana sahip katılımcı.

“En rahat olan grup Türkler çünkü (anlaşılmadı) en ezilen grup Suriyeliler eziyoruz savaştan kaçmışlar yardım etmemiz gerekse de bazı Türkler eziyor.” Büşra, Düşük düzey ahlaki muhakeme-Yüksek kamusal OSD puana sahip katılımcı.

Yüksek düzey ahlaki muhakeme ve düşük kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış eğilim puanına sahip katılımcılardan en ezilen grupların “, Suriyeliler,

Kazaklar, Araplar, Türkler” olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar Türklerin hem rahat grupta hem de ezilen grupta olduklarını ifade etmiştir. Orta düzey ahlaki muhakeme ve orta kamusal (onay odaklı) olumlu sosyal davranış eğilim puanına sahip katılımcılar ise, en ezilen gruplar olarak “Fakirler, Kimsesizler, Suriyeliler” olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar en ezilen ve en rahat grupları etnik grupların yanında gelir seviyesine göre sınıflandırmışlardır.

Bir sonraki bölümde katılımcıların odak grup görüşmeleri ve açık uçlu forma verdikleri cevapların tematik analizi sonucunda beliren temaların açıklamalarından bahsedilecektir.

3.2.3. Beliren Temaların Sosyal Alan Kuramı Açısından Analizi

Bu bölümde odak grup görüşmeleri ve açık uçlu soru formuna verilen cevapların tematik analizi sonucu belirlenen temalara yer verilecektir. Odak grup görüşmeleri ve açık uçlu soru dökümanlarının analizi sonucu şu temalar ortak çıkmıştır: İç gruba yönelik olumlu kalıpyargılar ve dış gruplarla ilişkilerde tehdit algısı. Açık uçlu soru formundan farklı olarak katılımcıların görüşmelerde paylaştıkları deneyimlerden ortaya çıkan temalar ise; kalıpyargı ve önyargıların sosyal uzlaşım ihlalleri vurgulanarak belirginleşmesi; dış grup ilişkilerinde kültürel farklılıklar; kalıpyargısal ifadelerin sosyal alan ihlallerinde kullanılması; temas sonrası ilişkilerde bireysel değişimdir. Aşağıdaki bölümlerde bu temaların her biri ayrıntılı olarak sunulacaktır.

3.2.3.1. İç Gruba Yönelik Olumlu Kalıpyargılar

Katılımcılar, kendilerini ait hissettikleri etnik grubu olumlu özellikler ile tariflemişlerdir. Bu özellikler olumlu sıfatlar olup, katılımcıların çoğunluğu benzer sıfatlardan bahsetmişlerdir.

Katılımcıların çoğunluğunun ait hissettikleri etnik/milli grup Türk olmakla birlikte Kürt katılımcılar da mevcuttur. Çalışma sahası olarak seçilen Zeytinburnu son yıllarda büyük oranda göç alan ve değişik etnik kimliğe sahip bireylerin yaşadığı

ilçedir. Türk ve Kürt olan katılımcılar, kendi etnik grubundaki kişileri; iyi, yardımsever, saygılı, güvenilir, sıcakkanlı, sevecen kalıpyargıları ile anlatmışlardır. Türk katılımcılar, Türklerde beğendikleri özellikleri, savaşçı, birbirine kenetlenmiş ve bayrağı uğruna yaşamak olarak belirtmiştir. Dolayısıyla milliyetçi söylem bu yaş grubundaki ergenlerin yaşantılarında önemli bir yere sahiptir. Özellikle yüksek düzey ahlaki muhakeme ve düşük kamusal OSD puanına sahip olan lisede okuyan bu katılımcılar, milliyetçi kimlik üzerinden Türk kimliklerini inşa etmişlerdir. (örn. savaşçı) Benzer şekilde düşük düzey ahlaki muhakeme puanı ve yüksek kamusal OSD puanına sahip katılımcılar gibi iç grup özelliklerini, birlik ve bayrak uğruna yaşayanlar olarak belirtmişlerdir Düşük ve yüksek ahlaki muhakeme puanına sahip katılımcılar iç grup atıflarını genelde milliyetçi söylem düzleminde belirtmişlerdir. Sosyal alan kuramının, sosyal alanları değerlendirmede bağlam ve kültüre yaptığı vurgu (Turiel, 2002) dikkate alındığında, milliyetçilik söyleminin toplulukçu kültürlerde sosyal uyumu, görev ve bağlılık gibi normları işaret etmektedir. Bu analizde, uzlaşımsal alan öncelenmiştir ve grup normlarına dair ergenler atıflarda bulunmuşlardır.

Orta düzey ahlaki muhakeme ve kamusal OSD puanına sahip katılımcılar, kendi etnik grup üyelerinin, yardımsever, iyi saygılı, güvenilir, iyimser, kötü alışkanlıkları olmayan özelliklerinin olduğunu belirtmişlerdir.

Sonuç olarak katılımcılar etnik gruplarına atfettikleri olumlu kalıpyargılar ile kendi gruplarına belli bir değer ve anlam yükleme ihtiyacı içindedirler. Böylece, üyesi oldukları etnik gruplarını yücelten katılımcılar, iç gruplarını merkeze alma yönelimine sahip olabilmektedirler.

3.2.3.2. Dış Gruplarla İlişkilerde Tehdit Algısı

Katılımcıların çoğunluğu zararlı alışkanlıkları olan insanlarla komşu olmak istemediklerini belirtmişlerdir. Toplumun zararlı alışkanlıkları olan kişileri dışladığına yönelik katılımcıların ortak bir anlayışı vardır. Dışlama, grupla özdeşleşmeyen, zararlı kabul edilen unsurların çeşitli yöntemlerle elenmesi ya da ötelenmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla katılımcılar, zararlı alışkanlıkları olan

kişileri ötekileştiren bir söylem içinden etiketlemişlerdir. Farklı olarak, lise de öğrenim gören katılımcılar, madde kullanımının kişisel bir tercih olduğunu belirtmişler ve bilgiyi kişisel alan açısından anlamlandırmışlardır. Aynı katılımcılar ifadelerinde, bu gruba yönelik ayrımcılık yapmadıklarını belirtmişlerdir.

Düşük düzey ahlaki muhakeme ve yüksek kamusal davranış puanına sahip katılımcılar ile bu alanlarda orta düzey puanlara sahip katılımcılar, madde bağımlıları olan kişilerin toplum tarafından dışlandığı ve sevilmediğini söylemişlerdir.

Yüksek düzey ahlaki muhakeme puanına sahip katılımcıların, madde kullanımı ile ilgili bir sosyal olayda kişisel alan değerlendirmelerde bulunmuşlar ve sosyal alan kuramına göre kültürel yönelimlerin kişisel alan yorumlamalarının çeşitlenmesinde etkisi olduğu görülmüştür. Bundan dolayı, Türkiye’de özerk benlik ve bireyci kültür yönelimlerinin etkisindeki yüksek muhakeme düzeyindeki ergenler, kişisel alanlar (kişisel tercihler) içinden olayları değerlendirmişlerdir.

Özetle zararlı alışkanlıkları olanlar, toplumsal normalin dışında ve farklı görülen bir grup olarak bu çalışmadaki ergenlerin ötekileri olmuştur. Bu duruma olan yaklaşım, katılımcıların bu gruplarla temas etmeleri ve bu gruptaki kişilerle yaşadıkları deneyimlere göre değişiklik göstermiştir. Katılımcıların (yüksek ahlaki muhakeme puanı içindikiler) bir kısmı, bu grupların zararlı alışkanlıklarını kişisel tercih olarak yorumlamış, bu grubun ahlaki olmayan eylem tercihini seçmenin “hak” olduğunu belirtmiştir.

3.2.3.3. Kalıpyargı ve Önyargıların, Sosyal Uzlaşım İhalleri Vurgulanarak Belirginleşmesi

Sosyal uzlaşım alan, bireylerin sosyal sistemlerdeki etkileşimlerini ve ilişkisini düzenleyen bağlamsal olarak göreceli, paylaşılan kurallar ve normlar olarak tanımlanmıştır. Katılımcıların çoğu ifadelerinde, dış grubun (Suriyeli) çevreyi temiz tutmama, sokakta duyarlı olmama gibi uzlaşım kuralları ihlal ettiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar kalıpyargıları açıklarken sosyal uzlaşım alan ihlallerini yorumlamışlar ve kullanmışlardır (örn.çevreye duyarsızlıklarından..çevreyi temiz tutmuyorlar..). Kalıpyargılar gruplarla bağlantılı ve hakim fikirlerdir. Dolayısıyla

sosyal sistemi, düzeni, normları devam ettirmek için hedefe uygun hareket etmeyenlere yönelik kalıpyargılar ifade edilmiştir. Dış gruplara (Suriye) yönelik bu kalıpyargılar “çevreye duyarsız, temiz olmayan, duyarlı olmayan, kalabalık dolaşan” şeklindedir. Orta düzey ahlaki muhakeme ve orta kamusal OSD puanına sahip grubun katılımcıları, kalıpyargıları açıklarken sosyal uzlaşım alanları değerlendirmişlerdir. Çünkü ergenler için toplumda uyulması gereken kurallar, grup normları ve grup hedefleri önemli olmaktadır. Sosyal uzlaşım alanındaki kurallar, grubun düzgün işlemesi için gerekli görülmektedir.

Bununla birlikte, toplumsal hayatta uyumlu olmadıklarına ilişkin, paylaşımlarda bulunan orta düzey ahlaki muhakeme puanına sahip grubun katılımcısı, dış grubu iç grup ile karşılaştırmıştır. Böylece dış gruba yönelik olumsuz tutum yani önyargı belirginleşmiştir. Bu sonuçlara ilişkin çıkarımlar tartışma bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

3.2.3.4. Dış Grupla İlişkilerde Kültürel Farklılıklar

Düşük düzey ahlaki muhakeme ve yüksek OSD puanına sahip katılımcılar dış grupların (Kürt, Suriye ve Afgan uyruklu) yaşam şekillerinin, yemeklerinin ve dillerinin farklı olduğundan bahsetmişlerdir. Böylece uzlaşım kurallarının farklılığında kültürün rolü önemlidir. Katılımcılar, etnik grupların özellikle dillerinin farklı olmalarını, gruplararası ilişkilerde anlaşamama gibi iletişim sorunlarının nedeni olarak görmüşlerdir.

Ayrıca düşük düzey muhakeme ve yüksek kamusal OSD puanına sahip katılımcıların deneyimlerinde dış gruplarla ilgili kullandıkları bazı kalıpyargılar toplulukçu kültürlerin normlarına dahil olan sosyal uzlaşımlar, pratikler ile ilişkili olduğu görülmüştür. Toplulukçu kültürlerde “kalabalık şekilde dolaşma, kalabalık yaşama, sokakta (kapı önünde) oturma” uzlaşılan kural, normlar olarak sosyal uzlaşım alanında kabul görmektedir. Dış gruplar için normal sosyal yaşam pratiklerine dahil olan bir olay, katılımcılar için kendi kültür ve sosyal bağlamlarına göre kabul edilmeyen ve sosyal uzlaşım alan ihlali olarak ifade edilmiştir. Bu

katılımcı ifadesinde olduğu gibi, sosyal alan kuramına göre kültürel uygulamalardaki farklılıklar sosyal uzlaşımsal alan açıklamalarında çeşitliliğe neden olmaktadır.

Ayrıca bu katılımcıların kamusal davranış eğilimlerinin yüksek olduğu, yani onay görme etkisine daha fazla açık olmaları nedeni ile otoritenin etkisinin olduğu sosyal uzlaşımsal alanı içeren açıklamalarda bulunmayı tercih etmiş olabilecekleri düşünülmektedir.

Dil konusunda uyum sağlayamayan dış grup üyelerine yönelik, katılımcıların olumsuz duygular taşımasına neden olmuştur. Bu tutumun önyargı haline dönüşmesi olasılığı yüksektir (örn. Kürtçe konuşuyorlar, ben anlamıyorum ve ona kızıyorum).

3.2.3.5. Kalıpyargı Ve Önyargıların, Ahlaki İhlaller Vurgulanarak Belirginleştirilmesi

Orta düzey ahlaki muhakeme ve orta kamusal OSD puanına sahip katılımcılar kendilerinden farklı gördükleri birey ya da grupların ahlaki ihlalleri içeren eylemleri yapmalarından dolayı tehdit unsuru olarak görmüştür. (Örn. Gasp etme). Katılımcılar tarafından ahlaki eylemler daha ciddi davranışlar olarak değerlendirilmiştir (örn. Zorla suç işleyenler.. gelmesinler..) Dolayısıyla ahlaki yargıların eylemlerin diğerleri için doğuracağı sonuçlarla ilgili olduğu görülmüştür. Dış grubun, başkalarının zararı veya refahı, adalet ve haklarına yönelik gerçekleştirilen eylemler, katılımcılar tarafından ahlaki yargı alanı olarak düşünülmüştür.

Orta düzey ahlaki muhakeme ve orta kamusal OSD puanına sahip grubun katılımcısı tarafından, ahlaki sorun olarak algılanan dış grup üyeleri tehdit edici unsur olarak ifade edilmiştir. Katılımcılar dış grup üyelerinin maddi kaynakları üzerinde tehdit oluşturdıklarına ilişkin korku duyduklarını belirtmişlerdir. Bu durumlar gruplararası teması ve gruplararası ilişkiyi azaltan ciddi olaylar olarak görülmüştür. Dolayısıyla, katılımcılar, dış gruplarla ilgili bu olaylara ahlaki alanı içerecek şekilde ele alıp, sosyal alan kuramına göre zarar verme ve kaynakların eşit dağıtımına yönelik açıklamalara benzer değerlendirmeleri tercih ettikleri görülmüştür.

3.2.3.6. Temas Sonrası İlişkilerde Bireysel Değişim

Katılımcıların çoğu, farklı gördükleri gruplardan olan bireylerle temas ettiklerini ve daha önce bilmedikleri yönlerini öğrendiklerini belirtmişlerdir. Orta düzey ahlaki muhakeme ve kamusal OSD puanına sahip grubun katılımcıların ifadelerinde, özellikle yemek kültürüne dair yapılan paylaşımlar ve temas edilen ortamların olması ilişkileri olumlu etkilediğini belirtmişlerdir. Katılımcılar, temasın karşılıklı yardım etme şeklinde olduğu deneyimlerinde önyargılar, kalıpyargıların azaldığını belirtmişlerdir.

Orta düzey ahlaki muhakeme ve kamusal OSD sahip katılımcılar, önyargılı oldukları gruplarla tanıdık bir ortamda (okul gibi) temas ettiklerinde, katılımcılar gruba yönelik genelleme yaptıklarında vazgeçtiklerini söylemişlerdir. Ama sadece o grubun üyesi ile ilgili paylaşımlardan çoğunlukla bahsedilmiştir. Tanıdık olanlara karşı bir yakınlık ve sevgi beslemektedirler. Daha sonra grup üyelerine karşı da olumlu tutumlar geliştirdiklerini ifade etmişlerdir

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada, sosyal alanlar açısından ergenlerin ahlaki muhakemeleri ile olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkiler ve bu bağlamda toplumda dış gruplara ilişkin kalıpyargıları açıklarken sosyal alanları (ahlaki olan, sosyal uzlaşımsal ve kişisel tercih) değerlendirmelerindeki farklılıklar incelenmiştir. Ergenlik, ahlaki değerlendirmelerin çok daha göreceli olduğu, bir sosyal durumun farklı boyutları ile ele alındığı ve farklı açılardan algılanıp muhakeme edildiği bir dönemdir (Barenboim, 1981; Horn ve ark.1999; Smetana ve Turiel, 2003). Ergenler, sosyal etkileşimde farklı kurallar ve düzenlemelerle karşılaşmakta ve toplumsal dünya ile ilgili sistematik bir değerlendirme, muhakeme ve düşünce sistemine sahip olmaktadır (Smetana 2011; Turiel, 1978;1983). Bu farklı sosyal etkileşimler, sosyal olaylar; ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alanlar şeklinde sosyal bilginin alanlarının oluşturulmasına yol açmaktadır (Smetana, 1997). Ergenlerin ahlaki muhakemeleri ve olumlu sosyal davranış eğilimlerinin, sosyal bilgiyi ve sosyal olayları farklı şekillerde değerlendirmeleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Bu değerlendirmeleri farklı düzeylerde yapan ergenlerin olayları ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel tercih alanı olarak açıklayarak toplumdaki dış gruplara yönelik kalıpyargıları kullanma biçimlerine yönelik alanyazında geniş bilgiler yer almamaktadır. Sosyal bilgilerin açıklanmasında, gerekçelenmesinde kalıpyargıların içeriği ve kullanılma biçimleri grubun amaçları ve ahlaki nedenler noktasında değişmektedir (Turiel, 1998). Bu araştırmada nitel ve nicel yöntemlerle toplanan veriler ışığında ergenlerin sosyal alanları değerlendirmelerine yönelik ahlaki muhakemeler, olumlu sosyal davranış ve kalıpyargıları kullanma biçimleri bütüncül bir bakış açısıyla anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın nicel ve nitel sonuçları literatürdeki araştırma bulguları çerçevesinde incelenmiştir. Nicel bulgulardan ilk olarak, ergenlerin kişisel sosyal değişkenlere göre sergiledikleri olumlu sosyal davranışlara ilişkin bulgular, daha sonra ergenlerin sosyal alanlar olarak belirlenen

sosyal uzlaşım sal ve ahlaki yargı içeren olaylara yönelik ahlaki muhakemeleri ile kamusal ve özgeci olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkileri gösteren bulgular tartışılmıştır. Nitel bulguların tartışılması, ergenlerin dış grup olarak gördükleri sosyal gruplara yönelik kalıpyargıları açıklarken sosyal alanları (ahlaki, sosyal uzlaşım sal ve kişisel alan) yorumlamaları (değerlendirmeleri) başlığı altında yapılmıştır.

4.1. Ergenlerin Olumlu Sosyal Davranışlarda Cinsiyet ve Yaş Farklılıklarına İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu bölümde ergenlerin olumlu sosyal davranışlarındaki yaş ve cinsiyet farklılıklarının incelenmesi sonucunda elde edilen bulguların tartışılmasına yer verilmiştir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular literatürden farklı olarak ergenlerin en az itaatkar, en fazla gizli olumlu sosyal davranış gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Carlo ve diğ., 2003; Kumru ve diğ., 2004). Carlo ve arkadaşlarının (2003) yaptıkları çalışmada ise, genç ergenlerin en fazla özgeci, en az derecede kamusal olumlu sosyal eğilimlerinin olduğunu bulmuşlardır. Aynı çalışmada özgeci sosyal davranışları sırasıyla, itaatkar, duygusal, acil, gizli davranış eğilimleri izlemiştir. Bizim çalışmamızda ise, aynı yaş grubundaki genç ergenlerin gizli olumlu sosyal davranış eğilimlerini sırasıyla duygusal ve özgeci olumlu sosyal davranış eğilimleri izlemiştir. Gizli olumlu sosyal davranışlar yardım edenin kimliğinin bilinmediği, yani alıcının bilgisi olmaksızın yapılan yardım etme davranışı olarak kabul edilmektedir (Carlo ve Randall, 2002). Bu çalışmalar arasındaki farklılıkta, Türkiye’deki genç ergenlerin gizli olumlu sosyal davranış eğilimlerine daha fazla sahip olmalarında kültürel değerlerin, kültürel yapının ergenleri gizli yardım davranışına yönlendirmiş olabileceği düşünülmektedir. Çünkü Türkiye’de geçmiş dönemlerden bu yana yardımlaşma ve sosyal dayanışmanın inceliklerle gerçekleştirilmesi için, yardım edenlerin yardım alanı haberdar etmediği yollar ve yöntemler (örn. sadaka taşı, zimen defteri, askıda ekmek) geliştirilmiştir (Çetin, 2014). Bu yol ve yöntemlerin uygulandığı Türkiye’de, gizli yardım etme

davranışının ergen grupları tarafından daha fazla sergilenmesinde, kültürel değerler ile birlikte dini ve grup içi dayanışma duygularının etkilerinin olduğu anlaşılar görülmektedir.

Ergenlik döneminde yüksek oranda olumlu sosyal eğilimler olduğu bilinmektedir. Barry, Padilla-Walker, Madsen ve Nelson (2008) yaptıkları çalışmada, gizli olumlu sosyal davranışların dışsal düzenleme süreçleri ile negatif ilişkili; içsel düzenleme ve motivasyon süreçleri ile pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Ergenlik döneminde, soyut düşünme becerilerindeki artış, öngörü, bakış açısı alma, ahlaki muhakeme ve sempatinin gelişimi ile birlikte artmaktadır (Carlo ve diğ., 2003). Bu bağlamda gizli olumlu sosyal davranışların ergenler tarafından sıklıkla sergilenmesinin içsel düzenleme, sempati ve bakış açısı alma becerilerinin artışının sonucunda olduğu düşünülmektedir.

Carlo ve Randall (2003) çalışmalarında, ergenlik dönemindeki gizli olumlu sosyal davranış ile ilgili hipotez geliştiremediklerini belirtmişlerdir. Çünkü iş fırsatları, parasal kaynakların artması ve sosyal hareketlilikler sonucunda gizli yardım etme davranışlarında artışların olduğu vurgulanmıştır (Carlo ve Randall, 2003). Gizli yardım etme davranışlarının sergilenmesinde ekonomik bağımsızlık ve bireylerin parasal kaynaklarını paylaşma imkanlarının olması gerekli görülmüştür. Bu açıdan ergenlik döneminin öğrenim hayatını içermesi ve parasal kaynakların sınırlı olması, ergenlerin gizli olumlu sosyal davranışının sergilenmesinin azaltabilecek etkenler arasında olduğu düşünülmektedir.

Buna rağmen bizim araştırmamızda, gizli olumlu sosyal davranış eğiliminin daha fazla sergilenmesi, değer yönelimi ve kişilik özellikleri gibi kişisel ve ahlaki motivasyonel nedenlerle ilgili olabileceği sorularını akla getirmektedir. Yıldız, Boz ve Yıldırım'ın (2012) yaptıkları çalışmada, üniversite öğrencilerinin dahil edildiği Friedman ve Rosenman'ın kişilik tipleri değişkeni ile sergiledikleri olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Bu çalışmada gizli olumlu sosyal davranış daha fazla sergilenen davranış olarak bulgulanmış ve yüksek empati ve bakış açısı alma becerisi gerektiren özgeci davranışla olumlu yönde ilişkisi olduğu görülmüştür.

Bununla birlikte gizli olumlu sosyal davranışın bakış açısı alma faktörleri dışında, akran bağlılığı ve kültürel değerlerle ilişkili olabileceği tartışılmıştır (Kumru

ve diğ., 2004). Özellikle toplulukçu değerlerin etkili olduğu Türk toplumu (Göregenli, 1997; Hoftsedde, 2001) kültürel değerler, akraba, aile bağlarını önemsemektedir. Dolayısıyla ergenlerin başkasının ihtiyacına odaklanma gibi toplulukçu değerleri vurgulayan gizli yardım davranışı ile ilişkili olmaları anlaşılabilir görünmektedir.

Yapılan analizler sonucunda ergenlerin cinsiyet ile gösterdikleri olumlu sosyal davranışların türü arasındaki ilişkide, kızların daha fazla gizli, duygusal, özgeci ve itaatkar olumlu sosyal davranışları sergileme eğiliminde, erkeklerin de daha fazla kamusal olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminde oldukları bulunmuştur. Söz konusu bulgu, literatürde yer alan çalışma bulgularıyla tutarlıdır (Fabes ve diğ.,1998; Carlo vd., 2003; Kumru vd., 2004; Laible, Carlo ve Roesch 2004). İlgili literatürde ergenlik dönemlerinde kızların daha fazla olumlu sosyal davranış gösterdiklerinden bahsetmektedir (Fabes vd., 1999; Kumru, 2004). Benzer şekilde, Eisenberg ve Mussen (1989) yapılmış olan çalışmaların çoğunluğunda cinsiyet farklılıkları gözlemlendiği durumlarda kızların daha fazla olumlu sosyal davranış eğilimi gösterdiklerini belirtmektedirler. Carlo ve Randall (2002) çalışmasında, kızların erkeklere göre daha fazla olumlu sosyal davranış gösterme, empatik olma ve daha fazla bakış açısı sergileme eğiliminde olduklarını belirtmektedirler. Türkiye’de ise üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, kız öğrencilerin muhtaçlara, akrabaya, arkadaşına ve yardım kuruluşlarına yardım etmeyi içeren yardım değerine, erkek öğrencilerden daha fazla önem attettikleri bulgulanmıştır (Artan ve diğ., 2005).

Kamusal olumlu sosyal davranışların erkekler lehine sergilenmesi bulgusu, Kumru ve arkadaşlarının (2004), erkeklerin daha fazla onay görme, prestij ve saygı kazanma gibi davranışlara değer vermelerinden dolayı kamusal davranışa yöneliyor olabileceği; kızların da ergenlik döneminde bakım üstlenmek, duygusal olmanın yardım etme davranışlarını etkileyebileceği sonucu ile tutarlıdır. Kamusal alanda, erkeklerden koruma ve kahramanlık beklentileri toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı olabilmektedir. Dolayısıyla olumlu sosyal davranışlardaki cinsiyet kimliği farklılıklarının, toplumsal cinsiyet rolleri ve sosyalleşme deneyimleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

İlgili literatürde, olumlu sosyal davranışlar ve ahlaki davranışların yaşla birlikte arttığını, başkalarına fayda sağlamayı amaçlayan gönüllülük üzerine olan olumlu sosyal davranışların daha fazla sergilendiği bulgulanmıştır (Eisenberg ve diğ., 1991; Kohlberg, 1976; Piaget, 1932). Bu açıdan kamusal olumlu sosyal davranışın başkalarının önünde gerçekleştirilmesi onay alma gibi beklentileri içermesinden dolayı daha faydacı yani ben merkezli olarak nitelendirilmektedir. Özgeci olumlu sosyal davranışlar ise, başkaları odaklı yardım etmeye niyetli olma özelliği ile ben merkezci olumlu sosyal davranışlardan ayrılmaktadır (Çalık ve diğ., 2009).

Eisenberg ve arkadaşlarının (1996) olumlu sosyal davranış ve yaş farkları ilişkisinin meta analizini yaptıkları çalışma bulguları ile söz konusu çalışmanın sonuçları benzerlik göstermektedir. Eisenberg'in bu çalışmasında okul öncesi 3-6 yaş, çocukluk 7-12 yaş, erken ergenlik 13-15 yaş, geç ergenlik 16-18 yaşa bağlı olarak olumlu sosyal davranış değişikliklerini incelemiştir. Olumlu sosyal davranışların genellikle yaşla birlikte arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Yaş değişkenine göre, ben merkezli olumlu sosyal davranıştan diğerleri odaklı olumlu sosyal davranışa doğru bir artışın, erken ergenlik döneminde belirgin olduğu düşünülmektedir.

4.2. Sosyal Alanları (Ahlaki Alan ve Sosyal Uzlaşım Alanı) İçeren Ahlaki Muhakeme Boyutları ile Kamusal ve Özgeci Olumlu Sosyal Davranışlar Arasındaki İlişkiler

Bu bölümde ahlaki alanı ve sosyal uzlaşım alanı içeren muhakemelerin alt boyutları ile olumlu sosyal davranışların kamusal ve özgeci alt ölçekleri puanları arasındaki ilişkilerin analizine yer verilmiştir.

Ahlaki yargı alanını içeren hikayelerdeki hazvericilik muhakemesi puanı ile kamusal olumlu sosyal davranış arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Özgecilik davranışı ile hazvericilik muhakemesi arasında negative yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Hazvericilik muhakemeleri, kendi faydasını önemseyen biçimdeki olumlu sosyal davranışları kapsamaktadır. Hazvericilik muhakemesi yapan kişi, kendine odaklı ve kendi yararını göreceği zaman olumlu sosyal davranış gösterme

eğilimindedir. Erzi (2016) tarafından yapılan çalışmada, hazvericilik muhakemesi yüksek olan genç yetişkinlerin, daha az para yardımında bulunduğu görülmüştür. Benzeri biçimde Carlo ve arkadaşları (2003) tarafından yapılan çalışmada, ergenlerin hazvericilik muhakemeleri, kamusal olumlu sosyal davranışlarla olumlu yönde, özgeci davranışlarla olumsuz yönde ilişkili bulunmuştur.

Dolayısıyla ergenlerdeki hazvericilik muhakemelerinin yüksek olmasının onay alma, saygı görme gibi kişisel yarar güdülerıyla yapılan kamusal olumlu sosyal davranışın yüksek olmasına neden olacağı düşünülmektedir. Sözü geçen çalışmada Carlo ve arkadaşları (2003) ahlaki muhakemeleri, Carlo ve arkadaşları (1992) ile Eisenberg ve arkadaşlarının (1995) kullandığı olumlu sosyal ahlaki muhakemeler ölçeği ile ölçmüştür. Bu çalışmada ise olumlu sosyal ahlaki muhakeme ölçeği, araştırmacı tarafından ahlaki olan ve olmayan olayları içeren yeni ahlaki ikilemler oluşturularak ve benzer boyutları uyarlanarak geliştirilmiştir.

Sosyal uzlaşım alanı içeren hikayelerdeki hazvericilik muhakemesi puanı ile özgecilik davranışı arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur. Hazvericilik muhakemesinde bireyin kendi faydasını ön plana alması, bu muhakeme düzeyinin yüksek çıktığında özgeci davranışın azalacağını göstermiştir. Sosyal kuralları ihlal eden bir kişiye yardım konusunu içeren bu hikayelerde hazvericilik ile diğerlerine yardım etme niyetli olumlu sosyal davranışlar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Bunun nedeni olarak çocukların eylem türüne göre karar verdikleri düşünülmektedir (Turiel, 1998). Araştırmamızda ahlaki alan ve sosyal uzlaşım alan hikayeleri farklı sosyal durumları (bağlamları) içermesine rağmen, hazvericilik muhakemeleri ile OSD özgeci davranışlar olan ilişkilerinin benzer olduğu görülmüştür. Hikayeler farklı sosyal alanları içerse de hazvericilik muhakemesinin özgeci davranışla olan negatif yönde ilişkisi değişmemiştir. Bu araştırmamızdaki sosyal alanları içeren muhakeme ölçeği ilk defa bu çalışma için araştırmacı tarafından hazırlanmış ve ilk bu çalışmada kullanılmıştır.

Ahlaki alan içeren hikayeler ile sosyal uzlaşım alan içeren hikayelerde içselleştirilmiş muhakemelerin özgeci davranışla negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Özgeci davranış ile içselleştirilmiş muhakemenin negatif ilişki derecesi oldukça düşüktür. Çalışmanın bu bulgusu ilgili literatürde özgecilik davranışını yordadığı yönündeki bulgular (Carlo ve diğ., 1992) ile tutarlı değildir. Dolayısıyla

araştırmamızda ne tür değişkenlerin özgecilik davranışını etkiliyor olabileceği sorularını akıllara gelmektedir.

Chou (1996, akt.: Yöntem ve İlhan, 2013), özgeci davranışların arkasındaki motivasyonu anlamının önemli olduğu öne sürmüştür. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarda otantik olmanın yani kişinin kendi kararlarında ve davranışlarında toplum otoritesinden çok, kendi özerkliği çevresinde hareket etmesinin özgeci davranışla yakından ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Bizim araştırmamızda sosyal alanları içeren hikayelerdeki içselleştirilmiş muhakeme ile özgeci davranış arasında negatif yönde ilişki çıkmasında, Türk toplumunun özerklik ve ilişkisellik yönelimlerini bir arada barındırmasının (Kağıtçıbaşı, 1996) ve toplulukçu ülke olarak sınıflandırılmasının (Hoftsede, 2001) etkisi olabileceği düşünülmektedir. Otantiklik ve bireyciliğin özgeciliği açıklayan değerler olması ile birlikte, araştırmamızda söz konusu sonuçlar, katılımcı grubun işbirliği, başkalarına yardım etmeye yönlendiren toplulukçu değerlerin yüksek olduğu ülkede yetişiyor olmaları ile açıklanabilir.

Benzer şekilde bir başka bulgu olan ahlaki yargı alanı ve sosyal uzlaşım alanı içeren hikayelerdeki ergenlerin kalıpyargısal muhakeme puanları ve özgeci olumlu sosyal davranışlar arasında negatif yönde ilişki tespit edilmiştir. Kalıpyargısal (stereotipik) muhakeme kalıpyargılarıyla düşünerek yardım etme kararının verilmesini ifade etmektedir (Eisenberg ve ark.1983). Kalıpyargısal muhakemede, iyi veya kötü bir insan olduğuna veya davranışın iyi ve terbiyeli olduğuna ilişkin kalıpyargısal imgelere veya çoğu insanın yapabileceği doğal bir davranış olduğu inanışına yönelim vardır. Erzi'nin (2016) çalışmasında da kalıpyargısal muhakeme arttıkça içselleştirilmiş muhakeme puanı azalmıştır. Dolayısıyla diğer çalışmalarda görüldüğü üzere, özellikle muhakeme türleri içinde içselleştirilmiş muhakeme özgecilik davranışını yordamakta olan bir muhakeme türüdür (Carlo ve diğ., 1992). Özgeci davranış, başkalarının yararını gözetken eylemler olarak tanımlanmış ve bu davranışın en önemli özelliği olarak, “gönüllü yapılan, yarar sağlamanın başlı başına hedef olduğu, niyetin sonuçtan daha önemli olduğu ve kendini feda etmenin” önemli olduğu vurgulanmıştır (Bar-Tal, 1986; Piliavin ve Charng, 1990; akt.: Ayten, 2009). Bu bağlamda özgeci davranışların, iyi – terbiyeli davranış gibi kalıpyargısal muhakeme yönelimi içermeyen gönüllü olumlu sosyal davranışlar olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kalıpyargısal muhakeme puanı arttıkça özgeci davranışın

azalması, bu davranışın temelindeki motivasyon, muhakeme yönelimi ve normların kalıpyargısal muhakemeden ayrı özellikler taşıması ile ilgili olabileceğini düşündürmektedir

Bir başka bulgu olan onay görme muhakemesi puanı bütün hikaye türlerinde kamusal ve duygusal olumlu sosyal davranış ile pozitif ilişkili, özgeci davranışla negatif yönde ilişkilidir. Literatürde yer alan çalışmalar, onay görme ve kamusal olumlu sosyal davranış arasında pozitif, onay görme ile özgecilik arasında negatif ilişkilerin olduğunu bulgulamıştır (Eisenberg, 1987; Carlo vediğ., 2003). Bu bulgular, çalışma sonuçları ile benzer olup, özgeci davranış eğilimleri olan ergenlerin, başkalarının onayını kazanmaya ilişkin daha az endişeye sahip olduklarını göstermiştir. Bununla birlikte, başkaları tarafından onay görmek, başkalarından destek almak ve ait olma ihtiyaçlarının karşılanması çevresel değişkenlerin (sosyal destek) önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu ortaya koymuştur (Sünbül, 2012). Dolayısıyla, onay görme muhakemesi arttıkça sosyal desteğin olduğu kamusal olumlu sosyal davranışında arttığı görülmektedir.

Sosyal alanlar, bu çalışmada insanların olumlu sosyal ahlaki muhakeme içeren ikilemlerde, olumlu sosyal davranışlarda karar vermede ve dış gruplara yönelik kalıpyargılarda kullanılan bilgi kaynağı kriteri olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bir sonraki bölümde ergenlerin dış gruplara yönelik kalıpyargıları kullanırken sosyal alanları değerlendirmeleri ve bu değerlendirmelerdeki farklılıklara ilişkin bulgular tartışılacaktır.

4.3. Ergenlerin Dış Grup Olarak Gördükleri Sosyal Gruplara Yönelik Kalıpyargıları Açıklarken Sosyal Alanları (Ahlaki, Sosyal Uzlaşımsal ve Kişisel Alan) Değerlendirmeleri

Gündelik yaşamda karşılaşılan ve başkalarının ihtiyaçlarını, farklı sosyal alanları içeren ikilemlerin yer aldığı hikayelerdeki muhakeme boyutları ve olumlu sosyal davranışlar arasındaki ilişkiler bir önceki bölümde sunulmuştur. Bu bölümde ergenlerin dış grup olarak gördükleri sosyal gruplara yönelik kalıpyargılarla sosyal

alanları (ahlaki, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alan) değerlendirmelerine ilişkin bulguların tartışılmasına yer verilmiştir.

Ergenlik döneminde ahlaki değerlendirmeler çok daha görecelidir. (Smetana, ve Turiel, 2003). Ergenler sosyal olayları değerlendirirken kalıpyargı beklentilerini, sosyal uzlaşımsal düşünceler gibi yargılamakta ve daha belirgin (*spesifik*) bir içeriğe sahip olmaktadır (Killen ve Smetana 2013). Kalıpyargı içerikleri, önyargılar ve ayrımcılıkla uğraşan birçok kuramcı tarafından, dış gruplara yönelik düşmanlık ve küçümsemenin kaynağını oluşturan inanç sistemi olarak kabul edilmektedir (Aktan ve Sakallı, 2013). Kalıpyargıların içeriği ve işlevleri, sosyal kökenleri ile ilgili son yıllarda bütünsel bir bakış açısı sunulmaya çalışılmaktadır (Aktan ve Sakallı, 2013). Gelişim psikolojisi alanında yer edinen sosyal alan kuramı, bağlam odaklı kalıpyargıları grup sürecindeki ve dışlanma konularındaki işlevleri açısından ele almaktadır. Sosyal alan kuramı, nitel verilerin tartışıldığı bu çalışmada sosyal psikolojik anlayış açısından ele alınmıştır. Sosyal alan kuramında kalıpyargıların kullanılmasında, uzlaşımsal beklentiler ve grubun amaçlarını sürdürmeye dayalı nedenler ön plandadır (Turiel, 1998). Grup normları, beklentileri ile birlikte kalıpyargıların sosyal yönüne vurgu yapan sosyal alan kuramı, ahlaki ve uzlaşımsal alanların kültürel pratiklerin bir yansıması olduğunu ifade etmektedir (Turiel, 1998).

Katılımcıların ötekilerini yani kendilerinden farklı düşündükleri, dış grup olarak gördükleri grupları incelediğimizde, görüşme yapılan katılımcıların ifadelerinde benzerlik ve farklılık gösteren noktalar bulunmaktadır.

Düşük düzey ahlaki muhakeme ve yüksek kamusal OSD puanı olan katılımcıların, toplumda kendi normallerinden farklı gördükleri etnik gruplar, Kürtler, Afganlar ve Suriyelilerdir. Orta düzey ahlaki muhakeme ve orta kamusal OSD katılımcıların sosyal çevrede karşılaştıkları farklı olarak gördükleri gruplar; Suriyeli, Yunanistanlı, Kazak, Araptır. Katılımcıların bu gruplarla karşılaştıkları ortamların, komşu olma, okulda, sınıfta arkadaş olma gibi sosyal etkileşimleri ve temas durumlarını içerdiği görülmüştür. Yüksek düzey ahlaki muhakeme ve düşük kamusal OSD eğilim puanı olan katılımcılar da benzer şekilde, Suriyeli, Kürt, Kazak ve Çinlileri farklı gruplar olarak görmüşlerdir. Bütün araştırma sahalarında katılımcılar tarafından farklı görülen grup Suriyeliler olmuştur. Kahraman'ın (2018) Türkiye'deki sosyal gruplara ilişkin kalıpyargı içeriklerini incelediği çalışmasında,

Suriyeliler en sıklıkla söz edilen 20 grup arasında yer almıştır. Söz konusu çalışmanın bu bulgular ile tutarlı olduğu görülmektedir.

Ahlaki muhakeme düzeyleri ve olumlu sosyal davranış eğilimlerine göre saptanan, muhakeme puanı düşük ve yüksek kamusal OSD eğilimi puanı olan katılımcılar, Suriyelilerin davranışlarını hem sosyal uzlaşım alan hem de ahlaki yargı alanı ihlali olarak değerlendirmiştir. Uzlaşım alanı olarak farklı dil konuşmaları, ahlaki ihlal olarak kavga etmeye meyilli olmaları görülmüştür. Suriyelilere ilişkin kalıpyargıları açıklarken ahlaki ve sosyal uzlaşım alanları değerlendirmişlerdir. Yapılan bir başka çalışmada, göçmen veya mülteci gibi statülere yerleştirilen gruplardan olan Suriyeliler, düşük sıcaklık ve düşük yetkinlik boyutunda değerlendirilmiştir (Kahraman, 2018). Bu çalışmada katılımcıları değerlendirdikleri ahlaki alanı içeren eylemler, Fiske'nin (2002) kalıpyargı içeriği modelinde sıcaklık boyutuna denk gelmektedir. Daha önce yapılan çalışmalarda ise sıcaklık boyutu, ahlaklılık kavramları ile tanımlanmıştır (Phalet ve Poppe, 1997 akt.:Kahraman, 2018). Suriyelilerin farklı dil konuşmaları, Türkçeyi konuşamamaları Fiske'nin (2002) modeline göre düşük yetkinlik boyutunu temsil eden yani dil öğrenme konusunda başarılı olamadıkları şeklinde algıyı yansıtmaktadır.

Kalıpyargıları açıklarken düşük düzey muhakeme ve yüksek düzey OSD puanına sahip katılımcıların etnikmerkezci tutumu yansıtan ifadelerine sahip oldukları düşünülmektedir. Etnikmerkezci yaklaşım, dış grubun üyelerini ahlaki olarak aşağı konumda ve yetersiz görmeyi kapsamaktadır (Demirtaş, 2003). Ötekinin farklılıklarının öne çıkarılması ve bu farklılıkların olumsuz olması ırkçılık söyleminin bir başka versiyonu olarak kabul edilmektedir (Cashmore, 2004). Katılımcılar, toplumun Suriyelileri kötü insanlar olarak gördüğünü ve dışladığını düşünmektedirler. Ayrıca aynı grupta bazı katılımcılar, temas ettikleri Suriyelileri bireysel özelliklerine göre cana yakın olarak değerlendirmiş ve herhangi bir sosyal ve ahlaki ihlal içeren bir sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca sosyal uzlaşım alanı açısından yemek ve yaşam şekillerini göre değerlendirmişlerdir. Burada kültürel farklılıklar, sosyal uzlaşım alanı dair değerlendirme yapmada etkili olmuştur. Toplulukçu kültürlerin normlarını işaret eden, birlikte, kalabalık yaşama kültürü Kürt grubuna atfedilmiştir. Kahraman'ın (2018) çalışmasında Türkiye'deki

katılımcılar, farklı sosyal ve etnik gruplar içinde, en sıklıkla bahsettikleri grup olarak Kürtleri (2.sırada), düşük sıcaklık ve düşük yetkinlik boyutunda değerlendirilmiştir.

Ahlaki muhakeme düzeyi ve kamusal OSD eğilimi orta düzeydeki katılımcılar, temas ettikleri farklı etnik grupların kültürel farklılıklardan bahsetmişlerdir (örn. Yemek kültürü, dil ve yaşam şekilleri farklılıkları). Bu katılımcılar toplumun, Suriyelileri sevmediklerini ve toplumun onların ülkeye gelmelerini istemediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar ifadelerini açıklarken, yaşam alanlarının Suriyelilerden dolayı kalabalıklaştığından ve Türk kültürüne uyum sağlayamadıklarından, dil öğrenemediklerinden bahsederek sosyal uzlaşım alana dair değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Katılımcılardan, Suriyelilerin iş hayatında aktif olması ile birlikte, diğer grubun (örn. Türkler) kaynaklara olan erişimlerin kısıtlandığına yönelik gerçekçi tehdit (Stephan ve diğ., 2000) algılarının olduğu görülmüştür (örn. Bir ilçeyi kendilerine aldılar, yapılmaması gereken şey). Bu durum zor zamanların yaşandığı dönemlerde kaynak mücadelesi nedeni ile iç grubun dış grubu suçladığını, önyargılı tutumlara eğilimin arttığını göstermiştir. Bu sonuç, sınırlı kaynakların gerçekçi çatışmaya neden olduğu ve önyargıların ve ayrımcılığı ortaya çıkardığını iddia eden gerçekçi çatışma kuramını destekler niteliktedir (Aronson ve diğ., 2012).

Doğanay ve Çoban-Keleş'in (2016) yaptıkları çalışmada, Suriyeli mültecilere yönelik Türkiye'de farklı gazetelerde çıkmış haber ve yazıları analiz etmişlerdir. Suriyelilerin varlığını bir "tehdit" olarak çerçeveleyen yazılarda tehdit algısı bu grubun getirdiği ekonomik yük ve güvenlik sorunu ile ilişkili çıkmış ve mültecilerin kentlerdeki "aşırı görünürlüğüne" yönelik tepkileri "duygusallaştıran" bir söylemsel düzlemin olduğu ortaya çıkmıştır. Bizim çalışmamızdaki Suriyelilerin varlığının bir tehdit olarak algılanması durumu ile Suriyeli sığınmacılara yönelik ayrımcı söylem haberlerin içeriklerinin analizinin yapıldığı bu çalışma paralellik göstermiştir. Yapılan bir başka çalışmada, rekabetçilik boyutunda en yüksek değerlendirilen grupların sırasıyla Suriyeli ve Araplar olduğu görülmüştür (Kahraman, 2018). Bizim çalışmamızda kaynak mücadelesi nedeni ile Suriyeli gruba yönelik önyargılı tutumların sonuçları, bu grubun yüksek rekabetçilik boyutunda (Kahraman, 2018) değerlendirilmiş olmasını anlaşılır kılmaktadır.

Orta düzey ahlaki muhakeme ve kamusal OSD puanına sahip katılımcılar, temas ettikleri Suriyelilerin ahlaki ihlallerde bulunmadıklarını belirtmiş olup, kabul edici bir tutuma sahip oldukları görülmüştür. Bu katılımcılar Suriyelilere yönelik paylaşma, yardımlaşma gibi davranışlarda bulunduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca okullarda katılımcıların mültecilere yardım kampanyalarına tanıklık etmiş olmaları, bu konuda Milli Eğitim Bakanlığının “Mülteci Çocuklar İçin Şartlı Eğitim” projesi ile Suriyelilere ekonomik yardımlar sunması okul ortamında yardım yapma iklimini oluşturmuştur. Bu yüzden katılımcılar tarafından yardım etme, paylaşma vurgusu yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Katılımcıları farklı gördükleri ve bahsettikleri diğer etnik gruplar, Yunanlılar ve Araplardır. Kişisel deneyimlerinden bahseden katılımcılar Arap olan bir arkadaşının davranışını otoritenin kurallarına uymama, ödev yapmama gibi uzlaşımsal açıdan değerlendirmiştir. Yapılan bir çalışmada Türkiye’de, Araplar en sıklıkla söz edilen 20 grup arasında yer almış ve düşük sıcaklık, düşük yetkinlik boyutunda değerlendirilen etnik gruplardan biri olmuştur (Kahraman, 2018). Bizim çalışmamızda Araplar sosyal hayatta görünürlüğü olan ve sosyal uzlaşımsal ihlal alanları içinden yorumlanmaları, onların toplum tarafından düşük sevecenlik boyutunda değerlendiriliyor olmasına neden olabiliyor.

Son olarak yüksek düzey ahlaki muhakeme ve düşük kamusal OSD puanına sahip katılımcılar, Suriyelilerin davranışlarını, grup normlarına uymayan ve toplumun bu gruba karşı olumsuz duygusu olduğu şeklinde değerlendirmişlerdir. Suriyeliler uzlaşımsal ihlaller yapan, norm dışı olan bir grup olarak değerlendirilmiştir. Suriyelilerin toplumsal hayatta kurallara uymadığına ilişkin görüş, Yıldırım ve Yurtdaş’ın (2015) çalışmasında, Suriyeli sığınmacıların dışarıdan gelen tehdit, olay çıkarma potansiyeli olan ve norm dışı olarak kurgulanan grup olarak inşa edildiği bulguları ile uyumludur.

Her üç araştırma sahasında da etnik köken üzerinden ayrımcılık hiçbir katılımcı tarafından onaylanmamaktadır. Toplum tarafından ise sosyal uzlaşımlara uymayan, grup kurallarını ihlal etme gerekçeleri ile Suriyeli gruba yönelik etnikleşen ortak bir söylem olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Suriye iç savaşının başlaması ile birlikte, Suriyeliler savaşın ülke geneline yayılması, gıda ve yaşam malzemelerinin azalması nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM, 2013). Yıldırım ve Yurtdaş’ın

(2015) çalışmasında Suriyeli sığınmacıların çeşitli stratejiler kullanılarak ötekileştirildiğinden bahsedilmektedir. Katılımcılar, bu gruba ilişkin insanlık üzerinden ortak bir zemin oluşturan açıklamalarda bulunmuş olsalar dahi ahlaki ve sosyal uzlaşım alanlardaki ihlallerini de dile getirmişlerdir. Ayrıca kültürel pratikler ve kültürel tercihler uzlaşım alanındaki farklılıkları çağrıştırmakla birlikte, dış grupların ahlaki olarak iyi algılandığı vakit, dış grupların kültürlerine ilişkin algı ve tutumların daha esnek olabileceği görülmüştür (López-Rodríguez ve Zagefka, 2015).

Toplumsal karşılaşmalar, kişisel deneyimler, farklı gruptaki kişilerle olan etkileşim sonucunda oluşan tutumları, grup üyelerine yönelik yargıları olumlu veya olumsuz yönde etkileme ve genelleme açısından önemlidir (Bakiler, 2016). Bu çalışmamızda katılımcıların, kişisel deneyimlerinden sonra gruba ilişkin tutumlarının değiştiği ve grup üyelerine yönelik olumlu yargıların geliştiğini söyleyebiliriz.

Stark ve arkadaşları (2013) tarafından, dış grup üyelerine yönelik kişilerarası deneyimlerdeki olumlu veya olumsuz tutumların, gruplararası olan genel tutumu etkilediğine yönelik biri boylamsal biri kesitsel olan iki çalışma yapılmıştır. Boylamsal çalışma sonuçları, gruplararası temas yoluyla, olumlu ve olumsuz kişilerarası tutumların dış grubun tamamına genellenebilir iddiasını desteklemiştir. Olumlu ve olumsuz edinilen kişilerarası ilişkiler deneyimi, dış gruplara ilişkin iletişimi ve tutumu eşit ağırlıkta şekillendirmiştir. Bu çalışmada katılımcıların Suriyeli, Afgan, Arap, Yunanlı gibi farklı grupların üyeleri ile kişilerarası ilişkilerdeki deneyimleri, gruplara ilişkin tutumlarını ifadelerine göre değiştirmiş olup, Stark ve arkadaşlarının (2013) kişisel ilişkilerdeki tutumların gruplara genellenmesi bulguları ile tutarlı olmuştur.

Katılımcılar tarafından, toplumsal düzene uymayan ve şiddet gösteren gruplar tehdit olarak algılanmış, sosyal uzlaşım alanı ve ahlaki alanı içeren referanslar kullanılmıştır. Bu gruplar, mafya, çete, çete olan Türkler, çete olan Suriyeliler, Suriyeliler olarak ifade edilmiştir. Ayrıca zararlı alışkanlıklara sahip olanlar ve madde bağımlıları katılımcıların komşu olmak istemedikleri ve tehdit olarak algıladıkları gruplar, yani ötekileridir.

Bütünleşik tehdit kuramı, gruplar arasındaki temasın algılanan tehditlerle ilgili olduğunu iddia etmektedir. Tehditlerin var olduğu ortamlarda temasın istenen

sonucu vermeyeceği vurgulanmaktadır. Tehdit kaynaklarından biri olumsuz kalıpyargıları yani; gruplararası etkileşimlerde iç grup üyelerine olumsuz sonuçlar doğuracağına yönelik tehditleri ifade etmektedir. Sembolik tehdit ise, iç grubun ahlaki değerleri, grup normları ve inançlarının farklı algılanması sonucu iç gruptan dış gruba gelen tehdittir. Olumsuz sonuçların olabileceği korkusu, önyargıyı yaratabilmektedir. Grup içi üyeler, dış grubu, saldırgan, sahtekar ve cahil şeklindeki kalıpyargılara sahip olurlarsa grup üyelerinden hoşlanmayacaklardır (Hogg ve Vaughan, 2014). Katılımcılar, bu çalışmada çete olan Suriyelilere ve zararlı alışkanlıkları olanlara yönelik olumsuz kalıpyargılara sahiptirler. Ayrıca bu gruplar sembolik tehdit olarak görülmektedir.

Dış gruplara yönelik önyargıları, bütünlük tehdit kuramına göre inceleyen Velasco González ve arkadaşları (2008) yaptığı çalışmada ise, Hollandalı ergenlerin oluşturduğu iki katılımcıdan birinin, Müslüman azınlıklara karşı olumsuz duyguları olduğu tespit edilmiştir. Olumsuz kalıpyargıların ve sembolik tehditlerin gerçekçi olmadığı ve Müslümanlara yönelik önyargıları yordadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bazı yaklaşımlar, dış gruplara yönelik kalıpyargılarda sosyallik ve ahlak içeriğine vurgu yapmışlardır (López-Rodríguez ve Zagefka, 2015). Sosyallik ile grupların işbirliğine, adalet, doğruluk ve dürüstlük gibi içerikleri ahlaki boyuta işaret etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda, göçmen grubunun eylemleri, ahlaki ve olumlu algılandığında, çoğunluk üyeleri yani iç grup, dış grubun özgün kültürüne daha esnek bakmakta ve dış grubu bir tehdit olarak algılamamaktadır. Fakat kalıpyargılar olumsuz beklentiler içerdiğinde, bunların iç gruba yönelik tehdidi arttırdığı ve bu tehdidin kalıpyargılar ve iç grubun kültürel tercihine aracılık edeceği sonucu ortaya çıkmaktadır ((López-Rodríguez ve Zagefka, 2015). Söz konusu bu çalışmada ise, ahlaki olarak iyi özelliklerle değerlendirilmeyen (*çete olan Suriyeliler*) dış gruplar tehdit olarak algılanmaktadır.

Yüksek düzey ahlaki muhakeme ve düşük kamusal OSD puanı olan katılımcılardan bazıları, bu gruplarla sosyal ortamlarda temas etmesi, bu grubun özelliklerini sosyal uzlaşım ve ahlaki yargı alanına göre değerlendirmeden farklı olarak kişisel tercih alanında değerlendirmelerine neden olmuştur. Kişisel yargı alanı bireysel otoritenin sınırlarını tanımlamakta, birey ve grup arasında ayırım yapmaktadır (Nucci, 1996). Kişisel alan olarak değerlendirilen eylem ve etkinlikler,

bağlam ve kültüre göre değişiklik gösterebilmektedir. Amerika’da arkadaş seçimi, eğlence, kişinin kendi bedeni ile ilgili eylemler kişisel seçim ve kişisel yargının sınırları içinde değerlendirilmiştir (Turiel, 2002). Bu çalışmada ahlaki muhakeme puanları ve olumlu sosyal davranış eğilim puanları yüksek olan ergenlerin oluşturduğu lisede okuyan katılımcılar, madde bağımlıları olan grupların eylemlerini kişisel alan içinde değerlendirmiş olup, kişisel seçim alanlarına ilişkin Amerika’da yapılan çalışmayla paralellik göstermiş ve benzer değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Turiel (2002) failliğin kültüre özgü olduğunu, Batı kültürlerinde bağımsızlığın karşılıklı bağımlılığı geçersiz kıldığını iddia etmektedir. Dolayısıyla, kişisel alan olarak değerlendirilen etkinliklerin kültürel çeşitlilik üzerinden okunması ve kültürel bağlamın anlaşılması oldukça önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla söz konusu bu çalışmada kişinin ihtiyaç, amaç ve ilgilerinin algısı hakkındaki yargıları içeren kişisel faillik fikrine ilişkin değerlendirmelerin az oranda olduğu görülmektedir. Grupların eylemlerine ilişkin değerlendirmeler, sosyal uzlaşımsal alanlar olan grup hedeflerini, normlarını açıklamak üzere katılımcılar tarafından yapılmıştır.

Araştırmamızda farklı ahlaki muhakeme düzeyi ve farklı kamusal OSD eğilim puanına sahip katılımcıların Türkiye’deki gruplara ilişkin kalıpyargıları açıklarken ahlaki, sosyal uzlaşımsal veya kişisel tercih alanlarından hangisini öncelikledikleri ve hangi alana dair yorumlarda, değerlendirmelerde bulundukları incelenmiştir. Düşük düzey muhakeme puanı (*ayrıca yüksek kamusal OSD puanı*) olan katılımcıların kalıpyargıları açıklarken ahlaki ve sosyal uzlaşımsal alana, orta düzey muhakeme puanı olan (*ayrıca orta kamusal OSD puanı*) katılımcılar ahlaki ve sosyal uzlaşımsal alana, yüksek düzey muhakeme puanı olan (*ayrıca düşük kamusal OSD puanı*) katılımcılar da kalıpyargıları açıklarken, sosyal uzlaşımsal alana ve kişisel alana dair değerlendirmeleri tercih etmişlerdir.

Bu sonuçlar, Shweder ve diğ. (1997 akt.: Cesur, 2018) üç etik kuramıyla araştırmamız değerlendirildiğinde, özerklik etiği ve topluluk etiği anlayışını içeren açıklamaların yapıldığı kutsallık etiğine değinilmediği söylenebilir. Özerklik etiği, zarar haklar ve adalet kavramları ile bireysel tercihlerin ön planda olduğu etik anlayışını yansıtır. Araştırmamızda katılımcıların açıklamalarında ahlaki alanı ve

kişisel tercihlerinin değerlendirildiği özerklik etiği görülmüştür. Topluluk etiği, kalıpyargı açıklamalarında sosyal uzlaşımsal alanları içeren değerlendirmeleri yansıtmış olup, kutsallık etiği gözlemlenmemiştir. Bu araştırmamızda özerklik ve topluluk etiğinin ön planda olduğu Türkiye'nin özerk ilişkisel yönelimleri ve kültürü birarada bulundurduğunu (Kağıtçıbaşı, 1996) kanıtlar niteliktedir.

Araştırmamızda, Türkiye'deki kesitsel bir çalışma grubu üzerinden farklı ahlaki muhakeme (*yüksek, orta, düşük*) düzeyi puanı olan ergen katılımcıların, kalıpyargıları açıklarken çoğunlukla sosyal olayları ahlaki ve sosyal uzlaşımsal alana göre yorumladıkları görülmüştür. Sadece yüksek ahlaki muhakeme düzeyindeki ergenlerin, kişisel alana dair açıklamalarda bulundukları görülmüştür. Yüksek ahlaki muhakeme düzeyinde, içselleştirilmiş muhakemelerinin yüksek olması katılımcıların, içselleştirilmiş hukuk, norm ve değer yönelimi ile başkalarının hakları ile ilgili endişelere (Eisenberg, 1979) sahip olduklarını göstermektedir. Bu açıdan Batı (bireyci) kültürlerinin değerleri olan hak temelli anlayış ve özerk bir fail olma durumu bu grup katılımcıların taşıdığı özellikler olmasını muhtemel kılmıştır. Bu özellikler göz önüne alındığında bu gruptaki katılımcıların sosyal olaylara ilişkin Batı kültürlerinin tercih ettiği kişisel alanlara dair açıklamalarda bulunmuş olmaları, daha anlaşılır görünmektedir.

4.4. Sonuç ve Öneriler

Araştırmamızın en önemli sonucu, ergenlerde düşük düzey muhakeme (*ayrıca yüksek kamusal OSD puanı*) ve orta düzey muhakeme puanı olan (*ayrıca orta kamusal OSD puanı*) katılımcıların kalıpyargıları açıklarken ahlaki ve sosyal uzlaşımsal alana, yüksek düzey muhakeme puanı olan (*ayrıca düşük kamusal OSD puanı*) katılımcıların da kalıpyargıları açıklarken, sosyal uzlaşımsal ve kişisel alana dair değerlendirmelerde bulunmalarıdır.

Bu çalışmada katılımcıların ahlaki veya sosyal alan ihlalleri içeren hikayelerin içeriklerine göre iki farklı durumda, ahlaki muhakemeler ile olumlu sosyal davranış eğilimleri arasındaki ilişkilerde değişiklik görülmemiştir. Kamusal ve özgeci olumlu sosyal davranışlar, olayların ahlaki veya sosyal uzlaşımsal alanlar olarak değerlendirilmesinin ötesinde daha farklı yönleri olan olumlu sosyal davranış türüdür. Özellikle gönüllülük veya özgecilik ile ilgili yapılacak çalışmalar, olumlu

sosyal davranışların ilişkili olduğu başka değişkenleri ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir.

Turiel (1978) ve Nucci (1982)'nin yaptıkları araştırmalarda, ahlaki ve sosyal uzlaşım alanlarının ayrımını, gelişimsel açıdan kanıtlanmıştır. Turiel (1978) bu iki alanın ayrımının, bireyin sosyal etkileşimlerinin niteliksel olarak farklı yönlerden oluşmasında kaynaklandığı iddia etmiştir. Olayları, ahlaki alanı içerecek şekilde ele alanlar, zarar verme, insan hakları, adalet ve özgürlük merkezli açıklamalar yapmaktadır. Olayları, sosyal uzlaşım alanı içerek şekilde ele alanlar, itaat, grubun hedefini gerçekleştirme, normatif olanı yapma ve kurallara uyma merkezli açıklamalar yapmaktadır. Bu çalışmada kalıpyargıları açıklarken gruplararası ilişkilerde dış grubun ahlaki alan ve sosyal uzlaşım alanları değerlendirdikleri görülmüştür. Daha çok bu alanı içerecek nitelikteki etkileşimlere tanıklık ettiklerini göstermiş olabilmektedir.

Farklı muhakeme düzeylerine ve kamusal olumlu sosyal davranış puanına sahip katılımcıların, dış gruplarla etkileşimleri ahlaki ve sosyal uzlaşım alanı içeren nitelikte olmaktadır. Özellikle Suriyeliler kalıpyargıların, etnikmerkezci tutumun, önyargıların yöneltildiği dış grup olmaktadır. Bu grupla temasın olduğu etkileşim ortamlarının niteliksel olarak değişmesi ve paylaşma odaklı bir etkileşim ortamının olması önyargı ve ayrımcılığı azaltabilir. Özellikle katılımcılar bireysel olarak kurdukları iletişimde, kültüre dair paylaşımlarda önyargılarının değiştiğini ifade etmişlerdir.

Bu açıdan önyargının azaltılması için, farklılığa dair çalışmalar ve dayanışma (*The Diversity Training Group, Global Diversity @ Work* akt. Bakiler, 2016), sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları destekli projeler yapılabilir.

Araştırmada en büyük kısıtlılığı çalışma grubunu oluşturan katılımcıların sadece Zeytinburnu ilçesindeki okullarda öğrenim gören öğrencilerden oluşmasıdır. Bu durum, araştırmamızda sosyo demografik özelliklerinin benzer olmasına ve katılımcı grubunun çeşitlilik göstermemesine yol açmış olabilir. Dolayısıyla elde edilen bulguların özellikle yüksek ekonomik seviye ve yüksek anne baba eğitim seviyelerini temsil ettiğini iddia edemeyiz.

Bu araştırma, çalışma yapılan okul türleri ve İstanbul ili ile sınırlıdır. Bulgulara göre ahlaki muhakemeler ve kalıpyargılar sosyal bağlam, yaşanan olaylar ve çevreden etkilendiği için farklı mekanlarda, şehirlerde araştırmalar yapılabilir. Bireyin sosyal etkileşimlerde bulunduğu öğretmen, aile ve medya gibi kaynakların etkileri de incelenebilir.

KAYNAKÇA

- ADLER, A.: 2001 **İnsanı Tanıma Sanatı**. Çev: Şipal, K. Say Yayınları, İstanbul.
- AKTAN, T., SAKALLI-UGURLU, N.: 2013 “Kalıpyargı İçeriği Modeline Sosyal Bağlamsal Bir Yaklaşım: Bağlam İçinde Kalıpyargı İçerikleri”, **Türk Psikoloji Yazıları**, 16 (31), 15-35.
- AKTAN, T., BİLİM, G.: 2016 "Kadınlara Yönelik Kalıpyargıların İçerikleri: Kalıpyargı İçeriği Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme" **Nesne Psikoloji Dergisi**, 4 (8), 147-182
- AKTAŞ, V., GÜVENÇ, G.: 2006 “Kız ve Erkek Ergenlerde Saldırgan ve Olumlu Sosyal Davranışlar ile Yaş, İlişkisel Bağlam ve Kişiler-Arası Duyarlılık Arasındaki İlişkiler”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 23 (2), 233-26
- ARI, R., ÇAĞDAŞ, A., SEÇER, Z.: 2002 **Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi**. Nobel Yayın, Ankara.
- ARONSON, E., WILSON, T. D., AKERT, R. M., GÜNDÜZ, O.: 2012 **Sosyal psikoloji**. Kaknüs Yayınları.
- ASHMORE, R. D., DEL BOCA, F K.: 1981 **Conceptual approaches to stereotypes and stereotyping**. In D.L. Hamilton (Ed.), Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior (pp.1-35). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- ASTOR, R. A.: 1994 “Children's moral reasoning about family and peer violence: The role of provocation and retribution”, **Child development**, 65(4), 1054-1067

- AYDIN, M. Ş.: 2015 **Çocuklarda (3-4 Yaş) zihin kurami ve kendini düzenleme becerisinin olumlu sosyal davranış üzerindeki etkisi.** Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- BAKİLER, E.: 2016 **Lise öğrencilerinde hoşgörü değeri ve toplumun farklı kesimleriyle karşılaşma deneyimlerinin incelenmesi: Çoklu durum çalışması.** Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BANDURA, A.,
MCDONALD, F. J.: 1963 “Influence of social reinforcement and the behavior of models in shaping children's moral judgment”, **The Journal of Abnormal and Social Psychology**, 67(3), 274.
- BANDURA, A.:1986 “Fearful expectations and avoidant actions as coeffects of perceived self-inefficacy”, **American Psychologist**, 41(12), 1389-1391.
- BANDURA, A.:1999 “Social cognitive theory: An agentic perspective” **Asian journal of social psychology**, 2(1), 21-41.
- BARENBOIM, C.: 1981 “The development of person perception in childhood and adolescence: From behavioral comparisons to psychological constructs to psychological comparisons.”, **Child development**, 129-144.
- BARRY, C. M.,
PADILLA-WALKER, L.
M., MADSEN, S. D.,
NELSON, L. J.: 2008 “The impact of maternal relationship quality on emerging adults’ prosocial tendencies: Indirect effects via regulation of prosocial values”, **Journal of Youth and Adolescence**, 37(5), 581-591.
- BAŞKALE, H.: 2016 “Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi**, 9(1), 23-28.

- BEHÇET, A. S.: 2010. **Kant’ın ahlak metafiziğinde özgürlük ve ahlak yasası sorunu.** Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BEYCIOĞLU, K.,
ASLAN, B.: 2012 “Öğretmen ve yöneticilerin öğretmen liderliğine ilişkin görüşleri: Bir karma yöntem çalışması”. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, 2(2), 191-223.
- CAISSY, G. A.: 1994 **Early adolescence: Understanding the 10 to 15 year old.** Insight Books, 233 Spring Street, New York, NY 10013-1578.
- CARLO, G.,
EISENBERG, N.,
KNIGHT, G. P.: 1992 “An objective measure of adolescents' prosocial moral reasoning”, **Journal of Research on Adolescence**, 2(4), 331-349.
- CARLO, G., KOLLER, S.,
EISENBERG, N.:1998 “Prosocial moral reasoning in institutionalized delinquent, orphaned, and noninstitutionalized Brazilian adolescents”, **Journal of Adolescent Research**, 13(4), 363-376.
- CARLO, G.,
RANDALL, B. A.: 2001 “Are all prosocial behaviors equal? A socioecological developmental conception of prosocial behavior”, **Advances in psychology research**, 2, 151-170.
- CARLO, G.,
RANDALL, B. A.: 2002 “The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents”, **Journal of youth and adolescence**, 31(1), 31-44.
- CARLO, G.,
HAUSMANN, A.,
CHRISTIANSEN, S.,
RANDALL, B. A.: 2003 “Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents”, **The journal of early adolescence**, 23(1), 107-134.
- CASHMORE, E.: 2004 **Encyclopedia of race and ethnic studies.** Routledge

- CESUR, S.,
KÜYEL, N. Ö.: 2009 “Ebeveyn Tutumları Ve Gençlerin Ahlaki Muhakeme Ve Ahlaki Yönelimleri Arasındaki İlişkiler”, **Psikoloji Çalışmaları/Studies In Psychology**, 29, 65-91.
- CESUR, S.: 2018 **Ahlakın Sosyal Psikolojisi**. İstanbul: Nobel Yayınevi.
- CEVİZCİ, A.: 2002 **Etiğe giriş**. Paradigma Yayınları.
- CEVİZCİ, A.: 2010 **Paradigma Felsefe Sözlüğü**. 7.Baskı. Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- COHEN, B.,
MANION, C.,
MORRISON, A.: 2007 **Essentials of education and social science research methods**. Canada: Masolp publishers, 45-50.
- COLBY, A.,
KOHLBERG, L.: 1987 **The Measurement of Moral Judgment: Standard Issue Scoring Manual.-Ix**. 977 S.(ringbind). Cambridge University Press.
- CRESWELL, J. W.,
MILLER, D. L.: 2000 “Determining validity in qualitative inquiry”, **Theory into practice**, 39(3), 124-130.
- CRESWELL, J. W.: 2003 **Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches**. California: Sage Publications.
- CRESWELL, J. W.,
CLARK, V. L. P.: 2015 **Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi**. Anı.
- ÇALIK, T., ÖZBAY, Y.,
ÖZER, A., KURT,
T., KANDEMİR, M.: 2009 “İlköğretim okulu öğrencilerinin zorbalık statülerinin okul iklimi, prososyal davranışlar, temel ihtiyaçlar ve cinsiyet değişkenlerine göre incelenmesi”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, 60(60), 555-576
- ÇAM, Z., ÇAVDAR, D.,
SEYDOOĞULLARI, S.,
ÇOK, F.: 2012 “Ahlak gelişimine klasik ve yeni kuramsal yaklaşımlar”, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, 12(2), 1211-122.

- ÇAPAN S. A.: 2015 **3-11 yaş çocuklarının ahlak gelişimlerinin Piaget'nin ahlaki gelişim kuramına göre incelenmesi.** Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- ÇETİN, E.: 2014 “Bir Sosyal Yardımlaşma Pratiği Olarak Askıda Kahve Ve Sadaka Taşı”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, (41).
- ÇİNEMRE, S.: 2012 **Ahlak eğitim bağlamında Kohlberg'in ahlak gelişim teorisi ve srounları.** Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- DAVIDSON, P.,
TURIEL, E.,
BLACK, A.: 1983 “The effect of stimulus familiarity on the use of criteria and justifications in children's social reasoning”, **British Journal of Developmental Psychology**, 1(1), 49-65.
- DEMİRTAŞ, H. A.: 2003 “Sosyal kimlik kuramı, temel kavram ve varsayımlar”, **İletişim Araştırmaları**, 1(1), 123-144.
- DOYLE, A. B.,
ABOUD, F. E.: 1995 “A longitudinal study of White children's racial prejudice as a social-cognitive development”, **Merrill-Palmer Quarterly (1982-)**, 209-228.
- EISENBERG-BERG, N.,
NEAL, C.: 1979 “Children's moral reasoning about their own spontaneous prosocial behavior”, **Developmental Psychology**, 15(2), 228.
- EISENBERG-BERG, N.: 1979 “Development of children's prosocial moral judgment”, **Developmental psychology**, 15(2), 128.
- EISENBERG, N.:1982 “The development of reasoning regarding prosocial behavior”, **The development of prosocial behavior.**
- EISENBERG, N.,
LENNON, R., “Prosocial development: A longitudinal study”, **Developmental Psychology**, 19(6), 846.

ROTH, K.: 1983

EISENBERG, N.,
MILLER, P. A.: 1987 "The relation of empathy to prosocial and related behaviors", **Psychological bulletin**, 101(1), 91.

EISENBERG, N.,
SHELL, R.,
PASTEMACK, I.,
LENNON, R., BELLER,
R.,
MATHY, R. M.: 1987 "Prosocial development in middle childhood: A longitudinal study", **Developmental Psychology**, 23, 712-718.

EISENBERG, N.,
MILLER, P. A.,
SHELL, R.,
MCNALLEY, S.,
SHEA, C.: 1991 "Prosocial development in adolescence: A longitudinal study", **Developmental psychology**, 27(5), 849.

EISENBERG, N.,
CARLO, G.,
MURPHY, B.,
VAN COURT, P.: 1995 "Prosocial development in late adolescence: a longitudinal study", **Child development**, 66(4), 1179-1197.

EISENBERG, N.,
GUTHRIE, I. K.,
MURPHY, B. C.,
SHEPARD, S. A.,
CUMBERLAND, A.,
CARLO, G.:1999 "Consistency and development of prosocial dispositions: A longitudinal study", **Child development**, 70(6), 1360-1372.

EISENBERG, N.,
ZHOU, Q., KOLLER, S.:
2001 "Brazilian adolescents' prosocial moral judgment and behavior: Relations to sympathy, perspective taking, gender- role orientation, and demographic characteristics", **Child development**, 72(2), 518-534.

EISENBERG, N.,
CUMBERLAND, A.,
GUTHRIE, I. K.,
MURPHY, B. C.,
SHEPARD, S. A.: 2005 "Age changes in prosocial responding and moral reasoning in adolescence and early adulthood", **Journal of research on adolescence**, 15(3), 235-260

EISENBERG, N. (Ed.):
2006 **Handbook of child psychology, social, emotional, and personality development**. (6.Baskı). John Wiley & Sons.

- ERIKSON, E. H.: 1968 "Psychoanalysis and Theories of Man.(Book Reviews: Identity: Youth and Crisis; Childhood and Society (1950)", **Science**, 161, 257-258.
- ERZİ, S.: 2016 **Genç yetişkinlerin olumlu sosyal davranışlarının, suçluluk duyguları, olumlu sosyal ahlaki muhakemeler ve ahlaki benlik özellikleri bakımından incelenmesi.** Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- FABES, R. A., CARLO, G., KUPANOFF, K., LAIBLE, D.: 1999 "Early adolescence and prosocial/moral behavior I: The role of individual processes", **The Journal of Early Adolescence**, 19(1), 5-16.
- FISKE, S. T., XU, J., CUDDY, A. C., GLICK, P.: 1999 "(Dis) respecting versus (dis) liking: Status and interdependence predict ambivalent stereotypes of competence and warmth", **Journal of social issues**, 55(3), 473-489.
- Fiske, S. T.: 2002 "What we know now about bias and intergroup conflict, the problem of the century", **Current Directions in Psychological Science**, 11(4), 123-128.
- FISKE, S. T., CUDDY, A. M. J., GLICK, P. XU, J.: 2002 "A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition", **Journal of Personality and Social Psychology**, 82, 878-902.
- FLAVELL, J. H.: 2004 "Theory-of-mind development: Retrospect and prospect", **Merrill-Palmer Quarterly (1982-)**, 274-290
- GIBBS, J. C., ARNOLD, K. D., AHLBORN, H. H., CHESSMAN, F. L.: 1984 "Facilitation of sociomoral reasoning in delinquents", **Journal of Consulting and Clinical Psychology**, 52(1), 37.

- GILLIGAN, C.:1982 **In a different voice.** Cambridge: Harvard UP.
- GÖREGENLİ, M.:1997 “Individualist-collectivist tendencies in a Turkish sample”, **Journal of Cross-Cultural Psychology**, 28(6), 787-794
- GÖREGENLİ, M.:2012 “Temel kavramlar: önyargı, kalıpyargı ve ayrımcılık”, (Der.), Kenan Çayır-Müge Ayan Ceyhan, **Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar**, 175-187, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- GUBA, E. G., LINCOLN, Y. S.: 1982 “Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry”, **ECTJ**, 30(4), 233-252.
- Hardy, S. A., Carlo, G.: 2005 “Religiosity and prosocial behaviours in adolescence: The mediating role of prosocial values”, **Journal of Moral Education**, 34(2), 231-249.
- HARLAK, H.: 2000 **Önyargılar: Psikososyal bir inceleme.** Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- HELWIG, C. C., TISAK, M. S., TURIEL, E.:1990 “Children's social reasoning in context: Reply to Gabennesch”, **Child Development**, 61(6), 2068-2078.
- HINTON, P. R.: 2013 **Stereotypes, cognition and culture.** Psychology Press.
- Hoffman, C., Hurst, N.: 1990 “Gender stereotypes: Perception or rationalization?”, **Journal of personality and social psychology**, 58(2), 197.
- HOFSTEDE, G.: 2001 **Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations.** Sage publications.
- HOGG, M. A., VAUGHAN, G. M.: 2014 **Sosyal Psikoloji.** (Çev. İY-A. Gelmez), Ankara, Ütopya Yayıncılık.

HOLLOWAY, I.,
WHEELER, S.: 1996

Qualitative research for nurses. Great Britain:
Blackwell Science Ltd.

HORN, S., KILLEN, M.,
STANGOR, C.: 1999

“The influence of group stereotypes on adolescents’
moral reasoning”, **The Journal of Early
Adolescence**, 19(1), 98-113.

KAĞITÇIBAŞI, Ç.: 1996

“Özerk-ilişkisel benlik: Yeni bir sentez”, **Türk
Psikoloji Dergisi**, 11, 36-44.

KAĞITÇIBAŞI, Ç.: 2012

Günümüzde İnsan ve İnsanlar. İstanbul, Evrim
Yayınevi

KAHRAMAN, F.: 2018

**Türkiye’deki Sosyal Grupların Kalıpyargı Haritası
ve Kalıpyargıların Değerlerle İlişkisi.** Doktora tezi,
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İstanbul.

KAPIKIRAN, A. N.: 2008

“Ahlaki davranış ve topluma yararlı davranışlar: Sanat
eğitimi fark yaratır mı?”, **Uluslararası İnsan
Bilimleri Dergisi**, 5(2), 1-14.

DOĞANAY, Ü.,
KENEŞ, H. Ç.: 2016

“Yazılı basında Suriyeli ‘mülteciler’: Ayrımcı
söylemlerin rasyonel ve duygusal gerekçelerinin
inşası”, *Mülkiye dergisi*, 40(1), 143-184.

KILLEN, M.,
TURIEL, E.: 1998

“Adolescents' and young adults' evaluations of helping
and sacrificing for others”, **Journal of Research on
Adolescence**, 8(3), 355-375.

KILLEN, M.,
SMETANA, J. G.,
SMETANA, J.: 2006

“Social–cognitive domain theory: Consistencies and
variations in children's moral and social judgments”,
In Handbook of moral development (pp. 137-172).
Psychology Press.

- KILLEN, M.,
SMETANA, J. G.: 2013 **Handbook of moral development.** Psychology Press.
- KILLEN, M.,
SMETANA, J. G.: 2015 "Origins and development of morality", **Handbook of child psychology and developmental science**, 3(7), 701-749.
- KLEINPENNING, G.
HAGENDOORN, L.: 1991 "Contextual Aspects of Ethnic Stereotypes and Interethnic Evaluations", **European Journal of Social Psychology**. 21(4), 331-348.
- KOHLBERG, L.: 1963 "The development of children's orientations toward a moral order", **Human Development**, 6(1-2), 11-33.
- KOHLBERG, L.,
KRAMER, R.: 1969 "Continuities and discontinuities in childhood and adult moral development", **Human development**, 12(2), 93-120.
- KOHLBERG, L.: 1971 "From is to ought: how to commit the naturalistic fallacy and get away with it in the study of moral development".
- KOHLBERG, L.: 1976 "Moral stages and moralization: The cognitive-development approach", **Moral development and behavior: Theory research and social issues**, 31
- KOHLBERG, L.: 1981 **Essays on moral development: The philosophy of moral development (Vol. 1).** San Francisco: Haper & Row.
- KOHLBERG, L.: 1986 **Lawrence Kohlberg, Consensus and Controversy (No. 1).** Routledge.
- KREFTING, L.: 1991 "Rigor in qualitative research: The assessment of trustworthiness", **American journal of occupational therapy**, 45(3), 214-222

- KUMRU, A.,
CARLO, G.,
EDWARDS, C. P.: 2004
“Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel, bilişsel ve duyuşsal bazı değişkenlerle ilişkisi [Relational, cultural, cognitive, and affective predictors of prosocial behaviors”, **Türk Psikoloji Dergisi**, 19 (54), 109-125.
- LAIBLE, D. J.,
CARLO, G.,
ROESCH, S. C.: 2004
“Pathways to self-esteem in late adolescence: The role of parent and peer attachment, empathy, and social behaviours”, **Journal of adolescence**, 27(6), 703-716.
- LINCOLN, S. Y.,
GUBA, E. G.: 1985
“*Naturalistic inquiry*”, Thousand Oaks, CA: Sage, InElo, S., Kääriäinen, M., Kanste, O., Pölkki, T., Utriainen, K. ve Kyngäs, H. (2014). **Qualitative content analysis: a focus on trustworthiness**, SAGE Open, 1-10.
- LINVILLE, P. W.,
FISCHER, G. W.,
SALOVEY, P.: 1989
“Perceived distributions of the characteristics of in-group and out-group members: Empirical evidence and a computer simulation”, **Journal of personality and social psychology**, 57(2), 165.
- LÓPEZ-RODRÍGUEZ, L.,
ZAGEFKA, H.: 2015
“The effects of stereotype content on acculturation preferences and prosocial tendencies: The prominent role of morality”, **International Journal of Intercultural Relations**, 45, 36-46.
- LUSH, D.: T.Y
“Moral Development” (Çevrimiçi)
[http:// www.massey.ac.nz/~ww.papajl/evolution/assign2/DL/moral.html](http://www.massey.ac.nz/~ww.papajl/evolution/assign2/DL/moral.html), 10 Aralık 2018
- Merriam, S. B.: 2013
Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber. Ankara, Nobel.
- Mızrak, B. (T.Y)
“Amerika’da Ayrımcı Politikalar ve Siyahi Mücadele Tarihi”. (Çevrimiçi)
<http://insamer.com/rsm/files/AMERİKADA%20AYRIM>
[CI%20POLITIKILSR.pdf](http://insamer.com/rsm/files/AMERİKADA%20AYRIM), 10 Aralık 2018
- NEFF, K. D.,
TURIEL, E.,
“Reasoning about interpersonal responsibility when making judgments about scenarios depicting close

- ANSHEL, D.: 2002 personal relationships", **Psychological reports**, 90(3), 723-742.
- NISAN, M., KOHLBERG, L.: 1982 "Universality and variation in moral judgment: A longitudinal and cross-sectional study in Turkey", **Child Development**, 865-876.
- NUCCI, L.: 1981 "Conceptions of personal issues: A domain distinct from moral or societal concepts", **Child development**, 114-121.
- NUCCI, L. P.,
NUCCI, M. S.: 1982 "Children's social interactions in the context of moral and conventional transgressions", **Child development**, 403-412.
- NUCCI, L.,
TURIEL, E.: 1993 "God's word, religious rules, and their relation to Christian and Jewish children's concepts of morality", **Child Development**, 64(5), 1475-1491.
- NUCCI, L.,
WEBER, E. K.: 1995 "Social interactions in the home and the development of young children's conceptions of the personal", **Child Development**, 66(5), 1438-1452.
- NUCCI, L., CAMINO, C.,
SAPIRO, C. M.: 1996 "Social class effects on northeastern Brazilian children's conceptions of areas of personal choice and social regulation", **Child development**, 67(3), 1223-1242.
- NUCCI, L. P.: 1996 "Morality and personal freedom", **Values and knowledge**, 41-60.
- NUCCI, L.: 2001 **Education in the Moral Domain (pp. 23-32)**. Cambridge: Cambridge University Press.
- NUCCI, L.,
TURIEL, E.: 2009 "Capturing the complexity of moral development and education", **Mind, brain, and education**, 3(3), 151-159.

- ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ (ORSAM).: 2013 “Reyhanlı’da Suriyeliler ile söyleşiler VI.(RaporNo:179)”. http://www.orsam.org.tr/en/enUploads/Article/Files/20131217_179%20ing.pdf, 14 Aralık 2018
- PAKER, M.: 2012 “Psikolojik Açıdan Önyargı ve Ayrımcılık”, **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, 41-53. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- PALMONARI, A., POMBENI, M. L., KIRCHLER, E.: 1990 “Adolescents and their peer groups: A study on the significance of peers, social categorization processes and coping with developmental tasks”, **Social Behaviour**, 5(1), 33-48.
- PIAGET, J.: 1932 **The moral development of the child**. Kegan Paul, Londra.
- PIAGET, J.: 1970 Piaget's theory.
- REST, J. R.: 1979 **Revised manual for the defining issues test: An objective test of moral judgment development**. Minnesota Moral Research Projects.
- RUTLAND, A.:1999 “The development of national prejudice, in- group favouritism and self- stereotypes in British children”, **British Journal of Social Psychology**, 38(1), 55-70.
- SMETANA, J. G.: 1995 “Parenting styles and conceptions of parental authority during adolescence”, **Child development**, 66(2), 299-316.
- SMETANA, J. G.: 1997 “Parenting and the development of social knowledge reconceptualized: A social domain analysis” **Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory**, 162-192.
- SMETANA, J., GAINES, C.: 1999 “Adolescent- parent conflict in middle- class African American families”, **Child Development**, 70(6), 1447-1463.

- SMETANA, J. G.: 2000 "Middle- class African American adolescents' and parents' conceptions of parental authority and parenting practices: A longitudinal investigation", **Child development**, 71(6), 1672-1686.
- SMETANA, J. G.: 2001 **Adolescents, families and social development: How children construct their worlds**. West Sussex, England: Wiley.
- SMETANA, J. G.,
TURIÉL, E.: 2003 "Moral development during adolescence", In G. R. Adams & M. D. Berzonsky (Eds.), **Blackwell Handbook of Adolescence** (pp. 247-268). UK: Blackwell Publishing.
- SMETANA, J. G.: 2011 "Parenting beliefs, parenting, and parent-adolescent communication in African American families. *African American children's mental health*", **Development and context**, 1, 173-197
- SCHNEIDER, D. J.: 2005 **The psychology of stereotyping**. Guilford Press
- SIU, A. M.,
SHEK, D. T., LAI,
F. H.: 2012 "Predictors of prosocial behavior among Chinese high school students in Hong Kong", **The scientific world** journal, 2012.
- STARK, T. H., FLACHE,
A., VEENSTRA,
R.: 2013 "Generalization of positive and negative attitudes toward individuals to outgroup attitudes", **Personality and Social Psychology Bulletin**, 39(5), 608-622.
- STEPHAN, W. G., DIAZ-
LOVING, R.,
DURAN,
A.: 2000 "Integrated threat theory and intercultural attitudes: Mexico and the United States", **Journal of Cross-Cultural Psychology**, 31(2), 240-249.
- STODDART, T., TURIÉL,
E.: 1985 "Children's concepts of cross-gender activities", **Child Development**, 1241-1252.

- SÜNBÜL, Z.
A.: 2012 **Ergenlerde olumlu sosyal davranışları yordamada koruyucu faktörler ve bazı kişisel değişkenlerin rolü. Yüksel lisans tezi**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Adana.
- BÜYÜKÖZTÜRK,
Ş.: 2018 **Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı**. Ankara, Pegem Atıf İndeksi, 001-214.
- TISAK, M. S.,
TURIEL, E.: 1988 “Variation in seriousness of transgressions and children's moral and conventional concepts”, **Developmental Psychology**, 24(3), 352.
- TISAK, M. S.: 1993 “Preschool children's judgments of moral and personal events involving physical harm and property damage”, **Merrill-Palmer Quarterly (1982-)**, 375-390.
- TURIEL, E.: 1978. “Social regulations and domains of social concepts”, **New Directions for Child and Adolescent Development**, 1978(1), 45-74.
- TURIEL, E.: 1983 **The Development of Social Knowledge: Morality and convention**. Cambridge, Cambridge University Press.
- TURIEL, E.,
SMETANA, J.: 1984 “Social knowledge and action: The coordination of domains”, **Morality, moral behavior, and moral development**, 261-282.
- TURIEL, E., DAVIDSON,
P.: 1986 “Heterogeneity, inconsistency, and asynchrony in the development of cognitive structures”, **Stage and structure: Reopening the debate**, 106-143.
- TURIEL, E.,
KILLEN, M.,
HELWIG, C. C.: 1987 “Morality: Its structure, functions, and vagaries”, **The emergence of morality in young children**, 155-243.

- TURIEL, E.: 1998 "The development of morality, in: W.Damon (Ed.), Handbook of Child Psychology", Vol. 3. N. Eisenberg (Ed.), **Social, Emotional and Personality Development**, (s. 863–932). New York: Wiley.
- TURIEL, E.: 2002 **The Culture of Morality: social development, context, and conflict**. Cambridge, England, Cambridge University Press.
- TURIEL, E.: 2003 "Resistance and subversion in everyday life", **Journal of Moral Education**, 32(2), 115-130.
- TURIEL, E.: 2006 "The multiplicity of social norms: the case for psychological constructivism and social epistemologies", **Norms in human development**, 189-207.
- TURIEL, E.: 2008 "The development of children's orientations toward moral, social, and personal orders: More than a sequence in development", **Human development**, 51(1), 21-39.
- TURIEL, E.: 2015 "Moral development", **Handbook of child psychology and developmental science**, 1-39.
- ÜNLÜ, D.G.: 2018 **Kişilerarası İletişim Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Kimliğine İlişkin Kalıpyargıların Belirlenmesi**. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- ÜRKMEZ, B.Y.,
BEDİR, T.İ., ÖZÇOBAN,
T., ÇIĞŞAR, E.,
OSMANOĞLU, D.: T.Y. "Bilişsel, Duygusal, Sosyal, Dilsel Gelişim ve Soyut Düşünme Yetisi", (Çevrimiçi) <http://pdrom.hku.edu.tr/index.php?id=5>) 10 Aralık 2018.
- VELASCO
GONZÁLEZ, K., "Prejudice towards Muslims in the Netherlands: Testing integrated threat theory", **British Journal of**

VERKUYTEN, M.,
WEESIE, J.,
POPPE, E.: 2008

Social Psychology, 47(4), 667-685.

YILDIRIM, A.,
ŞİMŞEK, H.: 2005

Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.
Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILDIRIM, S.,
YURTDAS, G.
T.: 2015

“Türkiye’deki Katılımcı Sözlüklerde Suriyeli
Sığınmacıların Sosyal İnşası: Sosyal Medya ve
Açıklayıcı Repertuarlar”, *Middle East Journal of
Refugee Studies*,
Doi:10.12738/mejrs.2016.1.1.0004/1(1)-77-122.

YILDIZ, S.,
BOZ, İ. T.,
YILDIRIM, B. F.: 2012

“Kişilik Tipi İle Olumlu Sosyal Davranış Arasındaki
İlişki: Marmara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir
Araştırma”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari
Bilimler Dergisi**, 26(1).

YILDIZ, F.: 2015

“Freud'da Ahlak Duygusunun Kaynağı Ve Kant'in
Ahlak Düşüncesi”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler
Dergisi (FLSF)**, (19).

YZERBYT, V.,
SCHADRON,
G. : (2016).

“The Streotype And The Social Judgement”, **Tarih
Kültür Ve Sanat Araştırmaları Dergisi-Journal Of
History Culture And Art Research**, 5(3), 203-243.

EKLER

EK-1: Birinci ve İkinci Çalışmada Kullanılan Çocuklar için Katılımcı Onam Formu, Ergenler için Katılımcı Onam Formu, Aileler için Onam Formu ve Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu

Çocuklar İçin Gönüllü Katılım Formu

Bilimsel bir çalışma için çocuklarla yapılacak bir aktivite hazırladık. Bu aktivitede, okulundaki arkadaşların ve sosyal çevrende karşılaştığın insanlar, bu insanların davranışları, özellikleri hakkında seninle odak grup görüşmesi yapmak istiyoruz. Senden biraz önce bahsettiğim konularda neler düşündüğünü özgürce ifade etmeni bekliyoruz. Odak grup görüşmesi, birkaç kişinin sosyal konularda fikirlerini söylediği ve özgürce kendisini ifade ettiği bir ortamdır.

Bu aktivitede seninle birlikte üç arkadaşın ve bir araştırmacı bulunacak. Araştırmacı size bahsettiğim konularda sorular soracaktır. Bu aktivite okulunda sessiz bir sınıfta yapılacaktır. Bu aktivite yaklaşık olarak bir ders saati sürecektir. Görüşmelerin hatırlanması için ses kaydı yapılacaktır.

Bu aktiviteye tamamen gönüllü katılıyorum. Aktivitenin bir sınav olmadığını biliyorum.

Ad-soyad:

Sınıf:

Ergenler İçin Gönüllü Katılım Formu

Bilimsel bir çalışma için odak grup görüşmesine seni davet ediyoruz. Odak grup görüşmesi, birkaç kişinin sosyal konularda fikirlerini söylediği ve özgürce kendisini ifade ettiği bir ortamdır. Bu çalışmada senin, arkadaşlarına, çevrende karşılaştığın sosyal gruplara, bu gruplardaki insanlara yönelik düşüncelerini, tutumlarını öğrenmek istiyoruz.

Bu çalışmada seninle birlikte üç arkadaşın ve bir araştırmacı bulunacak. Araştırmacı yukarıda bahsettiğim konularda sorular soracaktır. Bu çalışma okulunda sessiz bir sınıfta yapılacaktır. Bu aktivite yaklaşık olarak bir ders saati sürecektir. Görüşmelerin hatırlanması için ses kaydı yapılacaktır.

Araştırmayla ilgili sorularınızı aşağıdaki e-posta adreslerini veya telefon numaralarını kullanarak bize yöneltebilirsiniz.

Mercan Atalay
Psikoloji Bölümü
mercan.atakan@ogr.iu.edu.tr - 0535 3764787
Yrd. Doç. Dr. Göklem Tekdemir Yurtdaş
Psikoloji Bölümü
tekdemir@istanbul.edu.tr

Bu çalışmaya tamamen gönüllü katılıyorum. Çalışmanın bir sınav olmadığını biliyorum.

Ad-soyad:

Sınıf:

AİLE ONAM FORMU

Sayın Veli;

Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı Uzman Psikolog Mercan Atalay'ın Doktora tezi kapsamında Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Göklem Tekdemir Yurtdaş danışmanlığında yürütülmektedir. Tez çalışmasının amacı çocukların sosyal konularda (arkadaşlık, yardım etme davranışı, toplumdaki diğer sosyal gruplara ilişkin düşünceleri gibi) sahip oldukları tutumları incelemektir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için çocuklarınızın çalışmamıza katılımına ihtiyaç duymaktayız.

- Katılmasına izin verdiğiniz takdirde çocuğunuz çalışmaya okulundaki uygun bir sınıfta ve bir ders saatinde katılacaktır. Görüşme bir ders saatini geçmeyecektir.
- Çalışma bir aşamadan oluşmaktadır. Çocuğunuz araştırmacı tarafından sorulan görüşme sorularını cevaplandıracaktır.Ses kaydı alınacaktır.
- Grup çalışması olacak olup, çocuğunuz dışında 2 öğrenci de aynı odak grup görüşmelerinde yer alacaktır. Sorular çocukların gündelik hayattaki sosyal ortamlar ve karşılaştıkları sosyal gruplarla ilgilidir. Görüşme öncesi sınıf ve yaş gibi bilgileri içeren bir demografik form çocuğunuz tarafından doldurulacaktır. Çocuğunuza bir gönüllü katılım formu da verilecektir.

Dünyada benzeri çalışmalar farklı ülkelerde sıklıkla yürütülmektedir. Bu çalışmanın da çocuğunuzun psikolojik gelişimine olumsuz etkisi olmayacağından emin olabilirsiniz. Sizin ve çocuğunuzun dolduracağı anketlerde verdiğiniz bilgiler kesinlikle gizli tutulacak ve bu bilgiler sadece bilimsel amaçlar için kullanılacaktır. Bu formu imzaladıktan sonra hem siz hem de çocuğunuz katılımcılıktan çekilme hakkına sahipsiniz. Çalışma sonuçlarının özeti istediğiniz takdirde size ulaştırılacaktır.

Bu çalışmaya çocuğunuzun katılmasına izin vermeniz ve sizin katılımınız araştırmamızı gerçekleştirmemiz açısından oldukça önemlidir. Araştırmayla ilgili sorularınızı aşağıdaki e-posta adreslerini veya telefon numaralarını kullanarak bize yönelebilirsiniz.

Saygılarımızla,

Mercan Atalay

Psikoloji Bölümü

mercan.atakan@ogr.iu.edu.tr - 0535 3764787

Yrd. Doç. Dr. Göklem Tekdemir Yurtdaş

Psikoloji Bölümü

tekdemir@istanbul.edu.tr

- Bu araştırmaya tamamen gönüllü olarak çocuğumun'nın da katılımcı olmasına izin veriyorum. Çalışmayı istediğim zaman bırakabileceğimi biliyorum ve verdiğim bilgilerin bilimsel amaçlı olarak kullanılmasını kabul ediyorum.

Veli Adı-Soyadı (Kodu)

İmza

- Bu araştırmaya katılmak istemiyorum ve çocuğumun katılmasına izin vermiyorum.

Veli Adı-Soyadı (Kodu)

İmza

T.C. İstanbul Üniversitesi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizi İstanbul Üniversitesi Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı doktora öğrencisi **Mercan Atalay** tarafından ve Yrd. Doç.Dr.Göklem Tekdemir Yurtdaş danışmanlığında yürütülen “10-15 Yaş Çocuk Ve Ergenlerde İç Grup Dış Grup Ayrımının Dayandığı Kalıpyargıların Sosyal Alan Kuramı Bağlamında İncelenmesi” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı 10-15 yaş aralığındaki çocuk ve ergenlerin olumlu sosyal davranışlara ilişkin eğilimleri, ahlaki yargı ve sosyal uzlaşım alanlarının ahlaki muhakemeye etkisi ve toplumda dış grup olarak tanımladıkları diğer gruplara yönelik kalıpyargılarının içeriğini incelemektir. Araştırmada sizden tahminen 40 dakika süre ayırmanız istenmektedir. Araştırmaya sizin dışınızda tahminen 330 kişi katılacaktır. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise sadece izninize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya mercan.atakan@ogr.iu.edu.tr e-posta adresi ve 05353764787 numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının ²:

Adı-

Soyadı:.....

.....

İmzası: İletişim Bilgileri: e-posta:

Telefon:

İletişim bilgilerimin diğer araştırmacıların benimle iletişime geçebilmesi için “ortak araştırma havuzuna” aktarılmasını; ☐ kabul ediyorum ☐ kabul etmiyorum (lütfen uygun seçeneği işaretleyiniz)

Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin:

Veli veya Vasisinin

Adı-

Soyadı:.....

.....

İmzası:

Araştırmacının

Adı-

Soyadı:.....

.....

İmzası:

Şahidin:³

Adı-

Soyadı:.....

.....

İmzası:

¹Bu cümle yalnızca bir örnek olup bu cümlede araştırmanın amacının ve gerekiyorsa nasıl yapılacağının (örneğin psikometrik test mi, öyle ise kaç soru sorulacağı veya kaç ölçekten oluştuğu; ses kaydı, görüntü alımı, gözlem gibi işlemleri mi içerdiği ve ne kadar süreceği gibi) 3 cümleyi geçmeyecek şekilde kısaca anlatılması beklenilmektedir.

²İmza bölümünde ideal olan katılımcının kendisinin imzasının alınmasıdır. Bu durumda onam formunu katılımcı ve araştırmacı imzalar. Katılımcının araştırmaya bireysel olarak katılmayı kabul edip onam formunu imzalamayı istemediği durumlarda şahide ihtiyaç doğar ve bu durumda araştırmacı ve katılımcı yerine şahidin imzalarının olması yeterlidir.

Verilerin yüz yüze iletişim içermeyen; a) İnternet ortamında toplanması durumunda katılımcıların uygulama materyallerine erişebilmesi için, online sistemde sunulan bilgilendirilmiş onam formunu okuyup araştırmaya katılmayı onayladıklarına dair ilgili kutucuğu işaretlemeleri gerekmektedir. Bu işaretleme katılımcıların onam imzaları yerine geçer. Katılımcılar onam formunun sonundaki “araştırmaya katılmayı kabul ettiklerine dair” ilgili kutucuğu işaretlemedikleri takdirde onay vermemiş sayılırlar ve bu durumda araştırmaya devam edilmez. b) Telefonla uygulamalarda ise araştırmacı araştırma sorularına geçmeden önce Bilgilendirilmiş Onam Formundaki bilgileri katılımcıya sesli olarak okur. Bu durumda katılımcının sözlü onayı imza yerine geçer. Telefonda bu sözlü onay alınmadığı takdirde uygulamaya geçilmez. Hem İnternet, hem telefon hem de benzeri yüz yüze iletişimin olmadığı ortamlarda yapılan uygulamalarda katılımcı onay vermediği takdirde bir şahidin onayına başvurulmaksızın uygulamaya devam edilmez.

Eğer veriler okullarda, kurumlarda vb. ortamlarda aynı anda birden fazla kişiden grup uygulaması şeklinde toplanacaksa, yine tercihen tüm katılımcıların onam formlarını bireysel olarak imzalamaları istenir. Ancak katılımcı sayısının fazlalığı ve bununla birlikte zamanın kısıtlılığı gibi durumlar söz konusu olduğunda araştırmacı tüm gruba onam formundaki bilgileri tek seferde sözlü olarak okumayı ve bir imza listesi dolaştırarak katılımcıların araştırmaya katılmayı kabul ettiklerine dair bu listeye imza atmalarını tercih edebilir. Grup çalışmasında da tercih edilen katılımcının kendisinin imzasıdır, ancak araştırmacının etik kurula tanımlaması gereken ender durumlarda ise şahit, grup adına da imza atabilir. Fakat grup ortamında herkes çalışmaya katılmayı kabul etmeyebilir. Bu durumda sadece araştırmaya katılmayı isteyenlerin çalışmaya alınması ve bu kişiler adına toplu imza alınması gerekmektedir. (Çalışmanızda şahidin imzasını grup adına kullanmak istiyorsanız etik kurula koşullarını açıklamamız gerekmektedir).

³Şahit Kriterleri: Çalışmanın bir üyesi olmayan, araştırmacı tarafından belirlenen ve araştırmanın bulguları üzerinde herhangi bir olumlu/olumsuz etki yaratma olasılığı bulunmayan tarafsız yetişkinlerdir. Katılımcı araştırmaya katılmayı kabul edip onam formunu imzalamayı istemediği durumlarda araştırmacı onam formundaki bilgileri katılımcıya sözlü olarak okur. Katılımcı onayladığını sözlü olarak beyan ederse şahit de bu sözlü onam sürecine yazılı onam formunu imzalamak sureti ile şahitlik ettiğini beyan etmiş olur.

NOT: Araştırmacıdan, onam formunun imza kısmında bulunan ikili seçenekten çalışmasına uygun olan alternatifi yazması ve formda yer alan boşlukları çalışmasına uyarlamak yoluyla onam formuna son halini vermesi ve bu şekliyle formu göndermesi beklenilmektedir.

**EK-2: Birinci Çalışmada Kullanılan Demografik Bilgi Formu,
Sosyal Alan İhlal Hikayeleri Muhakeme Ölçeği, Olumlu Sosyal
Davranış Eğilim Ölçeği**

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

1. Yaşınız.....
2. Doğum yeriniz (Nerelisiniz).....
3. Cinsiyetiniz.....
4. Aile Yapısı
Çekirdek Aile () Anne-Baba ayrı ()
Anne- Baba vefat etmiş () anne veya babadan biri vefat etmiş ()
Diğer
5. Babanızın mesleği
6. Babanızın eğitim durumu
İlkokul () Ortaokul () Lise () Lisans- Üniversite ()
Yüksek Lisans () Diğer....
7. Annenizin eğitim durumu
İlkokul () Ortaokul () Lise () Lisans- Üniversite ()
Yüksek Lisans () Diğer....
8. Annenizin mesleği.....
9. Kardeş sayınız.....
10. Haneye giren toplam gelir miktarı.....
11. Hanenize giren gelir düzeyini nasıl değerlendiriyorsunuz?
Düşük () Orta () Yüksek ()
12. Kendinizi hangi sosyo ekonomik düzeye ait hissediyorsunuz?
Düşük () Orta () Yüksek ()
13. Kendinizi aşağıdaki kelimelerden hangileri ile tanımlarsınız ?

Yardımsever, iyilik yapmayı seven ()	Görevini yerine getiren, sorumluluk sahibi
Kendine güvenen cesaretli ()	Arkadaşlarını barıştıran uzlaşmacı ()
Kendiyle barışık ve başkalarını seven ()	Sabırlı ()
Arkadaşları ile kavga etmeyen ()	Güvenilir, dürüst ()
Saygılı, terbiyeli ()	Adaletli, adil biri ()
Kendini kontrol eden, özdenetim sahibi ()	Temizlik bilincine sahip (odaları temizlemek,
Özgüven sahibi ()	Ayrımcılık yapmayan ()
Kibirli davranmayan ()	Arkadaşlarına el hareketleri yapmayan ()
Arkadaşları ile alay etmeyen ()	Temiz olmaya dikkat eden ()
Söz dinleyen ()	Bencil olmayan ()
Paylaşımçı ()	Küfürlü konuşmayan ()
Kimseyi küçümsemeyen ()	

SOSYAL ALAN İHLAL HİKAYELERİ MUHAKEME ÖLÇEĞİ
(S.A.İ.H.M.Ö)

1.1. HİKAYE: *Bir gün sınıftaki çocuklardan biri boyu kısa olan çocuklarla öğretmen yokken hep alay ediyordu. Daha sonra öğretmen geldi ve sınav yaptı. Bu çocuk sınav için gerekli olan sözlüğünü unuttu. Sen de yanında oturuyorsun senden ödünç istedi. Sen de sınavdan erken çıkıp arkadaşlarıyla top oynamaya gitmek istiyorsun.*

SORU-1: *Sözlüğünü verir misin?*

- ☐ Veririm
- ☐ Emin değilim
- ☐ Vermem

SORU-2 : *Neden:*

SORU-3 : *Kararınızı vermenizde aşağıdaki cümlelerin her biri ne kadar etkili oldu? Lütfen her bir cümle için çok, oldukça, biraz, az, hiç seçeneklerinden sadece birini daire içine alınız.*

1. Arkadaşlarıyla top oynamanın senin için ne kadar eğlenceli olacağına bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
2. Sözlüğü verirken öğretmenin ve arkadaşlarının bu davranışını takdir edip etmemesine bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
3. Bu çocuğun sınavda başarılı olmak için sözlük kullanmaya ne kadar ihtiyacı olduğuna bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
4. Sözlüğü vermenin terbiyeli bir davranış olduğunu düşünüp düşünmemene bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
5. Bu çocuğa yardım edip etmemenin sana nasıl hissettireceğine bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
6. İnsanların kültürel değerlerine inanıp inanmamana bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç

1.2 HİKAYE: Bir gün sınıftaki çocuklardan biri sınıf nöbetçisiydi ve teneffüste sınıfı havalandırma görevi vardı. Bu çocuk teneffüste sınıfı havalandırmadı. Daha sonra öğretmen geldi ve sınav yaptı. Bu çocuk sınav için gerekli olan sözlüğünü unuttu. Sen de yanında oturuyorsun senden ödünç istedi. Sen de sınavdan erken çıkıp arkadaşlarınla top oynamaya gitmek istiyorsun.

SORU-1: Sözlüğünü verir misin?

- ☐ Veririm
- ☐ Emin değilim
- ☐ Vermem

SORU-2 : Neden:

SORU-3 : Kararınızı vermenizde aşağıdaki cümlelerin her biri ne kadar etkili oldu? Lütfen her bir cümle için **çok, oldukça, biraz, az, hiç** seçeneklerinden sadece birini daire içine alınız.

1. Arkadaşlarınla top oynamanın senin için ne kadar eğlenceli olacağına bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
2. Sözlüğü verirsen öğretmenin ve arkadaşlarının bu davranışını takdir edip etmemesine bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
3. Bu çocuğun sınavda başarılı olmak için sözlük kullanmaya ne kadar ihtiyacı olduğuna bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
4. Sözlüğü vermenin terbiyeli bir davranış olduğunu düşünüp düşünmemene bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
5. Bu çocuğa yardım edip etmemenin sana nasıl hissettireceğine bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
6. İnsanların kültürel değerlerine inanıp inanmamana bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç

2.1.HİKAYE: *Bir çocuk okulun bahçesinde başka bir çocukla kavga etmeye başladı. Sen de bahçede arkadaşlarınla oyun oynuyordun. Kavga eden bu çocuk yere düştü ve yerden kalkabilmek için sana seslendi.*

SORU-1: *Yerden kaldırır mısın?*

- ☐ Kaldırırım
- ☐ Emin değilim
- ☐ Kaldırmam

SORU-2: *Neden:*

SORU-3: *Kararınızı vermenizde aşağıdaki cümlelerin her biri ne kadar etkili oldu? Lütfen her bir cümle için çok, oldukça, biraz, az, hiç seçeneklerinden sadece birini daire içine alınız.*

1. Arkadaşlarınla oyun oynamanın senin için ne kadar eğlenceli olacağına bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
2. Yerden kaldırırsan öğretmen ve arkadaşlarının bu davranışını takdir edip etmemesine bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
3. Bu çocuğun yerden kalkmak için senin elini tutmaya ne kadar ihtiyacı olduğuna bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
4. Yerden kaldırmanın terbiyeli bir davranış olduğunu düşünüp düşünmemene bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
5. Bu çocuğa yardım edip etmemenin sana nasıl hissettireceğine bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
6. İnsanların kültürel değerlerine inanıp inanmamana bağlı
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç

2.2.HİKAYE: *Bir çocuk okulun bahçesinde değişik sesler çıkarıp, el hareketleri yapıyordu. Sen de bahçede arkadaşlarınla oyun oynuyordun. Bu çocuk yere düştü ve yerden kalkabilmek için sana seslendi.*

SORU-1: *Yerden kaldırır mısın?*

- ☐ Kaldırırım
- ☐ Emin değilim
- ☐ Kaldırmam

SORU-2: *Neden:*

SORU-3 : *Kararınızı vermenizde aşağıdaki cümlelerin her biri ne kadar etkili oldu? Lütfen her bir cümle için **çok, oldukça, biraz, az, hiç** seçeneklerinden sadece birini daire içine alınız.*

1. Arkadaşlarınla oyun oynamanın senin için ne kadar eğlenceli olacağına bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
2. Yerden kaldırırsan öğretmen ve arkadaşlarının bu davranışını takdir edip etmemesine bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
3. Bu çocuğun yerden kalkmak için senin elini tutmaya ne kadar ihtiyacı olduğuna bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
4. Yerden kaldırmanın terbiyeli bir davranış olduğunu düşünüp düşünmemene bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
5. Bu çocuğa yardım edip etmemenin sana nasıl hissettireceğine bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç
6. İnsanların kültürel değerlerine inanıp inanmamana bağlı.
☐ Çok ☐ Oldukça ☐ Biraz ☐ Az ☐ Hiç

OLUMLU SOSYAL DAVRANIŞ ÖLÇEĞİ

1. Başkalarına en iyi yardımı, birileri beni izlerken yapabilirim. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
2. Sorunu olan birine yardım ettiğimde çok mutlu olurum. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
3. Çevremde başkaları olduğu zaman, ihtiyacı olanlara yardım etmek benim için daha kolaydır. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
4. Benim düşünceme göre başkalarına yardım etmenin en iyi tarafı, iyi biri olarak tanınmamı sağlamasıdır. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
5. En çok etrafta başka insanlar varken yardım ederim. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
6. Gerçek bir kriz ya da gereksinim içinde olan insanlara yardım etme eğilimindeyimdir. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
7. İnsanlar benden yardım istedikleri zaman tereddüt etmem. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
8. Para bağışı yaptığım zaman ismimin bilinmemesini tercih ederim. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
9. Kendine kötü bir şekilde zarar vermiş insanlara yardım etme eğilimindeyimdir. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
10. Para ve mal bağışı yapanlara vergi indirimi uygulandığında bağışların artacağına inanırım. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
11. İhtiyacı olanlara en çok yardımı kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman yapma eğilimindeyim. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
12. Özellikle duygusal olarak sıkıntılı insanlara yardım etme eğilimindeyimdir. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
13. Ben odak noktası olduğumda başkalarına en iyi yardımı yaparım. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
14. Başkaları kötü bir durumda olduğu zaman benim için yardım etmek kolaydır. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
15. Kimin yardım ettiği bilinmediğinde daha fazla yardım ederim. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
16. Hayırseverliğe harcadığım emek ve zaman için daha fazla hatırlanmam gerektiğine inanıyorum. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
17. Ortam oldukça duygusal ise başkalarına, en iyi yardımla karşılık veririm. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
18. İnsanların yardım isteklerini karşılamada asla tereddüt etmem. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
19. En iyi yardımın bilinmeksizin yapılan yardım olduğuna inanıyorum. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
20. Hayırsever olmanın en iyi yanlarından biri toplumda saygınlığımı artırmasıdır. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
21. Duygusal ortamlar bende muhtaçlara yardım etme isteği uyandırır. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
22. Sık sık isimsiz bağışlar yapmak kendimi iyi hissetmemi sağlıyor. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum
23. Eğer birilerine yardım edersem gelecekte onlar da bana yardım etmeliler diye düşünürüm. ☐ Tamamen katılıyorum ☐ Biraz katılıyorum ☐ Kararsızım ☐ Pek katılmıyorum ☐ Hiç katılmıyorum

**EK-3: İkinci Çalışmada Kullanılan Açık Uçlu Görüşme Sorula
Formu ve Odak Grup Görüşme Soruları**

GÖRÜŞME ÖNCESİ AÇIK UÇLU SORU FORMU

1. Yaşınız.....
2. Doğum yeriniz (Nerelisiniz).....
3. Cinsiyetiniz.....
4. Aile Yapısı
Çekirdek Aile () Anne-Baba ayrı ()
Anne- Baba vefat etmiş () anne veya babadan biri vefat etmiş ()
Diğer
4. Babanızın mesleği
6. Babanızın eğitim durumu
İlkokul () Ortaokul () Lise () Lisans- Üniversite ()
Yüksek Lisans () Diğer....
7. Annenizin eğitim durumu
İlkokul () Ortaokul () Lise () Lisans- Üniversite ()
Yüksek Lisans () Diğer....
8. Annenizin mesleği.....
9. Kardeş sayınız.....
10. Haneye giren toplam gelir miktarı.....
11. Hanenize giren gelir düzeyini nasıl değerlendiriyorsunuz?
Düşük () Orta () Yüksek ()
12. Kendinizi hangi sosyo ekonomik düzeye ait hissediyorsunuz?
Düşük () Orta () Yüksek ()
13. Kendinizi hangi gruba ait hissediyorsunuz?
Türk () Kürt () Ermeni ()
Arap () Rum () Suriyeli ()
Batı Trakya Göçmeni (Bulgaristan, Selanik,..) ()
Diğer....
14. Ait hissettiğiniz bu gruptaki kişiler nasıl kişiler, biraz bahseder misin?
.....
15. Bu gruptaki kişilerin beğendiğin özellikleri davranışları var mı? Ya da beğenmediğin ne tür özellikleri ve davranışları var?
.....
- 16..Okulda veya sosyal çevrenizde hoşlanmadığınız ne tür kişiler var?
a. Okulda arkadaş olmayacağınız, oyun oynamayacağınız, eşyalarınızı paylaşmayacağınız, aynı takımda olmak istemediğiniz kişiler var mı?
.....
17. Neden onları tercih etmezsin?

.....

18. Nasıl kişiler bu kişiler, biraz bahseder misin?

.....

19. Senin beğendiğin özellikleri davranışları var mı? ya a beğenmediğin ne tür özellikleri ve davranışları var?

.....

20. Bu söylediğiniz kişilerde en uzak size kim geliyor?

.....

21. Aşağıdaki gruplardan hangisine dahil olan biriyle komşu olmak istemezsiniz.

-Zararlı alışkanlıkları olan insanlar(Hangi zararlı alışkanlıklar olduğuna dair örnek verebilir misiniz?)

Evet () Hayır ()

-Farklı bir ırktan olan insanlar

Evet () Hayır ()

-Çalışmak için göç etmiş bir işçiyle(Yabancı bir ülkeden veya Türkiye'nin herhangi bir yerinden)

Evet () Hayır ()

-Farklı bir dinden ya da mezhepten olan insanlarla(Hangi gruba ait insanla yaşamak istemezsiniz? Aklınıza ilk geleni yazarmısınız?)

Evet () Hayır ()

-Farklı bir dil konuşan insanlarla

Evet () Hayır ()

-Kendiminkinden farklı giyim tarzlarına sahip olanlarla(Örneklendirir misiniz?)

Evet () Hayır ()

-Farklı kültürden insanlarla

Evet () Hayır ()

- Farklı sosyoekonomik düzeyden insanlarla

Evet () Hayır ()

-Okulumdan herhangi biriyle

-diğer.....

22.. Aşağıdaki gruplardan hangisiyle AİLENİZ komşu olmanızı istemez.

-Zararlı alışkanlıkları olan insanlar(Hangi zararlı alışkanlıklar olduğuna dair örnek verebilir misiniz?)

Evet () Hayır ()

-Farklı bir ırktan olan insanlar

Evet () Hayır ()

-Çalışmak için göç etmiş bir işçiyle(Yabancı bir ülkeden veya Türkiye'nin herhangi bir yerinden)

Evet () Hayır ()

-Farklı bir dinden ya da mezhepten olan insanlarla(Hangi gruba ait insanla yaşamak istemezsiniz? Aklınıza ilk geleni yazar mısınız?)

Evet () Hayır ()

-Farklı bir dil konuşan insanlarla

Evet () Hayır ()

-Kendiminkinden farklı giyim tarzlarına sahip olanlarla(Örneklendirir misiniz?)

Evet () Hayır ()

GÖRÜŞME SORULARI

- 1.Çocukluğunuzda nasıl bir ortamda yaşadınız? Kendinizden farklı gördüğünüz/ailenizin farklı gördüğü kişiler var mı? Varsa kimlerdi?
- 2.Bu gruplara bakış açınızı belirleyen faktörler nelerdi? /ne açıdan farklıydı sizden veya ailenizden
3. Bu grupların toplum tarafından nasıl görüldüğünü düşünüyorsunuz?
4. Toplum tarafından bu gruba ne kadar yetkili/kabiliyetli bakılıyor?
5. Toplum tarafından bu gruba ne kadar/nasıl sevimli bakılıyor?
6. Çocukluğunuzda hiç karşılaşmadığınız gruplar hakkında da belirli fikirlere sahip olduğunuz görülmektedir. Bu gruplar hakkındaki fikirleriniz nasıl oluştu?
7. Farklı gruplarla karşılaşmalarınız hangi ortamlarda gerçekleşti?
8. Bu ortamların hangi özellikleri fikirlerinizi olumlu ya da olumsuz etkiledi?
9. Çocukluğunuzda karşılaşmadığınız gruplarla, hayatınızın farklı dönemlerinde karşılaştıysanız, bu karşılaşma düşüncelerinizi nasıl etkiledi?
10. Bu farklılıkların günlük konuşmalarınıza ve ilişkilerinize yansımaları nasıldır?
11. Karşılaşmalarınızın, düşüncelerinizi olumlu şekilde değiştirdiği durumlarda grubun geneline bakışınız nasıl etkilendi?
12. Bu karşılaşmalar sonucu oluşturduğunuz fikirler, daha önceki fikirlerinizle uyuşmadığında ne yaptınız?
13. Şu anda kendinize veya topluma tehdit olarak gördüğünüz gruplar var mı?
14. Bu gruplarla ilişkilerinizi hangi düzeyde tutuyorsunuz?
15. Sevdiğiniz bir arkadaşınız kendinize yakın bulmadığınız gruplardan birisinden bir arkadaş edinse, tepkiniz ne olurdu?
16. Kendinizden farklı olduğunu düşündüğünüz grupların hukuki düzeyde nasıl temsil edilmeleri gerektiğini düşünüyorsunuz?
17. Türkiye’yi baz alırsak, en rahat olan ve en ezilen gruplar hangileri?

EK-4: Etik Kurul Onay Belgesi

Tarih ve Sayı: 07/03/2018-91265

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu
Başkanlığı

Sayı :35980450-663.05-
Konu :Mercan ATALAY

Sayın Mercan ATALAY

Sorumlu araştırmacılığını üstlendiğiniz 2018/32 dosya numaralı "10-15 Yaş Çocuk ve Ergenlerde İç Gurup Dış Gurup Ayrımının Dayandığı Kalıpyargıların Sosyal Alan Kuramı Bağlamında İncelenmesi" konu başlıklı çalışma kurulumuzun 05.02.2018 tarih 02sayılı toplantısında görüşülerek etik yönden uygun bulunmuş olup, karar ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

e-İmzalı
Prof. Dr. N. Tolga SARUÇ
Başkan

06/03/2018 Sağ.Teknr. : G.ÇELİK

Doğrulamak İçin:<http://194.27.128.66/envision.Sorgula/belgedogrulama.aspx?V=BE6EZUBFT>

Ayrıntılı bilgi için irtibat : Güldane ÇELİK Dahili : 11816

İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü
34452 Beyazıt/Fatih-İstanbul
Tel : 0212 440 20 89 Faks : 0212 440 20 88
e-posta : sosyalbilimleretikkurul@istanbul.edu.tr Elektronik Ağ : www.istanbul.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU BAŞKANLIĞI

İlgili makama,

I.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Bölümü Doktora tez öğrencisi Mercan ATALAY'ın "10-15 Yaş Çocuk ve Ergenlerde İç Gurup Dış Gurup Ayrımının Dayandığı Kalıpyargıların Sosyal Alan Kuramı Bağlamında İncelenmesi" başlıklı, 2018/32 dosya nolu 25.01.2018 tarih ve 10650 sayılı başvurusu ile IÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvurmuştur. 05.02.2018 tarihinde gerçekleştirilen inceleme sonucunda, adı geçen çalışmada etik açıdan bir sorun olmadığına oybirliği ile karar verilmiştir. Gereğini bilgilerinize saygılarımızla sunarız.

Unvanı / Adı / Soyadı	Kurumu	Araştırma ile ilişkisi	Karar	İmza
Prof. Dr. Naci Tolga SARUÇ (Başkan)	İktisat Fakültesi	E ☒ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Eray YURTSEVEN (Başkan Yardımcısı)	Sağlık Bilimleri Enstitüsü	E ☒ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Yrd. Doç. Dr. Selçuk Bora ÇAVUŞOĞLU (Başkan Yardımcısı)	Spor Bilimleri Fakültesi	E ☐ H ☐	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☒ M.Katılmadı	
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Börke TUNALI (Başkan Yardımcısı)	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Aydın TOPALOĞLU	İlahiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Melek Nihal ESİN	Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Yasemin İŞIKTAÇ	Hukuk Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Suat GEZGİN	İletişim Fakültesi	E ☐ H ☐	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☒ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Seyhan NİŞEL	İşletme Fakültesi	E ☐ H ☐	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☒ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☒ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Selim YAZICI	Siyasal Bilgiler Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Hanife Özlem SERTEL BERK	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. İlkey DEMİR	Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Ayşe Esra İŞMEN GAZİOĞLU	Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi	E ☐ H ☐	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☒ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Rasim İlker GÖKBULUT	Ulaştırma ve Lojistik Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Hüseyin Kurtuluş ÖZCAN	Mühendislik Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Haluk ZÜLFİKAR	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Funda BÜYÜKYILMAZ	Florence Nightingale Hemşirelik Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Yrd. Doç. Dr. Çare SERTELİN MERCAN	Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi	E ☐ H ☒	☒ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Enes KABAKCI	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☐	☐ Onay ☐ Katılmadı ☐ Ret ☒ M.Katılmadı	

EK-5: MEB Anket ve Araştırma İzin Yazısı

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 59090411-44-E.21049429
Konu: Anket ve Araştırma İzni

08.12.2017

Sayın: Mercan ATALAY

- İlgi: a) 21.11.2017 tarihli ve 19728397 Gelen Evrak No'lu dilekçe.
b) Valilik Makamı'nın 07/12/2017 tarih ve 20949498 Sayılı Olur'u.

**"10-15 Yaş Çocuk ve Ergenlerde İç Grup Dış Grup Ayrımının Dayandığı
Kahp Yargılarının Sosyal Alan Kuramı Bağlamında İncelenmesi"** konulu teziniz
hakkındaki ilgi (a) dilekçe ve ekleri, ilgi (b) Valilik Onayı ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve söz konusu talebiniz; bilimsel amaç dışında kullanılmaması,
uygulama sırasında bir örneği müdürlüğümüzde muhafaza edilen mühürlü ve imzalı
veri toplama araçlarının kurumlarımıza araştırmacı tarafından ulaştırılarak
uygulanması, katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun
müdürlüğümüzden izin alınmadan kamuoyuyla paylaşılması koşuluyla, gerekli duyurunun
araştırmacı tarafından yapılması, okul idarecilerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda,
eğitim-öğretimi aksatmayacak şekilde ilgi (b) Valilik Onayı doğrultusunda uygulanması ve
işlem bittikten sonra 2 (iki) hafta içinde sonuçtan Müdürlüğümüz Strateji Geliştirme
Bölümüne rapor halinde bilgi verilmesini rica ederim.

M. Nurettin ARAS
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

EK:1- Valilik Onayı
2- Ölçekler

İl Millî Eğitim Müdürlüğü Binbirdirek M. İmran Öktem Cad.
No:1 Eski Adliye Binası Sultanahmet Fatih/İstanbul
E-Posta: sg34@meb.gov.tr

Bilgi İçin: Y.YÜKSEL
Tel: (0 212) 455 04 00-239
Faks: (0 212)455 06 52

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 172d-2302-34b1-ac82-d6a1 kodu ile teyit edilebilir.

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 59090411-20-E.20949498

07/12/2017

Konu : Anket ve Araştırma İzin Talebi

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi: a) 21.11.2017 tarihli ve 19728397 Gelen Evrak No'lu dilekçe.
b) Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü'nün 22.08.2017 tarih ve 12607291 sayılı 2017/25 No'lu Genelgesi.
c) Milli Eğitim Müdürlüğü Araştırma ve Anket Komisyonu'nun 04.12.2017 tarihli tutanağı.

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi Mercan ATALAY'ın "10-15 Yaş Çocuk ve Ergenlerde İç Grup Dış Grup Ayrımının Dayandığı Kalıp Yargılarının Sosyal Alan Kuramı Bağlamında İncelenmesi" konulu tezi kapsamında; İlimiz Zeytinburnu ve Üsküdar ilçelerinde bulunan ortaokul, liselerde öğrenim gören öğrencilere; demografik bilgi formu, olumlu sosyal davranış eğilim ölçeği, odak grup görüşme soru formu ve olumlu sosyal davranış olay hikayeleri ölçeğini uygulama isteği hakkındaki ilgi (a) dilekçe ve ekleri Müdürlüğümüzce incelenmiştir.

Araştırmacının söz konusu talebi; bilimsel amaç dışında kullanılmaması, uygulama sırasında bir örneği müdürlüğümüzde muhafaza edilen mühürlü ve imzalı veri toplama araçlarının kurumlarımıza araştırmacı tarafından ulaştırılarak uygulanması, katılımcıların gönüllülük esasına göre seçilmesi, araştırma sonuç raporunun müdürlüğümüzden izin alınmadan kamuoyuyla paylaşılması koşuluyla, okul idarelerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, eğitim-öğretimi aksatmayacak şekilde ilgi (b) Bakanlık emri esasları dâhilinde uygulanması, sonuçtan Müdürlüğümüze rapor halinde (CD formatında) bilgi verilmesi kaydıyla Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde Olur'larınıza arz ederim.

Ömer Faruk YELKENCİ
Milli Eğitim Müdürü

OLUR
07/12/2017

Ahmet Hamdi USTA
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek:1- Genelge

2- Komisyon Tutanağı

İl Millî Eğitim Müdürlüğü Binbirdirek M. İmran Öktem Cad.
No:1 Eski Adliye Binası Sultanahmet Fatih/İstanbul
E-Posta: sgb34@meb.gov.tr

Bilgi İçin: Y.YÜKSEL
Tel: (0 212) 455 04 00-239
Faks: (0 212)455 06 52

ÖZGEÇMİŞ

Adı- soyadı : Mercan Atalay
İletişim : mercanpdr@gmail.com
Doğum Tarihi- Yeri : 26.04.1987, İstanbul
Eğitim Durumu

	DERECE	ÜNİVERSİTE	BÖLÜM
2005-2009	Lisans	Ankara Üniversitesi	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
2010- 2013	Yüksek Lisans	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Psikoloji
2013- 2019	Doktora	İstanbul Üniversitesi	Sosyal Psikoloji

Yabancı Diller: İngilizce (Upper Intermediate), İspanyolca (A1 Seviyesi)

Tezler

Atakan, M. (2013). Sözel Etkileşimlerde Toplumsal Cinsiyet Kuruluşu ve Akran Kültürü, Yüksek Lisans Tezi, *Sosyal bilimler Enstitüsü*, İstanbul Üniversitesi.

Yayınlar

Koloğlugil, S., Tekeş, B., & **Atakan, M.** Türkiye’de Özgür ve Açık Kaynak Kodlu Yazılım Üretimi: Bireysel ve Sosyal Motivasyonların Karşılaştırmalı Analizi. *Yıldız Social Science Review*, 3(1), 1-22.

Atakan, M., Yurtdaş G.T. (2013). Ergenlerin Karşılıklı Konuşmalarında Toplumsal Cinsiyet Kuruluşu. *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 33 (2) 15-30.

Yurtdaş, G.T., **Atakan M.**, Tezerişir, A. (2011). Sözel Etkileşimlerde Cinsiyet ile Söz Kesme Arasındaki İlişki, *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, 31 (2011), 105- 117.

Uluslararası Ve Ulusal Bilimsel Toplantılarda Sunulan Bildiriler

Atakan M. (2014). Kızlı Erkekli Öğrenci Evi" Haberlerindeki Ötekileştirme Pratikleri ve Meşru Zemin İnşaları Bildirisi. *4.Eleştirel Psikoloji Sempozyumu*, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Atakan M. Yurtdaş, G.T. (2012). Söz Kesme Girişimleri ve Cinsiyet Farklılıkları. *17. Ulusal Psikoloji Kongresi*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Atakan, M. (2011). Kimin Fendi Kimi Yendi. 5.Yüksek Lisans Öğrenci Kongresi, İstanbul: Doğu Üniversitesi.

Atakan, M. (2010). İlköğretim Öğrencilerini Atılganlık Becerilerinin Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi. *12.Ulusal Rehberlik Sempozyumu*, İstanbul: Arel Üniversitesi

Atakan, M., Çokamay, G. (2009). Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergilerinde Yayınlanan Dergilerin İncelenmesi. *1.Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*, Onsekiz Mart Çanakkale Üniversitesi.

Projeler

TÜBİTAK 1001 Projesi kapsamında desteklenen “*Dijital Kaynakların Müşterek Kullanımı ve Özgür/Açık Kaynak Kodlu Yazılım (ÖAKKY): Kurumsalcı Yaklaşım*” projede (1001 #114K522) araştırmacı.

Diğer Eğitimler

Nitel Araştırma Merkezi (NAM), MAXQDA eğitimi (2015)

Anı Yayıncılık Eğitim ve Danışmanlık NVIVO eğitimi (2012)